

SLEZSKÁ KNIHOVNIČKA.

K poznání slezského kraje vydává Matice Opavská v Opavě.

Svazek IV.

Z DĚJIN
ČESKÉHO
SLEZSKA

Napsal
universitní prof., dr. jur.
JAN KAPRAS.

Nákladem Matice Opavské v Opavě. — 1922.
Vytiskla knihtiskárna "Slezská Grafia" v Opavě.

Z DĚJIN
ČESKÉHO SLEZSKA.

Napsal
universitní prof., dr. jur.
JAN KAPRAS.

* 1922 *
Nákladem „Matice Opavské“ v Opavě.
Tiskem knihtiskárny „Slezská Grafia“ v Opavě.

Předmluva.

Kniha tato vznikla z cyklu dvanácti přednášek, které jsem pracoval pro učitelské kursy v Opavě, konané v červenci 1921. Shrnuje ponejvíce látku, kterou jsem sám během let o Slezsku sebral aneb zpracoval, v celek přehledný, jakého dodnes nemáme. Myslím proto, že bude, opatřena na konci větším přehledem literatury, dobrou pomůckou pro první orientaci a výklady historických poměrů slezských, a umožní i práci další, ukazujíc, kde jsou mezery, které třeba vyplniti.

V P r a z e, na den Všech svatých 1921.

Jan Kapras.

I. Vznik a dějiny Českého Slezska.

1. Úvod.

Dnešní České Slezsko jen z části vzniklo z území patřícího k starému historickému Slezsku. Druhou část tvoří země oddělená svého času od Moravy. Ze starého Slezska pochází Nissko a Těšínsko, z Moravy Opavsko, Krnovsko a moravské enklávy. Každá z těchto částí musí být samostatně historicky vylíčena, má-li historie celku být jasná a pochopitelná. V dalším odstavci vylíčíme pak vlastní vznik Českého Slezska zábořem pruským a další jeho osudy až do světové války. K tomuto přehledu připojíme pak také stručně otázku Zátorska a Osvětimska. Poslední stať věnujeme otázce slezské na pařížském kongresu a tím dnešnímu tvaru našeho Slezska.

2. Dějiny Opavska a Krnovska do 1740.

a) Opavsko součástí Moravy. (do 1318)

1
2
3
4
5
Krajina pozdějšího Opavska tvořila původně součástku Moravy a sdílela s ní všechny její osudy. Patřila tedy svého času k říši velkomoravské, která přes ni sáhala ještě dále k severu i východu. Byla asi později po ztroskotání této říše Maďary bez pána, ocitnuvši se v chaosu rodů a svazků, jaký tu byl také dříve před vznikem říše velkomoravské. Kolem roku 1000 zasáhli sem Poláci, na nichž dobývá zemi český kníže Břetislav (asi 1029), založiv si na Moravě na krátko vlastní panství vedle svého otce Oldřicha. Dosednutím Břetislavovým na český stolec knížecí rozdělení to přestalo a Opavsko s Moravou stalo se součástí jednotného českého vévodství (ducatu Bohemiae). Vévodství to bylo patrimonium čili dědičinou vládnoucího rodu, jehož politikou bylo průběhem X. a XI. století stvořeno a sjednoceno. V čele jeho stál kníže pražský jako jediný jeho vládce, a knížecí český znak, černá plamínková orlice v bílém poli byl znakem celého českého státu.

Avšak pouze za Břetislava samého bylo celé území to spravováno jednotně a bezprostředně českým knížetem. Hned za synů jeho vytvořila se, vůlí samého Břetislava zásada přikazovati mladším členům rodu části země k správě a výživě. Vznikla tím údělná knížata na Moravě. Opavsko připadlo k údělu olomouckému. Ani v této době krajina opavská, na hranicích říše ležící a celkem málo obydlená nevystupuje mnoho v popředí. Sotva několik málo zmínek máme z této doby, kde vévodil kraji hrad Hradec, kolem něhož šla cesta do Polska, a kde vybíralo se clo (1078).

Olomoucká údělná knížata vládla v celém svém údělu dosti samostatně, poněvadž panovníci čeští jen zřídka do těchto vzdálených končin zasáhli. Závislost údělných knížat na centrálních knížatech pražských byla dvojího druhu. Jejich území tvořilo na venek s ostatním územím státu českého jednotku státoprávní, zvanou české vévodství, a údělná knížata byla členy vládnoucího rodu přemyslovského, který byl vlastním státem českého.

Organisačně vidíme, že v údělech vystupují tu a tam vedle knížete i předáci právě tak jako v Čechách knížecí rada. Dalšího členění úděly již neměly. Hradští úředníci byli v nich centrálními úředníky údělu, který byl dosti malý, aby mohl centrálně býti spravován. V olomouckém údělu byli tak kasteláni pro správu a vojenství, soudcové pro soudnictví, komorníci a vladaři pro finance. Církevně patřily kraje ty vesměs k olomouckému biskupství a to částečně k proboštví olomouckému, částečně k arcijáhenství přešovskému.

7) Poměry se změnily, když utvořeno bylo jednotné markrabství moravské (1182), ve kterém se ocitla s údělem olomouckým také naše krajina opavská, třeba poslední zbytky tohoto údělového hospodářství jsou ještě v prvních letech třináctého století (1201—3) patrný, kdy vládl na Moravě jako markrabí Vladislav Jindřich. Tím byla země definitivně zcentralisována, a Morava jako územní jednotka teprve stvořena.

Země byla však příliš velikou na jednotnou centrální správu, jak tomu bylo v údělech, a proto téměř současně rozpadá se na pět krajů: Olomoucko, Holasicko, Břeclavsko, Brněnsko a Znojensko. Z nich Holasicko je krajina pozdějšího Opavska, kryjící se již tehdy s ním v hrubých rysech. Název Holasicko, převzatý od starého kmene českého Holasiců, krajinu tu zalidnivšího, v polovici XIII. století přestává nadobro a ustupuje označení „Opavsko, kraj opavský, země opavská“, ojedinele již v první polovici XIII. století se vyskytujícímu. Byla to krajina na řece Opavě a kolem města Opavy.

Markrabí moravský vykonával na Opavsku též práva jako jinde na Moravě. Král český zasáhl sem jen, nebylo-li

zvláštního markrabího, jak se tomu ve XIII. věku stalo nejednou, a výjimečně i vedle něho. Tak upraveny za Přemysla II. hranice Opavska k Opolsku, jak se tehdy nazývalo ještě Horní Slezsko, a konán dokonce i v Opavě sjezd předáků českého státu (dvorský sjezd).

Jinak se organisace opavského kraje nijak nelišila od jiných krajů moravských. Na Hradci sídleli úředníci kraje: purkrabí, kasteláni a vladaři (villicí). Nemáme však žádného dokladu o zvláštním soudu opavské provincie. V organisaci církevní připomíná se v druhé polovici XIII. věku opavský děkan a o něco později archidiakon provincie opavské.

b) Vznik samostatného knížetství opavského.

Excentrická poloha kraje opavského na samých hranicích Slezska, kde byla řada drobných knížetství, právě tehdy vytvořených, byla příznivou k osamostatnění země. Bouřlivá doba po smrti Přemysla II. položila k osamostatnění tomu základ. Tehdy zasahoval sem především Rudolf Habsburský, stvrdiv Hlubčickým jejich práva a přiznav Kunhutě, vdově po Přemyslu II., věno její na Opavsku, jak je tu měla od muže svého pojištěno. Jako skutečná držitelka země psala se pak Kunhuta „paní země opavské“ (domina terrae Opaviae) a vystupovala při bouřlivých tehdejších dobách hodně samostatně, vládnouc jako pravá kněžna, třeba titul její držby byl pouze zástavní.

Dlouhá vláda jí však nebyla přána. Ani ne za dvě leta vlády zasáhl tu legitimovaný, nemanželský syn Přemysla II. Mikuláš. Týž měl již za života otcova zajištěna některá finanční práva na Opavsku a psal se proto také pánem Opavským. Vrátil se (1280) ze zajetí uherského, do kterého se po bitvě na Moravském poli dostal, do Čech, zmocnil se Opavska a dovedl se tam se střídavým štěstím a měnivou přízní bratřa svého Václava II., krále českého, udržeti až do r. 1296. Potom musil zemi opustiti, aby zase po vyměření Přemyslůvců znovu o svou politiku se pokusil. Ačkoliv se opřel o města, kterým udělil velmi značná privilegia, přece se trvale neudržel. Země zmocnila se knížata vratislavská, jako věna sestry Václava II. Panství to nemělo však dlouhého trvání, neboť země byla brzy po 1311 vyplacena.

Tento vývoj konce XIII. a začátku XIV. století způsobil značné osamostatnění země. Mikuláš sám měl většinou titul „dei gratia dux Opaviae“, ačkoliv země sama pořád ještě nazývala se provincie a později terra, která je pouhou součástí Moravy. Moc vladařskou vykonával někdy Mikuláš, někdy Václav II. Jednu dobu se zdálo, že poměr obou bude upraven na zásadách lenních, nedošlo však k definitivní jeho úpravě.

Organisace země pokročila v tom, že připomíná se soud či cuda, a při něm komorník a soudce. Mikuláš měl pak svůj dvůr a v něm knížecího komorníka.

Začátkem XIV. století pokročil vývoj tak daleko, že 1315 terra Opavia klade se proti terra Moravia. Tím fakticky bylo připraveno oddělení země, jak k němu došlo formálně r. 1318 listem krále Jana. Tehdy Mikuláš II., syn svrchu často jmenovaného Mikuláše I., dostal zemi Opavskou dědičným lénem s titulem knížecím. Od té doby jest Mikuláš II. knížetem opavským a Janovi nezůstává tu nic, nežli práva lenního pána. Země stává se knížetstvím, které je součástí českého státu (regnum Bohemiae). Souvislost s Moravou udržována je pouze privilegii stavovskými, která zaručují stavům opavským stejná práva jako moravským.

Rokem 1318. úprava ta je definitivní a trvalou. Jen doplněna jest Karlovým listem z roku 1348. Během vlády Jana Lucemburského stát český nebývalou měrou vzrostl, a následek toho byl, že místo dosavadního státoprávního titulu českého království Lucemburkové zavádějí nový titul „corona regni Bohemiae“, „Česká koruna“ pro český stát. Označení to bylo, jak se zdá, původu neapolsko-francouzského. Karel IV. řadou listin datovaných vesměs 7. dubna 1348 upravil státoprávní poměry jednotlivých českých zemí k tomuto celku a jeden z těchto listů týká se Moravy, Opavska a Olomoucka. Z něho se dovídáme, že Mikuláš II. předložil nějaké listiny z doby Přemysla II., patrně falsa, jak dnes víme, které vzbudily i u Karla IV. jisté pochybnosti, a proto pochybnosti ty dodatečným schválením svým odstranil a celému aktu i z moci své jako císař dal sankci.

Sankce tato byla již zbytečná, neboť knížetství Opavské bylo r. 1318 zřízeno jako české knížetství z moci královské české, jak k tomu český král, třebaš do jisté míry vasal císařův, na základě zvláštního svého státoprávního postavení byl oprávněn.

c) Jednotné knížetství Opavské (1318—1377).

Jediným vládcem nerozděleného knížetství Opavského byl Mikuláš II. sám (1318—1365). Jeho moc opírá se jen o udělení léna českým králem, a tím se valně liší od moci jiných knížat v sousedním Slezsku, která ze starých suverenních knížat přijetím českého léna stala se vasaly. Jejich moc byla proto samostatnější nežli knížete opavského. Tím se vysvětluje, proč od začátku kníže opavský měl značný sklon ke Slezsku, snaže se přizpůsobiti se knížatům tamějším. V tom byl však silně zdržován stavy, jichž zájmy byly společnými privilegii a právy spjatý s Moravou.

Hranice nového knížetství k Moravě nebyla zcela pevnou, nýbrž měnila se často dle toho, jak zapisovány jednotlivé statky do olomouckých nebo opavských desk. Byly to zvláště řeky Moravice a Odry, které částmi svých toků tvořily hranice nového knížetství. Území jeho od počátku bylo však velmi protrháno panstvím biskupa olomouckého, jehož statky měly tehdy státoprávně zvláštní postavení.

Proti Slezsku část hranice byla na řece Pštině. Tady byla hranice daleko trvalejší nežli proti Moravě, nicméně ke změnám přece docházelo. Tak bylo Prudnicko (1337) ztraceno od Opavska k Nemočlínku, a také Cukmantl (důležitý svými doly na zlato) byl v nebezpečí odtržení, které však nestalo se trvalým (za Karla IV. 1361 znovu Opavsku potvrzen).

Mikuláš II. jménem své manželky Anny získal 1336 knížetství Ratibořské, které ocitlo se tím v personální unii s Opavskem, posilujíc tak velmi slezskou politiku tohoto knížete.

Při své smrti zanechal Mikuláš II. (1365) čtyři syny: Jana, Mikuláše, Václava a Přemka (poslední dva nedospělé). Z nich dostal nejstarší Jan sám Ratibořsko, jako jediný syn Anny Ratibořské. Na Opavsku vládl pak všichni bratři nerozdělně. Spory záhy vzniklé mezi Janem a Mikulášem III. rozřešeny oddělením posledního (1367), který dostal čtvrtinu Opavska, snad blíže územně neoznačenou, kde špatně hospodařil. Na Hlubčicích vykonávala tehdy nějaká práva také vdova po Mikuláši II.

Zatím dospěli i oba mladší synové a roku 1377 došlo po způsobu ve Slezsku sousedním všeobecně užívaném k dělení země. Dělení to provedli stavové, utvořivše dvě půlky z knížetství, z nichž každá připadala dvěma bratrům. Hanuš a Mikuláš rozdělili se pak o svou půlku dále, kdežto mladší dva vládli neodděleně. Vznikla tím tedy trojice: Krnovsko s Bruntálem měl Hanuš, Hlubčicko Mikuláš III., jižní část, Opavu, Hlučín, Fuňek, Odry Václav s Přemkem dohromady. Krátce země se rozdělila na Krnovsko, Hlubčicko a Opavsko, z nichž pouze Krnovsko zůstalo již odděleno definitivně. Vyličíme proto další dějiny, takže podáme na jedné straně Opavsko s Hlubčickem, na druhé Krnovsko.

d) Opavsko rozdělené na trojí území (1377—1490).

Jádro Opavska měli tedy ve svých rukou nerozdělně Václav s Přemkem, z nichž Václav brzy (1381) zemřel, takže Přemek stal se jediným vládcem celé části, odškodniv patrně svého bratra Mikuláše III. Hlučínem.

1385
1394

Mikuláš však, držící nyní celé Hlubčicko s Hlučínem, hospodařil velmi špatně se svým údělem, takže byl nucen celou svou bezprostřední držbu zastaviti knížatům kozelským (1385). Co po něm zbylo († 1394), připadlo Přemkovi. Bylo to knížecí právo k celému dílu, nepatrné zbytky zboží bezprostředního a konečně právo výplaty. Také skutečně podařilo se dobrému hospodáři Přemkovi největší část zástav vyplatiti, takže jen Hlučín a Chřenovice, které Přemek již nevyplatil, zůstaly skoro po celé XV. století v rukou Kozelských.

1433

Spojením tím zmizelo vlastně Hlubčicko nadobro v oddíle opavském a Přemek snažil se svým testamentem (1433) zachovati tuto jednotu mezi svými syny, z nichž nejstarší Mikuláš (IV.) měl býti pro dluhy vyděděn, nejmladší Přemek věnoval pak se stavu duchovnímu. Mikuláš se se svým vyděděním nespokojil a musil býti krátce po smrti otcově uspokojen Hlubčickem, rok na to však díl svůj ztratil, a ostatní tři synové Přemkovi rozdělili se o celé dědictví svého otce tak, že i město Opava samo bylo rozděleno. Nastala doba značného rozkladu moci knížat přemyslovských i rozkladu knížetství Opavského samého, tříštění do drobných částic a spojování jich zase mezi sebou.

1440

Největší část měl v rukou Václav. Týž byl nucen zapsati Cukmantl knížeti opavskému (1440). Zůstali po něm dva synové, Jan a Hanuš, kteří se zase rozdělili. Hanuš zvětšil svůj díl o Fulnek, a takto zvětšený díl připadl po brzké smrti Hanušově na Jana. Druhý bratr Vilém získal k svému dílu Opavska i Münsterbersko a celý jeho majetek přešel po jeho smrti na třetího bratra Arnošta.

Tak vládli na Opavsku v době Jiřího z Poděbrad vedle sebe dva Přemyslovci, Arnošt a Jan. Prvnímu patřila největší část Opavska (a Münsterbersko), druhý měl menší část Opavska a Hlubčicko.

Poměry ty byly příznivé plánům Jiřího z Poděbrad, získati Opavsko svému rodu.

1456
1460

Arnošt z peněžité tísně prodal díl Opavska Bolkovi opavskému (1456), po jeho smrti dostal Jiří zápis na tuto část obsahující dva díly Opavska a Cukmantl do svých rukou.

1472

Jan musil Jiřímu postoupiti nejprve Fulnek a potom i celý zbytek Opavska, uhájiv si pouze Hlubčicko. Tím zase celé Opavsko spojeno — mimo Hlubčicko — v jedné rukou a Jiří postoupil je jako léno svým synům. Při dělení majetku poděbradského dostalo se Opavsko (1472) Viktorinovi, jen zlaté doly cukmantelské měly zůstatí rodu společně. Byly jen na papíře, mělť je již od roku 1467 biskup vřatislavský, jemuž i Matyáš je potvrdil. Tím se Cukmantl dostal k Nissku. Jiná ztráta stihla tehdy Opavsko odprodejem panství Fulneckého panu Janu z Žerotína, který si je dal zapsati do desk

olomouckých (1475), kde již zůstaly. Tím se Fulnek dostal k Moravě. V té době i o Odry byl spor, ty však uhájeny k Opavsku.

Žádný z obou knížat, ani Jan Přemyslovec na Hlubčicku ani Viktorin Poděbradský na Opavsku neudrželi svého panství proti moci Matyáše Korvína, ačkoliv Viktorin sám podporoval Matyáše v jeho politice. Týž zmocnil se nejprve Hlubčicka a 1485 přinutil i Viktorina, aby mu postoupil Opavsko.

1482
1485

Ostatně i Krnovsko v tu dobu sdílelo týž osud, octnuvši se rovněž v rukou Matyášových.

Také Krnovsko prodělalo osud dosti pestrý. Měl je nejprve spolu s Ratibořskem kníže Jan. Po jeho smrti připadlo dvěma synům jeho, Janu II. a Mikuláši, jako bratřím nedílným. Krátce po tom byl Jan II. nucen prodati Krnovsko mimo Bruntál, knížatům opavským. Zůstalo mu tudíž jen Ratibořsko, kde vládl sám, a Bruntál, kde vládl se svým bratrem nedílně. Později rozdělili se oba bratři o Bruntál (1405) komisí stavů, takže město samé rozděleno na dvě části. Dlouhého trvání to nemělo, neboť Mikuláš velmi záhy zemřel, a panství Bruntálské spojeno zase v rukou Jana II.

1405

Jan II. dostal se do spojení s Joštem Moravským, jehož politiku podporoval, později přešel na stranu Václava a po jeho smrti na stranu Sigmundovu, stoje ostře proti Husitům, jichž poselství do Polska zajal. Tento skutek přinesl mu vrácení Krnovska.

1422

To prodělávalo zatím rychlé střídání vládců. Opavská knížata dala zemi v něm knížeti hlohovskému Jindřichu, ten ji prodal Joštovi Moravskému, po něm ji zdědil Václav IV., potom král Sigmund a ten zase ji zastavil knížatům břežsko-olešnickým. Od nich ji 1422 Sigmund zase vykoupil, aby ji mohl vrátiti Janovi II. v odměnu za skutek svrchu řečený.

Země se celým tímto vývojem značně osamostatnila. Kdežto do roku 1422 Jan užíval vesměs titulu knížete opavského a ratibořského, po tomto roce připojil také výslovně titul knížete krnovského. Země sama však byla označována jako země, terra, land, nikoliv knížetství.

Janovi Hanušovi synové, Mikuláš a Václav, rozdělili se zase po smrti otcově a to tak, že Václav dostal Ratiboř, Mikuláš pak Krnov a Bruntál a vedle toho Pštínu, Rybník a Vladislav.

1422

Vznikla tím ratibořská linie rodu přemyslovského, kde vystřídali se Václav (1437—1456), Jan (1456—1493) a jeho tři synové Mikuláš († 1506), Jan († po 1506) a Valentin († 1521). Valentinem linie tato vymřela a Ratibořsko dle úmluv připadlo na Piastovce Opavské.

Mikuláš V. byl nucen odprodati ze svého panství Bruntál, který koupili páni z Vrbna; drželi ho však dosud jako sou-

(+1452)
 část Krnovska. Synové Mikulášovi zase se dělili a to tak, že Hanuš dostal Vladislav a Krnov, Václav Rybník a Pštinu.

1473
 1474
 Oba poslední zachvátila pak politika Matyášova, poně-
 vadž drželi s Vladislavem. Nejprve pozbyl Václav všech svých
 zemí pro odboj (1473) a země jeho rozděleny sousedům, rok
 na to stihl týž osud i Hanuše, který musil postoupiti Krnova
 i Bruntálu, a směl si podržeti jen Vladislav.

Tak spojil konečně po r. 1485—1490 na krátko Matyáš
 všechny země opavské v jedné ruce. Sjednocení to nebylo
 trvalé, přece však vedlo k definitivnímu utvoření dvou celků:
 Opavska a Krnovska. Současně způsobilo však také neby-
 valou měrou příklon země ke Slezsku, neboť Matyáš učinil obě
 země plně účastnými všech slezských zařízení. Tím pak po-
 ložen byl základ k oněm sporům, které v XVI. století byly
 tak živé.

e) Opavsko a Krnovsko před nastoupením Liechtensteinů.

Po smrti Matyášově (1490) syn jeho Jan Korvín udržel
 si pouze Opavsko v užším smyslu, bez Krnovska a Hlub-
 čicka. Držel je jako součást koruny uherské, neboť byl po
 smrti Matyášově spor o vedlejší země české vzhledem k usta-
 novení olomouckého míru (1478). Spor ten za slabého Vladi-
 slava nikdy nebyl rozřešen, takže týž potvrdil sice několi-
 kráté, stejně jako syn jeho Ludvík, příslušnost jich k českému
 státu, přes to však nerozpakoval se zasáhnouti tam z moci
 krále uherského. Teprve nastoupením Ferdinanda I. a prohlá-
 šením jeho 1526 byl spor ten definitivně ve prospěch českého
 státu odklizen.

1476
 Vláda Jana Korvína byla jen jakýmsi druhem provisoria,
 král Vladislav číhal pouze na příležitost, aby země užil k jiné-
 mu účelu. Konečně 1501 země úmluvou mu postoupena, a Vla-
 dislav použil ji ihned k vyrovnání svých závazků svému
 bratru Sigmundovi. Když však Sigmund stal se králem pol-
 ským, nechtěl zemi trvale podržeti, a hledal na ni kupce. Sta-
 vové obávající se pána neknížecího, poskytli králi valnou
 pomoc, aby je mohl vykoupiti sám, a dostali za to privilegium
 nezczitelnosti z bezprostředního panství králů českých (1511).
 Jen krátce však trvala tato bezprostřednost. Po čtyřech le-
 tech (1515) dostal Opavsko Kazimír, kníže těšínský, třebaš
 právo jeho bylo zakukleno v úřad hejtmanský. Až do své
 smrti (1528) vykonával kníže Kazimír tento úřad, proti němuž
 se stavové opavští velmi ostře bránili, neopomíjejíce příleži-
 tosti, aby se ho zbavili. Kazimír zůstal za Vladislava i za Lud-
 víka, ano i první dvě léta za Ferdinanda I. Tu stavové čeští
 sami Opavska se ujali, nutíce Ferdinanda k výkupu práva
 Kazimírova; nedošlo již k němu, neboť smrt knížete Kazimíra
 otázku rozřešila sama.

Po tu celou dobu nejednou Vladislav i Ludvík vystupo-
 vali i na Opavsku jako uherští králové a z královské moci
 uherské. Nastoupením Ferdinanda I. ovšem také tady to mizí.

Po dlouhém odtržení vrátily se v této době konečně
 k Opavsku Hlučín a Chřenovice (1519) a také Vladislavské
 panství (od Ratibořska) na čas k Opavsku přivtěleno a do desk
 opavských bylo zapsáno. Konečně zasluhuje zmínky, že Brun-
 tálské panství v ruce pánů z Vrbna s dovolením krále
 Ludvíka stalo se součástí Opavska a odtrženo trvale od
 Krnovska (1523).

Privilegium stavů opavských na neodcizování od ko-
 runy české bylo pak průběhem dalšího vývoje potvrzeno ne-
 jednou (1522, 1528, 1563, 1577, 1611).

Nastoupením Ferdinanda I. byl definitivně rozřešen spor
 o příslušnost Opavska k českému státu proti nárokům uher-
 ským, současně však začal jiný o příslušnost ke Slezsku, kam
 začal již Matyáš Korvín Opavsko počítati, podrobuje je vrchní
 moci hejtmana slezského, a slezské organizaci vojenské i berní.
 Když po smrti Kazimírově 1528 Opavsko stalo se zase ne-
 sporně bezprostřední součástí českého státu, došlo k počátku
 toho zápasu, který s přestávkami vlekl se více nežli sto let.

Roku 1529 odmítli totiž zvláštním listem opavští stavové
 zúčastniti se na potvrzení privilegií slezských s důvodem, že
 privilegia ta neplatí pro ně, oni že mají privilegia svá a těmi
 souvisí s Moravou. Tento list tvoří nesporně první článek
 onoho dlouhého sporu.

Stavové slezští trvali však na příslušenství Opavska
 ke Slezsku a proto téhož roku zanesli Opavsko do svého se-
 znamu pomoci krále Ferdinanda I. za války turecké. Není
 také sporu o tom, že Ferdinand sám příslušnosti té byl valně
 nakloněn, neboť nedlouho na to nařizoval, aby hejtman opav-
 ský zúčastnil se jednání knížecího sněmu slezského (1544),
 čímž ovšem stavové sami vázání nebyli. Tito výslovně odmí-
 tali od té doby jakoukoliv účast na knížecích sněmech, slezské
 berní i organizaci vojenské a roku 1554, když nedlouho před
 tím bylo vrchní právo slezské, jako nejvyšší soud Slezska
 znova zorganizováno, protestují slavně proti kompetenci jeho
 pro Opavsko.

Spor sám valně se přioštil za Maximiliana II., když sta-
 vům nařizeno 1563, aby zúčastnili se slezského holdování
 novému králi ve Vratislavi. Stavové protestovali proti tomu
 a vymohli si revers, že rozhodnutí to nemá býti nikterak na
 újmou jejich sporu o příslušnost ke Slezsku. Nicméně nedlouho
 na to 1567 královským rozhodnutím provisorně spor rozřešen
 pro Slezsko. Opavsko mělo až na další býti považováno za
 součást Slezska a jako s takovým mělo býti nakládáno.

Tímto rozhodnutím spor oživen byl nebyvalou měrou a
 stavové opavští našli opory u stavů moravských a českých.

Uvnitř však stavové opavští právě tehdy se rozdvojili. Město Opava samo přiklonilo se již ke Slezsku, takže jen stavové vyšší, nečetný stav panský a četnější rytířský, vedli boj proti příslušnosti slezské, dovolávající se soudržnosti s Moravou. Ve sporu tom podány byly z obou stran obšírné výklady písemné, posílány deputace ke dvoru, zřizovány komise a jednáno sem a tam, nicméně k žádnému konečnému cíli spor nevedl. Praktický následek sporu byl, že stavové opavští neplatili berní do Slezska, a že se jim tak hromadily „resty berniční“ obrovskou měrou, věc, která jim právě ve sporu jich u dvora nejvíce škodila, poněvadž tímto způsobem komoru královskou, beztoho stále tehdy zápasící s obtížemi finančními, značnou měrou poškozovali.

Otázka sama až do změny poměrů udělením léna Liechtensteinovi vůbec rozřešena nebyla.

Na Krnovsku po smrti Matyášově obživla vláda Přemyslovců v rukou Barbory, sestry knížete Hanuše Krnovského, provdané za knížete osvětimského. Ačkoliv Vladislav neuznal její vlády a zemi udělil v léno Janu ze Šelnberka, udržela se Barbora při moci a spor vyřízen konečně sňatkem dcery její Heleny s Jiřím ze Šelnberka, synem Janovým. Nicméně i vedle Jiřího vládu vykonávala Barbora sama až do své smrti. Ona byla posledním vládcem krnovským, který zval se knížetem opavským. Za Jiřího označení to mizí a on sám sluje jen pánem Krnovským. Země sama nazývána převahou stále ještě zemí. Tu a tam vyskytuje se již označení „knížetství krnovské.“

O ztrátě Bruntálu na Opavsko, stalo se již zmínka. Za to důležitá změna nastala připojením Hlubčicka. Tam udržel se i po smrti Matyáše Korvína nějakou dobu držitel jeho z té doby Petr Haugwicz. Později však byl nucen postoupiti své panství (1503) Jiřímu ze Šelnberka, který je spojil úplně s Krnovskem. Spojení to nedlouho na to potvrzeno (1506) králem Vladislavem a již při něm zůstalo, třebaž panství samo nezůstalo v bezprostřední držbě pánů krnovských.

Jiří z Šelnberka sám považoval se za stavovského pána slezského a celá jeho politika šla do Slezska. Zúčastňoval se slezských úmluv, sezení slezských práv knížecích konána v Hlubčicích a p.

Dlouho však také nevládl. Roku 1523 prodal svou zemi, obsahující Lobenstein, Krnov, Hlubčice, Benešov, Bavorov a 24 vsi markraběti Jiřímu z Ansbach-Hohenzollern, který snažil se pevně usaditi se v Horním Slezsku. Král Ludvík pak držbu jen potvrdil. Nabytím tím jednak definitivně země nabývá titulu knížetství krnovské, jednak držitelé její píší se jen „slezský kníže krnovský“ („in Schlesien Herrzog zu Jägerndorf), konečně pak země sama trvale zůstává spojena se Slezskem, při čemž stavové se tomu ani nevzpírali.

Nový kníže potvrdil svému knížetství privilegia a práva jen s určitými výhradami (1528) a výhrad těch chtěl pak nástupce jeho Jiří Bedřich použiti ke zničení stavovských svobod, nastolení vlády absolutistické a změně dosavadních řádů a zřízení země. Stavové se této snaze velmi ostře opřeli. Nastal tím desetiletý spor knížete se stavy (1560—70), v němž stavům prospělo zvláště příznivé stanovisko krále českého Maximiliána II., když jim týž bez ohledu na knížete stvrdil všechna jich dosavadní práva a privilegia v plném rozsahu (1567). Narovnání, k němuž konečně (1570) došlo, bylo proto skoro ve všech bodech stavům příznivé. Tehdy uznali však také stavové výslovně příslušnost Krnovska do Slezska, čemuž se ostatně ani nikdy nevzpírali.

Jiřím Bedřichem vymřela však také anšbašská linie rodu hohenzollernského (1603). Vládce ten usiloval po celou dobu svého panství o to, aby získal si, tak jako měla to některá knížetství slezská, privilegium volného posledního pořízení. Privilegia toho však nedosáhl a tak prostě daroval knížetství (donatio mortis causa) kurfirstu bavorskému Joachimmu Bedřichovi, z hlavní linie hohenzollernské, který záhy (1606) postoupil zemi druhému svému synu Janu Jiřímu. Králové čeští neuznávali tohoto panství, které bylo tedy v podstatě spíše faktické nežli právní. Nicméně nevystupovali proti vládcům krnovským s počátku příliš energicky, teprve rokem 1607 začíná skutečný spor o Krnovsko (a spolu i o výplatní právo na panství bytomské a bohumínské). Spor o Krnovsko právně rozřešen nebyl, jen o výplatních právech rozhodnuto tak, že Jan Jiří prohlášen (1618) za povinna postoupiti králi Bohumínsko bezplatně, Bytomsko pak po zaplacení zápisné sumy.

Mezitím ostatně vystupoval Jan Jiří zcela jako plně oprávněný vládce knížetství, potvrdiv již 1608 stavům i městu Krnovu jich práva a zúčastniv se 1611 ve Vratislavi holdování Matyáši II., nově nastupujícímu králi českému. Pouze lenní list na knížetství vydán mu nebyl. Není pochyby, že právě tato nejistota právní, spolu ovšem s náboženským zápalem to byly, které vedly Jana Jiřího Krnovského zvláště k tomu, že v odboji pro Ferdinanda II. postavil se v čelo protestantských knížat slezských.

Zmínky zasluhuje, že právě v době vlády Šelnberků a Hohenzollerů, odtrhlo se od Krnovska panství Albrechtické, které v rukou pánů Stošů a po nich pánů Supů z Fulsteina již začátkem XVI. věku bylo považováno za vyloučené z knížetství. Neboť držitelé jeho, majíce panství také v Opolsku a Nissku, nechtěli trpěti s knížetstvím a stavěli se pod bezprostřední jurisdikci vrchních hejtmanů slezských, prohlašující své panství za panství bezprostřední stavovské (status minor). Nestalo se tak žádným prohlášením, a byl o to také spor, takže

1608 byla k vyšetření státoprávních poměrů těch dosazena zvláštní komise.

f) Vláda Liechtensteinů.

Začátkem XVII. století šlo o to, Karlovi z Liechtensteina, za služby habsburskému rodu prokázané ke knížecímu titulu tehdy právě mu udělenému — 1606 král Rudolf II. dal mu titul „Hoch u. wohlgeboren“ a na tom základě Matyáš II. 1608 tehdy ještě pouze markrabí moravský přiznal mu titul knížecí — dáti také skutečné knížetství a tak dostal 1613 knížetství Opavské, do té doby bezprostřední, třebaš mělo všemi panovníky předešlými potvrzené privilegium od 1511, že nebude od koruny a bezprostřední vlády králů českých odděleno. Udělení léna samého stalo se pak roku následujícího 1614. V německém listě udělovacím čteme, že knížetství uděluje se „aus böhmischer königlicher Macht und Gewalt, als regierender böhmischer König und obrister Herzog im Schlesien“ a knížetství samo označuje se „in Schlesien gelegen“. Udělení děje se s výhradou „der königlichen und landesfürstlichen Obrigkeit über den Besitzer solches Fürstenthums, sowohl aller Bier Steuer, gemeiner Anlagen, Gräniczölle und alle andere obmessigkeit und Herrlichkeiten, so uns und vorgehenden Königen zur Böhme, und obristen Herzogen in Schlesien, welche die Fürsten besitzen und innehalten, bisshero zuegestanden und gebühret hat.“ Kníže má konati služby rytířské a při každé změně „Die Lehen bey uns und unseren Nachkommen künftigen Königen zu Böhme und obristen Herzogen in Schlesien zuesuchen und auch die Lehenpflucht gleich andern Fürsten in Schlesien, zu leisten schuldig sein.“

Krátce Liechtenstein dostal Opavsko s místem a hlasem mezi knížaty slezskými. S tímto rozhodnutím se spokojila pouze Opava, zastupující v této době sama městský stav na Opavsku, vyšší stavové velmi ostře protestovali, dovolávajíce se soudržnosti s Moravou, svých privilegií a nalézající také ve stavích moravských i českých velmi vydatné pomocníky. Liechtenstein snažil se také berní politikou posílit sobě věrné měšťany na úkor šlechty a tím si jen nepřátelství jich zvětšoval.

Není proto divu, že za povstání českého, jeden z onoho malého počtů rozkazů revoluční vlády pražské sahající na katolíky, týkal se právě Liechtensteina a Opavska. Toto bylo totiž 1620 prohlášeno za bezprostřední knížetství a Liechtenstein ho zbaven.

Jinak Opavsko a Krnovsko hlavně přičiněním knížete krnovského Jana Jiřího velmi horlivě se zúčastnilo odboje, a kolem Krnova a Opavy Jan Jiří ještě celý rok 1621 se zbytkem svého vojska odolával císařským. Proto teprve 1622 mohl Karel z Liechtensteina vrátiti se do Opavska, k němuž již rok

před tím byl theoreticky dostal také Krnovsko, kterého Jan Jiří pro odboj proti králi byl prohlášen za zbavena.

Tehdy politickými poměry tehdejšími byli i stavové opavští nuceni nového knížete přijmouti, a spolu přiznati se ke Slezsku, kde politicky i nábožensky dýchalo se volněji, nežli na Moravě. Dochází proto k holdování novému knížeti, a spolu k formálnímu uznání souvislosti se Slezskem. Roku 1623 dostává Karel z Liechtensteina nový lenní list na obě knížetství, jichž správa spojena byla tímto způsobem v jedněch rukou.

Liechtenstein snažil se mírností upevniti svou vládu v zemi, nemohl však zabrániti, aby exekuce pobělohorská svým výběžkem také nezasáhla Opavsko. Bylo to však již dosti mírným způsobem. Na Krnovsku v podstatě týkala se exekuce ta pouze knížecích statků, které dostaly se do rukou Liechtensteinových, a také na Opavsku nebylo toho mnoho. Za to manové biskupští v enklavách ucítili dosti ostře následky nové éry, a s nimi i obě panství Bruntál a Albrechtice.

Bruntál byl tehdy odňat Janu Vrbnovi a dán 1621 německému řádu jako komorní komenda velmistra. Po jistých pak sporech rozhodnuto 1639 o panství tom definitivně, že jest to panství z Opavska vyloučeno jako zvláštní stavovské panství (status minor) a že podléhá přímo centrální organizaci slezské.

Albrechtice pak od 1623 odevzdány jsou do rukou jesuitů nisských. Spory o státoprávní jich postavení neutuchaly, až za Karla VI. definitivně potvrzeno postavení jich jako stavovské panství.

Válka třicetiletá dolehla pak na Opavsko a Krnovsko nejprve vpádem Mansfeldovým, který našel tu veliké podpory a sympatie a po jehož odtážení provedena tu teprve pořádná exekuce (1630), která značnou část šlechtického majetku na Opavsku i Krnovsku přivedla do jiných rukou. Vpád saský sice přímo Opavska se nedotekl, země však mnoho trpěla zatlačeným tam vojskem císařským. Také Švédové přišli na Opavsko a tu hospodařili.

Po válce třicetileté ještě naposledy stavové moravští domáhali se připojení Opavska k Moravě. Ihned na to však stavové opavští bezvýhradně prohlásili (1659), že trvají ve Slezsku, skytalať jim souvislost ta příliš mnoho výhod náboženských i politických. aby se jí mohli vzdáti.

Zcela však přece spojitost Moravy s Opavskem nebyla přerušena. Zůstala souvislost s právem moravským, a zůstala kompetence moravského prokurátora komorního v otázkách fisku (1694).

Svým dosavadním vývojem nerozdělilo se staré Opavsko na dvě knížetství od sebe jasně oddělená čarou, nýbrž rozpadlo se na řadu ostrovů a částí vzájemně se pronikajících. Nehledíme-li k moravským enklávám a k oběma stavovským panstvím, bruntálskému a albrechtickému, jakož i k městským

statkům opavským, které domáhaly se také postavení stavovského panství, počítáno celkem ke Krnovsku to, co kladlo se do desk krnovských a k Opavsku to, co bylo v deskách opavských. Tak bylo Opavsko v podstatě jižní část země. V něm však byla panství patřící ke Krnovsku: Chabičov, Kravaře, Boleslav, Bělá, Vrbka. Krnovsko bylo severní částí. Tato byla však zvláště rozervána panstvími počítanými k Opavsku. Jsou to menší ostrovy: Rohov, Drslav, Násilé, Bránice a veliký spojitý pruh od Kuttelberku přes Hošťálkovy, Petříkovy, Smíchovy, Novou Cerekev až na sever do Lysovic. A také obě panství stavovská měla své enklávy; k Bruntálsku patřila ještě Třebom a k Albrechticím Stiborov.

3. Moravské enklávy.

Moravské enklávy vznikly ze statků biskupství olomouckého. Toto mělo již ve XII. století mnohá privilegia, související namnoze s nezdařenou snahou hohenštaufských císařů, roztrhnouti velké knížetství přemyslovské na čtyři menší celky (Čechy, Morava, biskupství pražské a olomoucké). Privilegia biskupství byla pak 1206 Přemyslem I. nově potvrzena. Vlastním tvůrcem panství byl však teprve biskup Bruno, který v době Přemysla II. zakoupením statků a poddáním se držitelů zaokrouhloval statky biskupské tak, že na severovýchodě Moravy tvořily uzavřený celek, k němuž se pojila roztroušená léna na západě a jihu. Bruno sám považuje poměr svůj za lenní (1268). Kdežto ve XII. století je patrno snaha utvořiti z biskupství knížetství říšské, ve XIII. století biskupové označování jsou knížaty českými (principes regni Bohemiae). Tak je označuje i Jan Lucemburský, když jim práva jich znovu potvrzuje (1323).

Celkový tento vývoj ukončen byl Karlem IV., když listem ze 7. dubna 1348 vyňal olomoucké biskupství z Moravy a jako „episcopatus Olomucensis“ přímo podřídil králi a české koruně. Toto postavení bylo pak znovu potvrzeno při utvoření sekundogenitury lucemburské na Moravě 1349. Biskup byl na svých statcích úplným knížetem, omezeným jen lenním svazkem ke králi českému a k českému státu, jehož součástí tvořilo olomoucké knížetství. Byl seniorem svých vasalů, neboť panství jeho bylo organizováno lenním způsobem. Neměl však právě tak jako tehdejší markrabí práva politiky zahraniční a války, neměl také regálu mincovního a horního. Za markrabí Jošta a přímé vlády Václava IV. dostali se biskupové do sporů s těmito vládci, v nichž některé své statky ztratili.

Biskup neztratil však úplnou souvislost s Moravou, neboť byl zároveň duchovní hlavou největší části země, a po válkách husitských, kdy litomyšlské biskupství zaniklo, dokonce

celé země, a právě proto zúčastňoval se i politiky moravské, jsa znenáhla považován za předního člena stavů moravských. Zúčastňoval se proto i sněmů i soudů zemských. Mimo to dle listu 1355 náleželo markrabím moravským jisté, třebaž obmezené právo, vybíratí berně i na statcích biskupských.

Tyto statky biskupské již tehdy tvořily ostrovy a poloostrovy do knížetství opavského; zvláště ostrovy osoblažský a ketřský i poloostrov slavkovsko-jaktařský byly již jasně patrné. Ostatní ostrůvky však časem velmi se měnily.

Za válek husitských panství biskupské utrpělo hodně ztrát, z nichž něco v XVI. století zase koupí získáno bylo zpět. I nadále zůstává panství to z Moravy vyloučeno a králi přímo podřízeno. Svazek berní i osobní zůstává také nedotčen.

Biskup měl však tehdy mnohé spory. Především bylo to se stavy moravskými, jimž musel se 1531 zavázati, že statky později nabyté patří k zemskému soudu moravskému a nikoliv k lennímu soudu biskupskému. Nový spor vznikl o titul knížecí, který stavové biskupovi upírali. Titul ten byl však 1588 znovu biskupovi potvrzen. Další spory vznikly roku 1612, kdy jednalo se o to, aby vasalové olomoučtí zúčastňovali se landfrídů moravských, aby biskup nedával léna cizozemcům a aby kontingent vojenský z biskupských statků pod svým praporem byl přidělen moravskému vojsku a podléhal jeho veliteli. Berně své odváděly statky biskupské nesporně do obvodu olomouckého, ke kterému v bernictví jsou počítány.

Poněvadž dva z ostrovů, ketřský a osoblažský dotýkaly se přímo Slezska, první Ratibořska, druhý Nisska, domáhali se v XVI. století v letech 1553—1615 slezští stavové stále a vytrvale toho, aby obě panství přičleněna byla ke Slezsku a s ním, jak se říkalo, trpěla; avšak marně.

Moc biskupova pořád byla ještě dosti značná; disponoval statky, měl své vojsko, vedl správu, vybíral dávky, židé patří k jeho komoře, manové platí mu berní korunovační. Ano 1608 dostal privilegium raziti svou minci.

Za českého povstání moc biskupova nad statky biskupskými dočasně (1619—20) zrušena, a manové prohlášení za many bezprostřední.

Po bitvě bělohorské statky tyto biskupovi vráceny a privilegia roku 1623 mu potvrzena. To však nikterak neznamenalo ještě potvrzení zvláštního státoprávního postavení jeho v českém státě vedle Moravy jako knížetství samostatného. Biskupové ovšem usilovně se toho domáhali po celé století XVII., odvolávající se na privilegia XIV. věku.

Kus po kuse odnímána jim však naopak i další knížecí oprávnění, která ještě ze starého knížecího postavení zbývala. Biskup zůstával bezprostředním manem českého krále, od něhož přijímal léno. První větší náraz do mocí biskupské stal se rozhodnutím z roku 1648, dle něhož vasalové biskupští

jen statky podléhají lennímu soudu biskupovu, osobou svou však přísluší k pravidelným soudům moravským. Dvě léta na to (1650) rozhodl pak král, že olomoucké léno může mít pouze ten, kdo má inkolát na Moravě, že statky olomoucké podléhají všem moravským břemenům a vojenský kontingent olomoucký že tvoří jediný celek s moravským. Konečně 1704 všeobecně vasalové olomoučtí připojení jsou k stavům moravským.

Kníže biskup měl pak odedávna celý štáb úředníků (kanceláře, hejtmána, lenního soudce, komoru, dvorské rady). Tu pak 1708 zakázáno biskupům především užívati pro tyto úředníky titulu dvorské kanceláře a tajných radů a roku 1726 všeobecně olomoučtí úředníci podřízeni moravskému tribunálu a i krajským hejtmánům. Současně však také potvrzeno, že biskupství olomoucké tvoří zvláštní knížetství a že dominikální statky jeho mohou se nazývati statky komorními. Také o mincovní právo biskupovo ukládáno, avšak teprve 1759 ho biskup skutečně pozbyl. Nejdéle udržel si biskup právo mýtové, které teprve za Josefa II. bylo omezeno.

Tímto vývojem stal se také biskup olomoucký jen privilegovaným obyvatelem moravským s titulem knížecím. Všechny jeho statky počítány jsou do Moravy. Tím definitivně vznikají moravské enklávy na Opavsku. Jsou to veliké enklávy osoblažská, ketřská a jaktařská, dále malé Sucholazec, Slatina a Vlaštovičky.

Jiného původu jsou zbývající dvě enklávy Butovice a Golský. Ty patřily k panství fulneckému, a když toto Jan z Žerotína 1475 od Opavska zápisem do desk moravských převedl k Moravě, dostaly se také k Moravě, tvoříce tak dva malé ostrůvky. Na tom se pak od té doby nic nezměnilo.

4. Dějiny Těšínska do 1740.

Pozdější Těšínsko tvořilo řídce obydlý kraj pohraniční mezi kmeny polskými a českými a dostalo se velmi záhy ve styk s říší u kmenů těchto vzniknuvšími. Snad tvořilo součást říše Sámovy, pravděpodobně bylo připojeno k říši velkomoravské a k arcibiskupství Metodějovu. Jistě patřilo k české říši Boleslava I. a II. a k diecési pražské při jejím vzniku 973. Teprve při tlaku říše polské na západ za Boleslava Chrabrého dostává se na krátko k říši polské a k polské organizaci církevní tehdy právě tvořené, tedy k diecési vratislavské. Na krátko zase území slezské, jehož jižní část Těšínsko tvořilo, došel český kníže Břetislav I., brzy však vrátilo se ještě na čas do polských rukou.

Po tomto kolísání mezi říší českou a polskou stává se území slezské, jehož hranici v podstatě tvoří hranice diecése vratislavské, samostatným údělem, který dostávají (1163)

synové Vladislava II., krátce vedlejší linie Piastovců. Po některých přesunech rozpadla se asi 1201 země na dvě samostatné části: Slezsko a Opolsko. Opolsko bylo v podstatě Horní Slezsko, ostatek bylo Slezsko vlastní. Nejjižnější část Opolska tvořilo také Těšínsko, vklíněné mezi Moravu, Slovensko a Krakovsko.

V době, kdy bylo Slezsko oddělováno, bylo pod polskou svrchovaností a to tak, že velký kníže polský byl v některých věcech slezským Piastovcům nadřaděn. Po roce 1202 není o této nadřaděnosti žádné zmínky. Knížata slezská stala se krátce knížaty úplně nezávislými, suverénními. Ne na dlouho. Ihned nastal o ně zápas sousedů mezi státem českým, polským a říší německou. V zápase tom zvítězila na konec Česká koruna.

Zatím se Opolsko rozpadlo koncem XIII. věku nejprve (1281) na tři a krátce na to (1290) na čtyři části: Opolsko, Bytomsko s Kozelskem, Ratibořsko, Těšínsko s Osvětimskem. Tím vzniklo tedy suverénní knížetství Těšínské v rukou knížat piastovských. Hranici jeho k Moravě tvořila řeka Ostravice od ústí do Odry až nahoru k uherským hranicím.

Hned první samostatný kníže těšínský učinil smlouvu s českým králem. Měšek Těšínský roku 1291 spolu s jinými knížaty slezskými zavazuje se dle ní Václavu II. k vojenské pomoci, poskytuje mu volný průchod zemí a oporu ve svých pevnostech. Václav II. slibuje mu za to jistou odměnu územní na útraty dobytého území polského. Při této smlouvě jde tedy vlastně jen o zvláště silnou vojenskou konvenci, jaká bývala tehdy dosti častou, a nikoliv o lenní svazek. Nicméně mnohá ustanovení smlouvy jsou z lenního poměru vzata a celá smlouva poměr takový jistě připravuje. Přetvoření se poměru v lenní zabránila však katastrofa říše české, nastavši po vymření Přemyslovců,

Zatím dokončilo se utvoření Těšínska obmezením hranic jeho na východě, kde dosud přes Osvětimsko a Zátorsko šířilo se až téměř ke branám Krakova. Roku 1316 došlo v linii těšínských Piastovců k dělení, při kterém odtrženo Osvětimsko a Zátorsko a Těšínsko tím v rukou Kazimíra I. nabylo ve velkých rysech podoby dnešní.

Krátce na to dostalo se do trvalého státoprávního poměru k českému státu. Kníže Kazimír odřekl se své dosažené suverenity a vstoupil do poměru lenního k českým králům a českému státu. Stalo se to prohlášením z 18. února 1327, kde lénem (feudum oblatum) se stává země s městy Těšínem, Fryštátem a Bílskem, městečky Skočovem a Frýdkem, hradem Ostravou i vším příslušenstvím. Z dalšího prohlášení krále českého z 24. února téhož roku vidíme, že utvořeno z knížetství Těšínského české léno, propůjčené Kazimírovi a po něm jeho manželským synům.

Když pak úmluvou s Polskem (1335) vzdalo se toto jakýchkoliv zájmů na Slezsko a ponechalo českému státu v něm úplně volnou ruku, shrnul Karel IV. ve dvou majestátech státoprávní poměr slezských knížetství k českému státu.

Z něho vidíme, že těšínské léno nevychází pouze od krále, nýbrž od koruny České (corona regni Bohemiae), tvoříc s ní nerozlučný celek. Nad nedílností tohoto celku bděli pak také čeští stavové.

Knížata těšínská byla od té doby českými knížaty, se všemi povinnostmi a právy korunních vasalů. Jich práva v zemi byla však s počátku jen zcela nepatrně poměrem lenním omezena. Teprve pozdější vývoj (za Matyáše Korvína a Habsburků) moc Piastovců Těšínských zeslabil.

V další době časem spojováno Těšínsko s jinými slezskými zeměmi, jindy zase uvnitř ještě děleno, podle toho, jak silný a hospodárny kníže vládl. Tak za knížete Přemka I. (1338—1407) spojeno jest Těšínsko se Sěveřskem, Bytomskem, Velkým Hlohovem a Osvětimskem, avšak ne na dlouho. Hned 1407 odděleno zase Osvětimsko a nedlouho po tom (1442) rozdělen mezi čtyři syny Přemkova zbytek tak, že Václav dostal Bytom a Sěveř, Vladislav Hlohov a oba nejmladší bratři, Přemek II. a Bolek, Těšínsko. Oba bratři vládli nejprve na Těšínsku společně, později, neznámo kdy, se podělili tak, že i město a zámek těšínský rozděleny. Dělení to trvalo dosti dlouho, ač Přemek II. ostatní bratry přežil. Nastoupil také syn Bolkův v podíl svého otce, aby po smrti svého strýce 1477 sjednotil zase jako Kazimír II. (1477—1528) celé knížetství v jedné ruce a připojil k němu ještě na čas Místecko, Blštinu a Opavsko (poslední ve formě zvláštní formy hejtmanského úřadu). Byla to slavná doba těšínská, a sice poslední záblesk staré slávy rodu piastovského na Těšínsku.

Výbornou svou politikou Kazimír II. nejen rozšířil říši, nýbrž dovedl si vymoci i příznivější úpravu dědického práva. Stalo se to privilegiem z roku 1498, dle kterého zemi nedědili jen synové, nýbrž i dcery a příbuzní poboční až do čtvrtého kolena. Později za Ferdinanda I. dáno těšínským knížatům k tomu ještě právo volně svým knížetstvím poslední vůlí nakládati (1542).

V této době, koncem XV. věku, bylo již Těšínsko úplně proniknuto češtvím. Stará zařízení z doby polské a z doby samostatnosti úplně zanikla a nová upravována po vzorech českých. Rozpjaté češtví pohusitské zasáhlo svou vlnou Těšínsko a získalo ho úplně české kulturní oblasti. Na tom neměnila nic ani vláda Matyáše Korvína, s nímž Kazimír II. až ku podivu dobře vyšel. Také spory o vedlejší země české nastavší po smrti Matyáše Korvína mezi českým státem

a uherskou korunou, Těšínska celkem mnoho se nedotkla, ač Kazimír II. byl s jistými přerušeními od r. 1491 až do smrti své vrchním hejtmánem slezským.

Po smrti knížete Kazimíra II. nastává však již úpadek knížecího rodu těšínského. Je to především důsledkem slezské politiky krále Ferdinanda I. a jeho nástupců, kteří snažili se omeziti moc knížat slezských na prospěch české moci královské. Je to však také tím, že knížata těšínská za změněných životních poměrů XVI. věku nestačila již finančně na veliký dvůr, na který si zvykla. Tak se stalo, že hned nástupce Kazimíra II., Václav Adam (1528—1579), upadl do dluhů, pro které mnoho zboží knížecího musil zastaviti a odprodati. V tom mu také velmi statně napomáhal syn jeho Bedřich Kazimír, spravující samostatně zboží fryštátské, a to tak, že zboží to hned po jeho smrti ještě za života otcova musilo býti prodáno na ukojení věřitelů.

Tím vznikla z území těšínského první stavovská panství (status minores) na knížeti nezávislá: Fryštát, Frýdek, Bílsko (1572), která se částečně trolením, částečně novými odprodeji během doby pozdější valně rozmnožila tak, že roku 1740 jsou tu stavovská panství: Bílsko, Frýdek, Fryštát, Ráj, Polská Lutyně, Rychvald, Dombrová a Orlová. Také Bohumín, ačkoliv vznikl odtržením od Ratibořska, počítán některými svými částmi k Těšínsku.

Za války třicetileté, která třikráte hrubě dolehla na Těšínsko vpádem Mansfeldovým, později saským a na konci švédským, vymřel 1625 na Těšínsku vládnoucí dosud piastovský rod knížetem Bedřichem Vilémem, jenž dle privilegia krále Ferdinanda I. svrchu citovaného odkázal knížetství své sestře Alžbětě Lukrecii, provdané za Gundacara z Liechtensteinu, bratra knížete Karla. Po delších sporech došlo r. 1638 k narovnání s královskou komorou tak, že knížetství zůstalo kněžně Lukrecii na čas života zachováno a teprve po její smrti 1653 spadlo na korunu Českou jako odumřelé léno.

Král český Ferdinand III. udělil je pak ihned z královské české moci jako české léno synu svému Ferdinandu IV. Po jeho smrti (1654) zůstalo pak Těšínsko delší dobu pod přímou vládou krále českého.

Ačkoliv pak od dob Obnoveného zřízení nesporně nastolen byl v českém státě absolutismus, přece zůstala zachována zásada, že stavové čeští (český sněm) bdí nad celistvostí českého státu. Proto když r. 1689 jednalo se o zástavu Těšínska, vyžádán byl k tomu souhlas českého sněmu. K provedení zástavy té však později nedošlo.

Teprve 1722 nastala na Těšínsku změna. Knížetství bylo tehdy uděleno lénem lotrinskému vévodovi Leopoldovi a jeho mužským i ženským potomkům. Léno vycházelo zase nejen od krále českého, nýbrž i od české koruny, k níž odumřelé

léno mělo se vrátiti. Nový kníže lotrinský neměl již daleko takových práv jako stará knížata piastovská, neboť mnohá oprávnění ponechal si král pro sebe. Nástupcem Leopoldovým stal se pak František Lotrinský, manžel Marie Terezie.

5. Nissko do 1740.

Knížetství Nisské vzniklo spojením kastelanie otmachovské a země nisské v rukou biskupů vratislavských. Kastelanii otmachovskou měli biskupové od pradávna. (Biskupství samo vzniklo kolem 1000. roku.) Zemí nisskou daroval biskupství koncem XII. století biskup Jaroslav, pocházející z knížecí rodiny piastovské. Biskupové neměli tu však od počátku všechna práva knížete, nýbrž měli jen právní postavení vrchností, ovšem privilegovaných. V druhé polovici XII. věku dochází o práva ta k mnohým a těžkým sporům mezi biskupem a knížetem vratislavským, až teprve roku 1290 privilegiem a testamentem knížete Jindřicha IV. Vratislavského dáno a zaručeno jim všechno knížecí právo (ius ducale). Biskupové stali se suverénními knížaty a jejich země knížetstvím nisským, právě tak nezávislým na všechny strany jako kterékoliv knížetství slezské. Později podařilo se biskupům zvětšiti toto území dosti podstatně. Zvláště roku 1344 přikoupili Grotkov a po dlouhých sporech v druhé polovici XV. století i Cukmantl.

Biskup vratislavský neuhájil však svého suverénního postavení, nýbrž byl nucen s ostatními knížaty slezskými hledati ochrany u českého státu. První úmluva toho druhu jest z roku 1342, kdy biskup uznal krále českého za patrona církve slezské. Král český pak současně potvrdil biskupství všechna privilegia dosavadní. Svazku lennímu se sice v úmluvě té vyhnuli, nicméně byl poměr ten od té doby nepřetržitě posuzován dle lenního práva a prodělal všechny změny, které stihly ostatní knížata slezská. Biskup vratislavský, jako kníže nisské, vystupoval obyčejně v čele knížat slezských, zvláště při jich spolcích. Když pak vytvořovala se centrální slezská organizace, zaujal v ní také biskup vratislavský důležité místo, jsa často vrchním hejtmanem slezským i v dobách luteránských (1536—1608), poněvadž na stolci biskupském zasedali lidé snášenliví. Teprve když boj náboženský za Rudolfa II. přičiněním církve katolické nebývalou měrou byl stupňován, vymohli si stavové slezští privilegium (1609), že vrchním hejtmanem má býti světské kníže. Biskupové tím o své prvenství mezi slezskými knížaty přišli. V odboji českém 1620 Nissko prohlášeno za bezprostřední, a teprve po Bílé Hoře vrátilo se do rukou biskupových. Po válce třicetileté a zlomení moci knížat protestantských biskup býval zase volán za vrchního hejtmana (po prvé 1664).

Na rozsahu území jeho valných změn nebylo. Po válce třicetileté ovšem význam knížete biskupa klesal právě tak jako všech knížat slezských.

6. Utvoření Českého Slezska proti Pruskému.

Při vyměření mužského potomstva habsburského rodu, když na trůn český dle pragmatické sankce dosedla Marie Terezie a když český stát i český národ byly tak zeslabeny, že nemohly se brániti, vystoupil najednou s nároky na Slezsko Bedřich II. Pruský. Byla to stará politika rodu hohenzollernského, dostati Slezsko, sousedící bezprostředně s jejich územím, do svých rukou. Z toho se jim již koncem XV. věku zdařilo utroliti Krosensko na severu, a krátce na to usadili se v Horním Slezsku, na Krnovsku, Bytomsku a Bohumínsku. Nezdařilo se jim dostati do svých rukou Hlohovsko, Lehnicko a Opolsko-Ratibořsko v XVI. století, poněvadž stavové čeští ostře se postavili této politice na odpor, bráníce provedení jejich různých smluv dědických. Nezdařilo se jim však také na základě dědických smluv XVI. věku získati Lehnicko, Břežsko a Volovsko, když tam roku 1675 vymřel tamní rod piastovský. Také tu mohl král český opřít se o souhlas stavů českých.

Nyní zdála se Bedřichu Pruskému vhodná doba, aby snahy své na ráz splnil. Přípravoval se již za Karla VI. tajně k tomu, aby zabral Slezsko a proto připojil se ihned k evropské koalici proti Marii Terezii. V úmluvách ve Frankfurtě nad Mohanem 1741 při dělení českého státu mezi sousedy dostal Bedřich Pruský Dolní Slezsko a Kladsko, kdežto Horní Slezsko mělo dostati se s Moravou do rukou saských. K odůvodnění svých nároků dal vypracovati ve své kanceláři spis (Ludewig) Rechtsbegründetes Eigentum des k. Kurhauses Preussen und Brandenburg auf die Herzg. u. Fürstent. Jaegerndorf, Liegnitz, Brieg und Wohlau u. zugehörige Herrschaften 1740. Tam opíral se o bezprávnou konfiskaci Krnovska 1622 a o staré smlouvy z roku 1537 svrchu citované. Marie Terezie jako královna česká snažila se obhájit právo své i českého státu podobným spisem (Kannegieser) Actenmäßige u. Rechtliche Gegeninformation über das ohnlangst in Vorschein gekommene sogenannte Rechtsgegründete Eigentum d. Churhauses (ut supra) 1741.

Věc nerozhodla se však těmito dedukcemi ani dle úmluvy frankfurtské, nýbrž Bedřich po ztroskotání koalice sám vymohl si vítězstvími svými nejen Dolní Slezsko, nýbrž i značnou část Slezska Horního s Kladskem. Stalo se to nejprve preliminářem vratislavským z 11. června 1742 ve čl. V. Definitivní úprava provedena byla mírem berlínským z 28. července 1742. Tu ve čl. V. jest řečeno, co českému státu ze

Slezska zůstává: Těšínsko celé s přilehlými panstvími (Bílsko, Fryštát, Roj, Petrovice, Rychvald, Frýdek, Lutyně, Orlová), dále z panství bohumínského to, co leží u Těšínska až do soutoku řeky Olše s Odrou. Z Opavska a Krnovska přičtena mu část, ležící na pravém břehu řeky Opavy i s městy Opavou a Krnovem i s moravskými enklávami mimo Keť, který postoupen Prusku. Konečně pak zachoval si český stát malou hornatou část Nisska s Cukmantlem, Vidnavou a Javorníkem. Podrobný výpočet této nové hranice obsahuje pak Schlesischer-Grantz-Recess z 6. prosince 1742; v něm bylo přidáno českému státu předmostí u města Opavy na levém břehu řeky Opavy.

Postoupení Slezska Prusku se stalo se vši svrchovaností a úplnou nezávislostí od koruny České (čl. V.). Králům českým zůstalo vyhrazeno užívání titulu a znaku vévodství slezského (čl. XIII.). Bedřich pak vymínil si schválení odstoupení toho stavu českými (čl. XII.), jak se stalo pak skutečně usnesením sněmu českého 1743.

Na poměrech těch nebylo změněno nic ani pozdějšími dvěma válkami slezskými, které skončily mírem v Drážďanech (1745) a v Hubertsburku (1763).

Lid český byl si však vždy vědom, že uloupení Slezska byl čin násilný, kterým stát český bezprávně byl připraven o velikou část svého území. Že za hranicemi ještě dlouho potom byli si toho také vědomi, ukazuje vyjednávání Napoleonovo 1806, kterým nabízel Slezsko Habsburkům jako králům českým výměnou za Halič. Obmezení politici vídeňští výměny té však nepřijali.

Slezsko koruně České takto zbylé bylo Marií Terezií ihned nově zorganizováno jako „České Slezsko“ proti „Pruskému“ (1742). České Slezsko r. 1742 skládalo se z celého knížetství těšínského, z kusů knížetství opavského a krnovského, lutynského, frýdeckého, fryštátského, dombrovského u Opavska: bruntálského, albrechtického a statků města Opavy, u Těšínska bílského, orlovského, rájského, rychvaldského, lutynského, frýdeckého, fryštátského, dombrovského a části bohumínského.

V Nissku vládl i na dále nepřetržitě biskup vratislavský a v Opavsku-Krnovsku rod liechtensteinský. Na Těšínsku byl rod lotrinský a to po r. 1731 František, manžel Marie Terezie. Po jeho smrti (1765) mělo léno spadnouti na syna jeho Josefa II., od něhož je Marie Terezie vykoupila a dala 1766 své dceři Kristině a jejímu muži Albertu Morici Saskému a všem potomkům jeho mužským jako nedílné léno koruny české. V případě vymření rodu mělo léno spadnouti zpět na český stát. Albert zemřel také skutečně bez potomků mužských r. 1822. Dle přání jeho se svolením krále Leopolda II. uděleným r. 1791 přešlo pak léno těšínské na arciknížete

Karla, jenž 1825 léna skutečně se ujal. a po něm 1847 na jeho syna Albrechta († 1895) a po něm ovšem jen statky komorní těšínské, poněvadž léno zatím zaniklo, na synovce jeho Bedřicha, který statky ty držel až do světové války.

Bílsko koupil 1743 Bedřich Haugvicz a Marie Terezie utvořila tehdy z dosavadního stavovského panství (status minor) svobodné stavovské panství s hlasem na sněmích knížecích (status major). Když však koupil Bílsko hrabě Alexandr Sulkowski, povýšila Marie Terezie panství na knížetství (1752) a držitele jeho na knížata; v rodu Sulkowských Bílsko již zůstalo.

Z ostatních stavovských panství uvedeme si:

Bruntál zůstal v rukou velmistra řádu rytířů německých, přišel však o oddělené panství třebomské, které zůstalo v části Pruskem zabrané, a které zkonfiskoval pruský fiskus.

Albrechtice dostali 1742 jesuité opavští výměnou za Stibořice, které zůstaly v Prusku. R. 1773 po zrušení řádu zabral je stát, 1842 prodal Skrbenským z Hříště a tito hned 1825 opavským kupcům Tlachovi a Kheilovi, v jejich potomstvu se udržely.

Frýdek měli v XVII. věku Opperstorfové, sňatkem přešel na Pražmy, a tito panství prodali 1797 arciv. Albrechtovi, který ponechal je jako zvláštní alodní jmění mimo komoru těšínskou.

Fryštát po velkém střídání koupěn 1749 Taaffeem a 1792 prodán Laryšovi.

Ráj měnil také často pána, až dostal se do rukou Taaffeů a od nich 1793 prodán svob. p. Beesovi.

Orlovou mívali druhdy Bludovští, dnes je to majetek bar. Mattencloita.

Bohumín po konfiskaci bělohorské dostali Henklové z Donnersmarku, od nich jej koupil 1802 kn. Lichnovský, a od tohoto 1844 baron Rotschild.

Lutyně byla v rodě Šliků, po nich dědila ji manželka jednoho z nich, pocházející z rodu Drahotušů, která provdala se po třetí za hr. Taffea, a koncem XVIII. věku prodali ji Taffové hr. Laryšovi.

O Rychvaldu dovedeme říci pouze, že dnes má jej hr. Laryš.

Petrovice, které uvádí mír 1742 jako stavovské panství, později docela mizí z řady těchto panství, a místo toho objevuje se tam Dombrová (majetek bar. Rotschilda). Kdy se tyto přesuny staly z pramenů dnes přístupných pověděti nedovedeme.

Marie Terezie tuto pestrou mosaiku Českého Slezska zorganizovala zcela po vzoru starého Slezska celého, právě tak jako znakem zůstal starý slezský znak, černá orlice ve

zlatém poli. V čelo postaven byl král. úřad (místo vrchního hejtmána), utvořen knížecí sněm a stavovský konvent, scházející se v Opavě.

Vedle toho zavedeni tři zemští starší (pro Těšínsko, Opavsko-Krnovsko a Nissko). Organizací soudní zůstalo Slezsko naše spojeno tehdy ještě s apelačním soudem pražským. České Nissko dostalo (1743) vládu ve Vidnavě, přeloženou r. 1767 do Javorníku, ze které zřízen později zemský soud (1784). Těšínsko mělo svou starou vládu knížecí a zemský soud. Sněm zemský v té době ani v Nissku ani na Těšínsku již konáván nebyl. Opavsko spojeno (1746) s Krnovskem pod společnou vládou, na společném sněmě a u společného zemského soudu (1743). Později i Bílsko dostalo svou vládu, ze které (1784) zřízen soud zemský. Zůstaly také drobné organizace vrchnostenské na jednotlivých panstvích stavovských.

V reformách Josefa II. královský úřad slezský spojen byl roku 1872 s guberniem moravským, Slezsko připojeno k apelačnímu soudu v Brně a roku následujícího (1783) zorganizováno na dva kraje pod krajskými hejtmány.

Stará soudržnost Slezska s korunou Českou upadala v zapomenutí tak, že roku 1848 protestoval slezský sněm proti snahám českým po obnově staré koruny České a v duchu velkoněmeckém držel se frankfurtského shromáždění. Při další organizaci států habsburských utvořena zřízením zemským (1849) zemská ústava pro vévodství Horní a Dolní Slezsko nebo jak krátce se říkalo Rakouské Slezsko a v důsledcích toho zřízeno (1850) pro ně místodržitelství, proměněné však záhy (1852) na zemskou vládu. Ještě jednou na krátko (1860—1) spojeno České Slezsko správou s Moravou, avšak konečně definitivně obnovena zemská vláda, právě tak, jako zůstalo při zvláštním sněmu slezském, organizovaném dle patentu únorového 1861. Soudnictvím zůstalo však Slezsko i nadále spojeno s Moravou.

Moravské enklávy tvořily po ztrátě ketřské po roce 1740 celkem 16 dominií a 52 obce a počítány jsou ke kraji přerovskému, případně olomouckému. Po některém střídání (1781 až 1797) připojeny jsou roku 1797 správou ke krajskému úřadu v Opavě. Státově však i nadále počítány jsou k Moravě. Proto stavové slezští jako již v desideriích roku 1791 znovu roku 1848 domáhali se připojení jich ke Slezsku. Po roce 1848 zůstal pak až podnes jistý dualismus. Ve správě státní, organizaci berniční i soudní připojeny byly enklávy ke Slezsku, ve správě zemské a tudíž i ve školství obecním podléhaly však zemskému výboru a sněmu moravskému, na němž byly zastoupeny.

7. Otázka Osvětimska a Zátorska.

Osvětimsko a Zátorsko tvořila druhdy součást knížetství těšínského, jsouce s ním spojena až do roku 1316, kdy došlo k rozdílu synů Měškových, z nichž Vlodek Piastovec dostal Osvětím i Zátor. Osvětimské knížetství dostalo se současně s jinými knížetstvími 1327 v lenní poměr k českému státu a bylo mu inkorporováno známými majestáty Karla IV. (1348, 1355). Samostatnost knížetství osvětimského trvala však pouze do 1405, kdy po smrti Hanuše II. spojeno zase na krátký čas s Těšínskem. Teprve při dělení synů Přemka Těšínského (1414) odděleno trvale v rukou knížete Kazimíra. Po jeho smrti pak dělením mezi syny jeho roku 1445 vzniklo Zátorsko i Osvětimsko jako dvě knížetství.

Knížata osvětimsko-zátorská začala tíhnouti do Polska. Bouřlivá doba husitská byla k této politice zvláště příznivá, poloha země pod branami Krakova pak tomu také nepřekážela. A tak v tehdejších státových nepořádcích uznal Zátor 1447 svrchovanost a ochranu polskou. V dalším jednalo se pak o úplné přivtělení obou knížetství k Polsku, což se konečně stalo zakoupením Osvětimska 1453 a Zátorska 1494. Státově právní poměr obou knížetství k Polsku byl upraven úmluvou krále Jiřího s králem polským Kazimírem, kterou zavázal se Jiří obou zemí nenaříkati do času života krále Kazimíra (1642). Smluva byla pak obnovena Vladislavem (1474) a Ferdinandem I. (1527). A na tom zůstalo.

Obě knížetství požívala v Polsku nějakou dobu zvláštního postavení, užívajíce českého práva, českého jazyka úředního i zvláštní české organizace. Tak tomu bylo téměř sto let. Teprve úmluvami delegátů osvětimsko-zátorských se sněmem polským 1563—5 zavedena do obou polská organizace, polské právo a polština.

Tím byl na čas svazek obou knížetství s českým státem uvolněn, nejsa vlastně státově právně nikdy přerušen. A proto Marie Terezie jako královna česká dovolávala se při prvním dělení Polska starých nároků českého státu na Osvětimsko a Zátorsko, a nároky ty dala velmi obsáhle rozvinouti v dedukci pracované Rosenthalem-Kollarem a vytištěné také latinsky i německy. Je to Vorläufige Ausführung der Rechte des Kg. Hungarn auf Klein oder Roth Reussen und Podolien, und des Kg. Böhmeim auf die Herzogtümer Auswitz und Zator, ve Vidni 1772.

Nároky české byly také skutečně ve smlouvě s Ruskem 5. srpna 1772 plně uznány, na základě toho vydán byl 11. září téhož roku patent okkupační, schválený sněmem polským roku následujícího.

Správa obou knížetství spojena byla s Haličí. Stavové slezští domáhali se však staré příslušnosti jich ke Slezsku a

k českému státu, jak to bylo zvláště jasně vytčeno v desideriích slezských 1791 Leopoldu II. předložených. Pokus ten se nezdařil pro odpor vídeňských vlád. Nicméně i tam si byli jasně vědomi této příslušnosti, jak je patrné zvláště z toho, že v deklaraci 1818, kterou se vysvětlují blíže země „Rakouskem“ do německého bundu přihlášené, výslovně obě knížetství jsou uvedena. Aby pak nebylo nejmenší pochyby, proč se tak děje, najdeme v císařském patentu z 2. března 1820 výslovně řeč o „českoslezských knížetstvích osvětinském a zá-torském!“

Znovu projednávána byla otázka ta r. 1847—8, kdy řada významných osob z obou knížetství i slezský konvent sám, zvláštními podáními připojení toho se domáhali, avšak marně. V listině ústavní z 28. dubna 1848 a v řadě nařízení z roku 1850 zůstává Osvětimsko a Zátorsko definitivně již spojeno s Haličí.

8. Politické dějiny Českého Slezska od r. 1848 do světové války.

České hnutí politické začíná teprve těsně před r. 1848. anonymními brožurami a dochází toho roku prvních veřejných projevů v Praze. Politický program tehdejší vrcholil vlivem dr. Braunera v požadavku obnovení českého státu pod zvláštními českými úřady. Nedošlo-li toto hnutí ani na Moravě pochopení a podpory dostatečné, tím méně bylo tomu ve Slezsku, kde ukládali již český živel k věčnému spánku. Tam první politické hnutí má ráz německý a protistátopravní. Slezsko volá proto po volbách do Frankfurtu, provádí je a volí vesměs Velkoněmce. Čechů je tu, v Opavě a Těšíně hrstka, kteří na samostatné politické projevy nemohou ani pomýšlet. Jich podpisy najdeme na některých projevech moravských. Proto také není české Slezsko ani zastoupeno na slovanském kongresu v Praze. Jsou tam pouze dva Poláci z Těšínska. Zvláště důrazně protestovali tehdy ve Slezsku proti dožadovanému spojení zemí koruny České. V instrukci, kterou dali svým vyslancům, posílaným 8. dubna do Vídně, zvláště to zdůrazňují a město Opava sestavilo protest nad jiné zajímavý:

„Rakouské Slezsko jest toliko odtrženou částí své větší mateřské země Pruského Slezska, ve kterém je tisíce a tisíce Němců a kde pro Rakouské Slezsko bijí vřelá srdce. Velikým německým svazkem byli bychom úžeji spojeni s tímto od Rakouska odtrženým Pruským Slezskem..... Slezsko nachází svou spásu toliko v nejtěsnějším připojení skrze Rakousko ke své veliké vlasti, Německu... Protestujeme co nejslavnostněji proti připojení k Čechám aneb i jenom k Moravě, protestujeme proti každému podobnému v duševním, národním, politickém a obchodním směru nanejvýš škodlivému a nebez-

pečnému odloučení od jediného Rakouska, od německé vlasti! Jsme hotovi svá rozhodnutí hájiti vší naší silou, s německou zmužilostí; nasadíme život, krev i jmění za připojení k Německu, neboť jsme Němci, žijeme jako Němci a také jako Němci umířeme.“

Aby pak dodali ještě většího důrazu těmto svým protestům, sehnali i českou petici neuvědomělých občanů města Klimkovic, datovanou 22. června: „I my podepsaní Slezané slovanského kmene prohlašujeme slavnostně, že s německými Slezany chceme ve svornosi žíti jako bratři a o přivtělení k Čechám nechceme nic slyšeti.“

Jen tak bylo možno, aby Bachovský absolutismus udělal ze Slezska zemi německou (viz níže). A přece došlo právě tehdy ve Slezsku k projevům, které mají neobyčejný význam pro české státní právo, neboť dokazují, že existoval tehdy český stát jako zvláštní státní jednotka. Jde tu o udělení některých lén.

Rok 1848 neodstranil totiž svazek lenní. Knížetství slezská v něm zůstala, třeba reorganizace úřadů a jmenovitě zrušení nejv. českého úřadu dvorského, měla za následek přenesení knih lenních těchto knížetství a vévodství k nově zřízenému úřadu pozemkových knih v Praze.

Roku 1858 bylo uděleno pak těšínské léno z moci krále českého arciknížeti Albrechtovi, týž přísahal králi českému a vydal nedlouho po své přísaze revers lenní. Tu byla příslušnost Těšínska ke koruně České slavnostně manifestována mezi jinými slovy: „Náš nejmilostivější pan strýc Albrecht Fridrich Rudolf, arcikníže rakouské, a jeho pokrevní lenní dědicové mužského pohlaví jsou naproti tomu povinni, jakmile léno komu z nich připadne nástupnictvím, přijutím a zásluhami, takového léna k Nám, Naším dědicům, budoucím králům českým a ke koruně české tak se zachovají, jak to Naším královským a vrchnostenským lenním právům přiměřeno jest a přísluší... toto léno též, kdyby dílem nebo v celku odjinud nároky na ně se dály, nikde jinde než před Nami co panujícím králem v Čechách, našimi dědici a potomky, následovně před korunou českou, k níž ono řádně přísluší, zastávati, hájiti a přiznávati, zamlčená léna projevovati a vše to činiti, čím věrná knížata a manové svému králi jako zeměpánu a koruně české dlužni a povinni jsou, jak to i lenní právo a spravedlnost s sebou přinášejí.“

V době ústavní již v prosinci 1860 (tedy po vydání říjnového diplomu) vydán lenní indult podobného znění také pro knížetství krnovsko-opavské. Zrušením svazku lenního říšským zákonem 1862 přestala ovšem lenní závislost, nepřestal

však státoprávní svazek s českým státem. Jako zbytek jeho zůstala částečná administrativní příslušnost bývalých lenních statků těšínských k zemskému soudu pražskému.

Bachovský absolutismus skončil na bojištích italských, a rok 1860 přinesl říjnový diplom, naději federalistů a autonomistů, a s nimi i Čechů. Neboť Češi po nezdaru kabinetních listů 1848 opustili pevnou půdu Braunerova programu státoprávního, a dali se na program autonomie anebo také federace národnostní, jak ji hlásal Palacký na sněmě kroměřížském. Bláhové naděje kladené neoprávněně do říjnového diplomu byly úplně zklamány únorovou ústavou (1861), ústavou centralistickou. Současně vydáno 26. února 1861 zemské zřízení slezské, které v podstatě opírá se o starší návrh Bachovský, (1849—50), v praxi neprovedený. Volební geometrie provedena tu tak, že živlu německému zajištěno bylo trvalé panství v zemi. Sněm byl složen ze tří kurií zájmových. Velkostatek dostal 9, města 10, komora opavská 2, venkov 9 poslanců. Venkov, který byl jedině z velké části český, dostal nejméně poslanců. Začátkem XX. věku věci ustálily se tak, že 181 velkostatkářů volilo 9, 159.754 obyvatelstva městského 12, a 549.469 venkovského pouze 9 poslanců.

Na dalších bojích státoprávních Slezsko nemělo žádné značnější účasti. Volilo do říšské rady jak a kdy si toho vláda přála. Jen proti císařskému nařízení sistujícímu ústavu únorovou 1865 sněm slezský ostře protestoval, neboť zákonnými zástupci zemí dle názoru sněmu nejsou sněmy, nýbrž říšská rada.

Zatím propracovával se český program zase k programu státoprávnímu. Čeští zástupcové se přesvědčili, že práce na říšské radě ve prospěch českého státu není možná a tak zahájili 1863 passivní odpor odchodem z říšské rady. Došlo za nepřítomnosti českých zástupců k dualismu a prosincovce 1867. Teprve v boji proti novému tomuto centralismu, rdousícímu zase část české nezávislosti, nastal úplný návrat k státoprávnímu programu deklarací z 22. srpna 1868, kde žádá se obnovení státní samostatnosti české, třeba s jistými ústupky centralistickému a dualistickému vývoji dosavadnímu. Jak daleko Čechové chtějí jíti, ukázaly fundamentálky Hohenwartovy (1871), kde v podstatě jen justice a vyučování, vedle věcí drobnějších mají býti dány do kompetencí sněmů, kdežto většina důležitých věcí ponechána býti měla dualismu a centralismu. Ovšem měla býti říšská rada jen delegací sněmů. Pro český stát zamýšleny byly společné schůze delegací. Finanční kvota českých zemí měla se stanoviti dohodou.

I tento nepatrný náběh na práva českého lidu ztroskotat odporem Maďarů a říšských Němců a další český passivní odpor skončil konečně vstupem českých poslanců do říšské rady 1879. Tím přestává skutečná státoprávní politika. Státní

právo udržuje se jen v protestech a programech, a skutečná politika obírá se ponejvíce otázkou jazykovou a národnostní v nejširším slova smyslu.

Na všem tom České Slezsko nemělo valné účasti. V prvních volbách do sněmu po roce 1861 zvoleni síce dva čeští rolníci a dva polští, avšak bez českého resp. polského vědomí národního, jdoucí vesměs s Němci. V druhém období 1867—9 byl na sněmě dokonce jen jeden takový Čech a jeden Polák. Ve třetím (1870) jen jeden Polák. Teprve ve čtvrtém (1871-7) ocitli se tam jeden Čech a tři Poláci národnostně uvědoměli. Při malém počtu neměli žádného zastoupení ani v komisích ani v zemském výboru, ani nikdo z nich nebyl vysílán na říšskou radu.

Není proto divu, že slezský sněm ostře stavěl se proti deklaraci, proti královskému reskriptu a zvláště proti fundamentálkám, kdy usneseno, že „slezský sněm protestuje proti každému pokusu vévodství Slezské vřaditi mimo ústavu ve státní spojení s královstvím Českým.“ Jen čtyři slovanští poslanci (mezi nimi všichni tři Poláci) vyslovili souhlas s fundamentálkami. Vláda pokusila se zlepšiti postavení slovanské menšiny rozmnožením mandátů kurie venkovské na 13, z přírůstku 4 měl 1 připadnouti Němcům a 3 Slovanům. Sněm o návrhu tom vůbec nejednal.

Také při úpravě volebních okresů po zavedení přímých voleb do říšské rady (1873) zařizena věc tak, že zvolení českého poslance bylo vyloučeno.

V té době však přece budil se český živel ve Slezsku k politickému životu a tak došlo k prvnímu formulování jeho programu na Ostrvě Hůrce u Chabičova (1869); převahou byl to program národnostní, školský a hospodářský. Dlouho však ještě trvalo, nežli také české Slezsko mělo na sněmě své zástupce.

V období 1878—83 byli na sněmě jen dva Poláci. Čech dostal se tam teprve 1881 za městský okres frýdecký. V následujícím období 1884—9 město Frýdek ztraceno, na sněmě zase byli jen dva Poláci a jeden poslanec, který zvolen původně za Čechy, přešel pak k ustavákům. Teprve v doplňující volbě 1888 zvolen zase skutečně český poslanec. Rozhodnou byla volba 1890. Tehdy zvoleni ve venkovských obcích tři Češi a tři Poláci. Tak nabyli slovanští poslanci většiny v této kurii a tím také zastoupení ve výboru zemském a v komisích.

V otázkách politických šli ve Slezsku Češi a Poláci na sněmě společně, a Poláci nebáli se připojení k českému státu, ano zástupcové jich výslovně prohlásili, že nebude lépe Polákům ve Slezsku, dokud Slezsko nedostane se k českému státu (Swižy, Michejda). Budiž však připomenuto, že přece jen svornost tato byla vykupována na útraty české tím, že

čeští vůdcové, aby zachovali tuto jednotnou frontu, ustupovali před Poláky na celé čáře na Těšínsku (V. Hrubý) a připravovali nám tam situaci, která se na nás potom za světové války tak vymstila.

Zastoupení na vídeňské říšské radě domohlo se české Slezsko teprve při reformě r. 1907, kdy z 15 tehdejších mandátů slezských, utvořeny dva české. Při tom připadal ve Slezsku jeden německý poslanec na 34.000 Němců, jeden polský na 58.000 Poláků a jeden český na 86.000 Čechů.

Pod vlivem reformy volebního řádu do říšské rady pokusil se sněm (1908) změnit volební svůj řád. Návrh tehdy vypracovaný, navrhoval 55 poslanců a to 1 virilistu, 9 velkostatkářů, 11 zástupců měst, 6 zástupců největších poplatníků v obchodu a průmyslu, 16 za venkov a 8 za všeobecnou kurii. Z toho bylo by Němců 39, Čechů 7—8, Poláků 8—9, poněvadž jeden mandát na Těšínsku byl by býval sporný. Současně mělo v zemském výboru býti zaručeno jedno místo Čechům a jedno Polákům. Oprava ta nedostala sankce panovníkovy a tak zůstalo při starém.

V posledních volbách před válkou silněji nežli do té doby začala se na Těšínsku uplatňovati strana Šlonzáků, vedená Koždonem, která proti Polákům zdůrazňovala slezáctví, a kterou jsme svou nešťastnou politikou na Těšínsku přímo vehnali do náruče Němců. V posledních volbách podařilo se této nové straně urvatí Polákům jeden mandát, takže měli pak Češi s Poláky jen 3+2=5 mandátů; většina ve venkovské kurii stala se zcela těsnou (5 z 9).

Po vypuknutí světové války politický život ve Slezsku umklkl přirozeně daleko větší měrou nežli jinde v českém kraji. Blízkost bojiště, sídlo hlavního štábu severní armády na Těšínsku způsobily, že pronásledování českých lidí bylo krutější nežli jinde, takže nikdo netroufal si ani dýchat. A přece rakouská justice našla tu své oběti.

Politické dějiny slezského lidu českého nebyly by úplné, kdybych alespoň několika slovy nezmínil se o Pruském Opavsku. Tam politika pruská z Čechů tamnějších nadělala Prusáky po moravsku mluvící, jak to ještě později blíže vyliším. Po roku 1848 vlastenec a buditel Čechů pruských Cyprian Lelek byl členem druhé komory sněmu berlínského a r. 1849 říšského sněmu frankfurtského. V letech šedesátých začal se probouzet i jistý český ruch politický v důsledku počátků národního uvědomování lidu besedami. Vláda však dlouho toho netrpěla, a tak lid upadl zase do apatie. Když pak 1893 objevují se „Katolické Noviny“, nemají politický program český, nýbrž německo-centralistický, neboť s katolickým centrem vlivem kněží největší část lidu moravského v končinách těchto šla. Tak byl politicky připraven lid na Hlučínsku a

Hlubčicku před světovou válkou, takže není divu, že nejen k nám se nehlásil, nýbrž přímo ve svém prusáckém smýšlení připojení k nám se bránil.

9. Slezská otázka a republika Československá na kongresu pařížském.

Válka světová naučila nás základní pravdě, že není smíru a vyrovnání mezi českým národem a rodem habsburským. Bylo to jasno, že český stát jako jediná záchrana českého národa není možný v rámci Rakouska, nýbrž jen na jeho troskách. Před válkou jen radikální strany státoprávní uvědomovaly si tento výsledek, ani ony však nemohly ho jasně pronést.

Tím méně ovšem bylo jej možno pronést hned za války u nás doma. Musil býti vyhlášen za hranicemi, našimi přáteli, našimi uprchlíky a našimi vystěhovalci. A byl to Arnošt Denis, který první poznatek ten sformuloval v prvních číslech své „La nation tchèque“ a který také v červnu 1915 ve třetím čísle tohoto časopisu nakreslil první mapu nového státu, kde k historickému zbytku českého státu (Čechy, Morava a České Slezsko) připojil Slovensko. Takto sformulovaný najdeme požadavek ten také v české zahraniční propagandě, jak vyvrcholila ve dvou největších svých spisech, Benešově „De-truisez l'Autriche-Hongrie“ (Paříž 1916, česky přel. Reichman 1920) a Masarykově „L'Europe nouvelle“ (Paříž 1918, česky 1920). Kdežto v prvním obšírný historický úvod putavě rozebírá celou historii rozkladu českého státu v centralismu habsburském, najdeme v druhém totéž jen stručně zachyceno v kapitole „Importance de l'Etat Tchecoslovaque pour la liberation“. Svě výklady končí tu Masaryk slovy: „Les Tchèques on un droit historique à l'indépendance des Pays Tchèques (Bohême, Moravie, Silesie). Ils insistent sur ce droit à l'indépendance des Etats qu'ils on créés. De plus, ils ont un droit historique et naturel à annexer la Slovaquie.“

Na těchto historických základech budovala náš stát také Československá národní rada v Paříži, uznaná během září a října 1918 Spojenými Státy, Anglií, Francií a Itálií za československou vládu a proměňví se ve skutečnou vládu prohlášením ze 14. října toho roku. Krátce před tím Národní rada Čsl. v Paříži uzavřela s Francií na den sv. Václava 1918 památnou smlouvu, v jejímž čl. 2. se praví: „Vláda republiky Francouzské zavazuje se, že ho (národ čsl.) bude i nadále podporovati v dosažení jeho svobody a v uskutečnění rekonstituce čsl. státu, neodvislého ve hranicích jeho bývalých zemí historických.“

Méně můžeme říci o domácí činnosti za války. Začíná teprve květnovým prohlášením českých spisovatelů, kteří

nutí poslance k ráznější deklaraci z 30. května 1917, kladoucí důraz na právo přirozené a historické (v tomto pořadí) a domáhající se sloučení všech větví čsl. národa v demokratický český stát. Jasněji žádá prohlášení generálního sněmu českých poslanců z 6. ledna 1918 utvoření českého státu v historických hranicích i se Slovenskem. A tak byl také stát ten 28. října 1918 vytvořen.

Slo pak o to, dáti tomuto státu pevnou hranici. To měl učiniti kongres pařížský. Stalo se tak konečně řadou smluv se všemi nepřátelskými státy, pokud nás se týče, Německem smlouvou versailskou 28. června 1919, s Rakouskem smlouvou st.-germainskou 10. září 1919 a s Maďarskem smlouvou trianonskou 4. června 1920. Před jednáním bylo třeba požadavky české přesně sformulovati. A tu pokud se týče Slezska vznikly otázky dvě, hornoslezská a těšínská.

Dříve nežli vyličíme si je obě, nutno přece zmíniti se o Opavsku, které v Paříži vůbec nebylo sporné, jehož však dotekla se otázka Němců v novém českém státě. Jak známo, vzniklo tu zvláštní území, t. zv. Sudetenland, kde Němci domáhali se práva sebeurčení. Tento Sudetenland byl jen jednou složkou celého německého plánu na odtržení německého území. Tady u nás bylo s tím dosti starostí, více nežli věc zasloužila. V Paříži nebyla věc vůbec spornou, byloť v konferenci od počátku jasno, že otázka sebeurčení pro Němce českého státu neplatí a to proto především, že nejde při nich o původní obyvatelstvo, nýbrž o pozdější přistěhovalce. Jen nepatrná část jich je starého původu, větší část vznikla teprve později, zvláště v XVII. věku poněmčením českých krajín v dobách úpadku českého národa. Ostatně i to území, které se prohlašuje za německé, ve skutečnosti je smíšeným, kde česká většina namnoze jen pro praktiky sčítací nemohla se projevit, a i všude jinde byly veliké, starousedlé české menšiny. Nové volby, zápisy do nových českých škol ukázaly tvrzení to jako správné.

Území to ostatně také hospodářsky, komunikačně a strategicky tvoří s územím českým jediný celek, nemohouc bez něho samostatně žít. Tak mohl to také shrnouti ve svých výkladech pro kongres ministr Beneš ve svém Memoire 3 „Le problème des Allemands de Bohême.

Mimo to nezapomnělo se nikdy, že Němci jsou národem poraženým a že čeští Němci byli od počátku mezi největšími štváči válečné politiky a největší překážkou střeoevropského míru. Konečně pak nebylo nejmenší chuti posilovati poražené Německo tím, že by přesáhlo přes hradbu Rudohoří—Krkonoše—Jeseníky—Karpáty k jihu. Z těchto důvodů hned na počátku jednání mírového jakékoliv jednání v otázce českých Němců v celku bylo zamítnuto a byla z ní učiněna pouze vnitřní otázka tohoto státu, řešená všeobecně smlouvou

o ochraně národních menšin z 10. září 1919, uzavřenou mezi pěti velmocemi Dohody a naší republikou. Dle ní nepřisluší českým Němcům žádná větší práva nežli kterékoliv jiné menšině u nás.

Průběhem jednání samého bylo však jednáno přece o některých částech tohoto území, pokud netvoří přímo integrující součást českého státu, bez které se nemůže obejít. Takových výběžků bylo několik (Aš, Friedland, Šluknov) a jeden z nich týkal se severního Opavska, z něhož část na severu Javorníku — dosti sporno bylo, jako daleko k jihu — měla býti vyměněna za české končiny kladské. K provedení záměny však nedošlo. K návrhům nebylo na konec přihlédnuto proto, aby se poměry nekombinovaly.

Tak se stalo, že tato severní hranice Opavska na starém Nissku a Osoblažsku zůstala zachována čl. 27. míru versailského až k bodu položenému na staré hranici asi 8 km východně od Prudníku (tam počínalo území hornoslezského plebiscitu) a čl. 83. ještě dále kolem Osoblažska až k bodu 5 km na západ od Hlubčic.

Na tuto hranici pak navazovala otázka Horního Slezska.

Je ku podivu, že v starších zmínkách o požadavcích českého státu hornoslezskou otázku nenajdeme. Denisovy mapy kreslí hranici slezskou přesně na hranici historické. Teprve u nás těsně po převratu se začalo o otázku tu jednati. Patří sem vedle jiných zvláště vývody moje ve článku „Pruské Horní Slezsko a český stát“, přeložením také jako agitační leták francouzsky a anglicky a v serii článků mnou redigovaných v „Neodvislosti“ a vyšlých později samostatně jako „Odcizené části českého státu“ (1919), kde naší otázky se týkají, můj článek „Státopravní a národnostní poměry pruského Horního Slezska v rozvoji historickém“ a Klacův „Češi v Pruském Slezsku“. Zatím také ve Slezsku samém ozvaly se hlasy po připojení Horního Slezska, k nimž ještě blíže přijdeme.

Tak se stalo, že i ve vývodech pro mírovou konferenci, v jichž prvním předběžném vydání není zmínky o Horním Slezsku, v definitivní podobě objevuje se Mémoire 8 „La Haute Silésie tchèque (Region de Ratibor“). A také mapy v Paříži právě v té době vydané o českém státě zakreslují již část Slezska Pruského. Starší z nich, vydaná Národní radou pařížskou, připojuje tu trojúhelník od Osoblažska k Ratiboři a odtud asi do středu hranic těšínských. Pozdější Larousova snižuje severní hranici tohoto trojúhelníku k jihu, počínajíc u Krnova.

Otázka hornoslezská nebyla tím nijak jasně řešena a postavení českých zástupců bylo v ní neobyčejně těžké. Předně byl hlavní důvod domáhání se Horního Slezska ve

větším rozsahu pro český stát důvodem historickým. „Země ta byla nám svého času vzata bezprávně před téměř dvěma staletími. Mohli bychom se proto domáhati celého Slezska, obmezujeme se však jen na jeho malou část.“ Tento důvod najdeme v čele výkladů Benešových a je znázorněn také mapkou, kterou jsem sám k tomu cíli navrhl a která v příloze k výkladům byla připojena. V tomto důvodě byla však také velká slabina. Pro důvody historické měli sice smysl Francouzi, avšak ani Angličané, ani Američané jich neuznávali.

Pro ty bylo třeba důvodů etnografických. A tu jsme u druhé slabiny. O slovanské obyvatelstvo Horního Slezska jsme se před válkou nestarali vůbec. I styk mezi opavskými Čechy a Moravci za řekou Opavou byl zcela nepatrný a namnoze ani ne příliš přátelský. Naše národní uvědomovací akce do Horního Slezska vůbec nepřišla.

Zato tam přišla agitace polská, třebaš nebyla staršího data dvaceti let. Roku 1898 dostal tu při říšských volbách polský sčítací kandidát 40 hlasů, r. 1903 bylo polských hlasů 44.000 a jeden kandidát (Katovice) zvolen. Za další čtyři roky 1907 stoupl počet polských hlasů na 115.000 a zvoleno pět Poláků ze 12 okresů hornoslezských. Od té doby polské vědomí jen stoupl, a proto Poláci Horní Slezsko prohlašovali za své a šli tak daleko, že i o starém Pruském Opavsku říkali, že je polským. Tak je zakreslovaly polské mapy v Krakově vydané, zvláště Popiolkovy z let 1918-19. V tom ovšem valně napomáhaly jim i vědecké práce české, které, nepřesvědčivše se na místě samém, prostě dle tvrzení polských zakreslovaly Horní Slezsko — mimo Opavsko — Polákům. Tak je to již na staré mapě Šemberově a odtud stále až do map nejnovějších.

A přece tu šlo o slovanský lid se starou českou kulturou a staletým českým jazykem škol, kostela a úřadů, kde ovšem národní souvislost byla vývojem pruské doby přerována, lid národně disorientován a tím připravena půda pro jeho polonisační. Tyto starší mé vývody historické potvrdily úplně novější linguistické studie prof. Vydry. Týž zjistil, že v jihozápadní části Horního Slezska (Moravce na Pruském Opavsku ovšem do toho nepočítajíc) starší generace zachovala si ještě jazyk bližší češtině, kdežto mladší generace již se popoľštila. Na východě a severu jsou pak stopy češtiny čím dále slabší. Nam nejblíže jsou osady na levém břehu Odry od Ratiboře k jihu, kde namnoze je obyvatelstvo silně promíšené. Tyto výsledky jsme si také znovu potvrdili společným studiem při dělení hranic na začátku r. 1920.

Jinými slovy, na politiku velikého slohu v Hor. Slezsku jsme přišli příliš pozdě, a to předně proto, že jsme si včas neuvědomili, že je tu obyvatelstvo nám příbuzné a za druhé

proto, že poměry Českého Slezska před válkou nepřipouštěly velké agitace české.

Z těchto důvodů nemohl slezský plán, požadovati Horní Slezsko až ke Kozlí, nalézt valných sympatií, když v prosinci 1918 byl v Praze přednesen. Opíral se více o nadšení nežli o věc. Ani přístav v Kozlí, konec splavné Odry, nemohl tu rozhodovati.

Byloť jasno, že může v Horním Slezsku jíti pouze o dvě věci: O české obyvatelstvo a o uhlí. Obé bylo pak pro nás jen v jižní části požadovaného území. Na severu, ve východní části bylo obyvatelstvo zcela popoľštěné, v západní části zcela poněmčené. Pro nás měl cenu ještě Bavorov, jako nejsevernější český výběžek, teprve nedávno poněmčený, s přilehlou českou ještě obcí Jarohněvem. Uhelné flece pak se táhnou napořád jen po pravém břehu Odry, zabíhajíce jen nepatrně u Hlučína-Petřkovic na levý. Šlo tedy především o krajinu přilehlou k Těšínsku.

Slezský plán (až ke Kozlí) uškodil nám v tom, že se o něm dověděli Poláci i Němci a začali proti němu agitovati zvláště mezi cizími komisemi, tehdy do Horního Slezska přicházejícími. Byly to pak zvláště Američané, jichž referáty vyznívaly proti nám. Neboť nebylo možno popřít, že obyvatelstvo v kostele užívá němčiny nebo polštiny, ve škole němčiny a volí vesměs německy nebo polsky. Tím se pak značně ztížila situace naše také v jižní části Horního Slezska.

Začátkem roku 1919 byla mezinárodní situace pro nás ještě dosti přízniva. Postupem vyjednávání však situace ta, hlavně vnitřní slabostí u nás se zhoršovala, a také jistá spojitost s Těšínskem působila neblaze. Tak tedy když došlo k jasnému formulování otázky v memoiru Benešově a na mapě k němu připojené, bylo již naprosto vyloučeno žádati Kozlí a Biravku. I tu vlivem slezským bylo stylisováno to dosti nešťastně požadováním vedle Žárova—Rybníku—Ratiboře také celých německých končin Hlubčicka, které měly zbytečně rozmnožit počet našich Němců alespoň o 50.000.

Konečný výsledek dal za pravdu těm, kdož hájili požadavků jasně reálních. Čl. 83. původního návrhu mírové smlouvy versailleské nepřiznal nám žádné uhlí a také ne všechny Moravce, nýbrž dal nám obdělňík, vyplňující zářez mezi Osoblažskem a Bohumínem, ohraničený ze tří stran naší hranicí a na severovýchodě čarou, vycházející od bodu bezprostředně jižně položeného u mostu železničního přes Odru na trati Bohumín-Ratiboř a jdoucí západně Chřenovic a východně Ketře až k jižní hranici osoblažského výběžku k bodu přibližně 5 km západně od Hlubčic položeného.

Již tato čára neměla žádného základu a není odůvodněna ani historicky ani zeměpisně ani hospodářsky, ač přirozená hranice tu byla — Odra-Přítina. Mělo se jen Polákům

(t. j. do plebiscitního území) dostati tratě Bohumín-Ratiboř. Zcela bezdůvodným vyloučením Chřenovic z našeho území byl moravský kraj roztrhán zbytečně a hraniční čára mezi Chřenovicemi a Ketřem velmi nepříznivě prohnuta do oblouku.

Vada ta vystoupila ještě ostřeji, když v definitivní stylisaci mírové smlouvy (čl. 83.) území jmenované rozděleno ve dvě hranici správného kraje ratibořského a hlubčického, takže jen jižní část — Hlučínsko — nám připadlo hned, kdežto severní Hlubčicko bez města Hlubčic učiněna odvislou od plebiscitu hornoslezského tak, že připadne-li Horní Slezsko Polákům, tato část připadne nám, budou-li v sousedním Horním Slezsku Němci, zůstane i tato část jim. Dnes je jisto, že zůstane pro nás již při pouhém Hlučínsku. Tím ztrácíme všechny smíšené a české obce v ostrovech (bavorovském, násilsko-jakubovském a bránickém).

Hranice sama na Hlučínsku čarou nemožně vedenou, v terenu dnes již provedenou, způsobuje nám další ztráty a všechny dosavadní pokusy ji zlepšiti se nezdařily.

Hranice byla totiž definitivně provedena tak, že u Bohumína ustoupili jsme nepatrně od přímky míru versailleského jižně, aby mohl soused (myslilo se tehdy Poláci) opravovati most přes Odru a trať od Bohumína k Ratiboři vedoucí. Odtud jde hranice tak, že nám připadá celý katastr šuleřovický i s Rakovcem, stejně celý katastr hatský, severně ležící osada Chaloupky (Neudörfel) a k nim pozemky, které mají chaloupečtí v katastru křížanovickém, největší část katastru vsi Ovsíště až ke křižovatce silnic (tedy bez dvoru Dedovického) a celý katastr obce Pyště i s velkostatkem Nové Ovsíště (Neuowschütz), patřícím do katastru bořutinského. Odtud nová hranice jde celkem dle staré demarkační čáry, takže ji tvoří katastry obcí Chuchelné, Strahovic, Rohova, Sudic a Třebomí. To znamená, že za naší hranicí zůstávají nejen Boleslav, Šamařovice a Velké Petrovice od čáry mírové vzdálené, nýbrž i Bořutín, Petřatín, Hradčanky a ovšem i Chřenovice. Tím vzniká silný klín do našeho území, tvořený obcemi Chřenovicemi a Bořutínem. Celkem možno říci, že se hranice vychyluje nejvíce v náš prospěch v málo úrodném kraji u Pyště a Hati a zakrajuje v náš neprospěch v úrodném kraji u Chřenovic.

Novou hranicí definitivně mimo území naše zůstávají čistě moravské obce Bořutín (1100 Moravců), Boleslav (491), Chřenovice (2799), Petřatín (513), Šamařovice (651) a Velké Petrovice (1783), takže ztrácíme tuto definitivně území o 7267 Moravců.

K tomu si dodejme, že na Hlubčicku ztrácíme české osady: Utěchovice (230), Bobolusky (251), Držkovice (297), Děhýlov (174), Vodka (418), Hradčany (434), Jakubovice (273), Kaldúny (76), Chrastelov (316), Násilé (447), Nekázanice (336),

Stibořice (966), Turkovo (237), Vehovice (255), jakož i osady se silnými českými menšinami: Branice (643), Jaronov (127), Liptyně (137), Plšť (105). Dohromady ztrácíme tu s drobnými menšinami 6356 Čechů (Moravců), podle úředního sčítání německého.

Již tato úprava hranic dle čl. 83. smlouvy versailleské způsobila v podrobnosti dva velmi nepříjemné klíny. Naše Hlučínsko proniká tu totiž klínem tvořeným dvěma německými osadami Sudicemi a Třebomí, do říše německé, kdežto Německo tvoří do našeho území neméně hluboký klín zcela českou (moravskou) vsí Stibořicemi. Tyto klíny mohly býti vyrovnány nebo zmírněny, kdyby plebiscit hornoslezský byl dopadl, jak se původně předpokládalo, ve prospěch Poláků. Když však plebiscit ten vypadl v neprospěch Poláků, zůstala již hranice ta nezměněna. Zůstaly nejen oba svrchu uvedené drobné klíny, nýbrž i veliký klín hlubčický z Německa vražený mezi naše Osoblažsko a Hlučínsko a prosycený ve své jižní části osadami českými nebo s velkými českými menšinami.

Definitivní rozhodnutí o Horním Slezsku v října 1921 způsobilo nám další nepříznivou situaci. Poláci dostali část Horního Slezska na jihovýchodě. Jihozápadní hranice tohoto polského území začíná na Odře od jejího vstupu do Horního Slezska, a jde po této řece až k Nibošovu, kde teprve zahýbá na severovýchod. Toto rozhodnutí znamená, že na východě Hlučínska nemáme sousedy Poláky, jak jsme předpokládali, nýbrž uzoučký pruh Německa, vražený jako klín mezi nás a Poláky. Klín ten zasahuje až k železn. mostu u Bohumína (na trati Bohumín-Ratiboř) a je tu ve svém vrcholu ani ne čtyři kilometry široký. K severu se klín rozšiřuje, až mezi polským Nibošovem na Odře a naší Chuchelnou dosahuje šířky deseti kilometrů. Jeho délka je pak asi patnácte kilometrů. Jsou v něm čistě české (moravské) obce Chřenovice, Bořutín, Boleslav a Petřatín, a čistě slovanské osady, hlásící se sice úředním sčítáním německým k Polákům, avšak se silnými ještě zbytky staré české minulosti: Zabělkov (95% slov.), Rudyšvald (90%), Rožkov (95%), Tvorkov (96%), Křížanovice (90%) a Bojanov (100%). Němců v tomto klínu není skoro vůbec.

O t á z k u t ě š í n s k o u vytvořili Poláci, nechtějice uznati starou historickou příslušnost země k českému státu a chtějice naopak — prý pro polskou národní příslušnost země — zemi pro sebe celou tak, aby řeka Ostravice byla hranicí. Proto také na mapách národnostních, sestavených v Krakově, zvláště prof. Popiolkem, buď vůbec Těšínsko je polským anebo český pruh na západě zmenšen je na míru nejmenší.

My jsme Polákům ovšem zase valně úlohu tuto usnadnili a to tím, že jsme Těšínsku při národním probuzení nevěnovali žádné pozornosti, takže jsme tamější lid — slovanský

přechodného rázu se staletou českou kulturou, s českým jazykem škol, kostela a úřadů — úplně zůstavili polskému vlivu, jemuž blízkost Krakova valně napomáhala spolu s haličskou influací dělnickou. Tak se stalo, že od roku 1848 na Těšínsku pracují jen Poláci, a když jsme v 80. letech devatenáctého století přišli také my, bylo vlastně již dosti pozdě. Než ani potom nebylo vše ztraceno, protože většina domácího obyvatelstva nechtěla s Poláky nic mít, prohlašujíc se za Slezáky. Tu však zase naše nestastná slovanská politika slezská ustupovala dobrovolně od Těšína na západ, obmezujíc se na pouhý západní pruh, a sřhujíc tak Slezáky do náručí Němců. Uvidíme ještě později, že těšínský lid, pokud není příšlý z Haliče, není polský, nýbrž že je to buď residum přechodních kmenů (Slezáci) aneb smíšenina mnohých (Goralé). V poslední době před válkou teprve začala správná politika protipolská na Těšínsku vlivem Ostravy, tu však byla do války a převratu krátká doba, takže třeba poslední úřední sčítání valně zlepšilo naši posici, přece jenom činilo Těšínsko na papíře hodně polským.

Konečně nelze přehlédnouti, že působil tu i jistý nedostatek státoprávního vědomí, kterého strany české před válkou světovou mimo stranu státopr. pokrokovou dosti neměly. Silné vědomí státoprávní bylo by musilo hned od počátku odmítnouti zcela bezpodmínečně jakékoliv polské nároky na Těšínsko. To se nestalo, naopak víme dnes, že při schůzích s Poláky průběhem roku 1918 před převratem několikrát konaných byla přiznána jistá ochota vyrovnávací na Těšínsku. Bylo to konečně sestylisováno tak, že

1. „Nemá býti rozhodnutí o Těšínsku přenecháno místním činitelům, příliš ve věci engažovaným a náchylným řešiti spor z úzkého hlediska místního.“

2. „K přátelskému rozřešení diferencí je povolána Praha a Varšava, po případě mírová konference.“

3. „Až do rozhodnutí té neb oné instance nemá býti ničeho měněno na dosavadním stavu věcí na Těšínsku jakýmkoliv fait accompli.“

A také za hranicemi jednali ve svých dohovorech o otázce těšínské Masaryk s Paderewským. O obsahu těchto jednání není sice nic oficiálního známo, dá se však souditi, jmenovitě z původního Memoiru Benešova, že také tu zásadně nebyli proti dělení Těšínska.

Nejhorší věc přinesl nám však převrat sám. Kdežto Poláci hned od počátku věnovali Těšínsku velikou pozornost, u nás pro starosti jiné na Těšínsko se dosti zapomnělo, a tak v době české bezradnosti místní došlo ke známému paktu místních činitelů těšínských z 8. listopadu 1918, kterým se poprvé Těšínsko rozdělilo mezi Čechy a Poláky a to tak, že pouze nepatrná část zůstala Čechům. Čechům (Národní radě)

zůstal okres frydecký a část okresu fryštátského, to jest obce s českou správou. Celkem touto dohodou všechny důležité dráhy i s Bohumínem dostaly se do rukou polských a stejně i uhlí. Klausule, kterými měl býti zajištěn jistý vliv český na př. na nádraží bohumínském, ukázaly se naprosto nedostatečnými. Ačkoliv bylo pak ve smlouvě výslovně řečeno, že dohoda ta má ráz prozatímní a nijak neprejudikuje konečné dohodě Prahy s Varšavou, a že účelem jejím jest pouze zabezpečiti místní klid a pořádek na přechodní dobu, stala se přece smlouva ta hlavní oporou agitace polské v Paříži, proti níž nesvedly ničeho ani výklady českých zástupců ani výklady místních činitelů do Paříže zvláště příjevších.

Byla ovšem také vada, že smlouva ta nebyla hned při svém vzniku prohlášena vládou pražskou za neplatnou, protože místní činitelé neměli práva tak dalekosáhle vázati český stát. Teprve 21. ledna 1919 ozvala se česká vláda memorandem, zaslaným vládě varšavské, kde prohlašuje svrchu uvedené vyjednávání za neplatné, poněvadž se strany polské nebylo dodrženo, a poněvadž nemělo vůbec náležitého podkladu. Zároveň ohlásila okupaci celého území těšínského českým vojskem, které skutečně se dalo na pochod a snadně vytlačilo většinou nepravidelné vojenské tlupy polské k východu. Memorandum samo předloženo pak bylo pařížské konferenci.

I tu nás však stihla nehoda. Dali jsme se na pochod právě v době, kdy pařížská konference již takové svémocné pohyby zakazovala a při věci samé staly se jisté přehmaty, zvláště zneužití spojenec. důstojníků, které usnadnily zakročení Polákům. Jisto jest, že všude tam, kam přišlo české vojsko, zaváděn byl pořádek a bezpečnost, takže by se konečně byla asi spokojila pařížská konference s naší okupací, kdyby nebyla do toho zase zasáhla překotně francouzská vojenská misse varšavská, pod jejímž tlakem další postup zastaven a posunulé oddíly vzaty zpět. Tak došlo pak k vytvoření nové demarkační čáry rozhodnutím konference. Jednalo se o tom od 30. ledna 1919, a po jistém váhání Beneš konečně 3. února s protestem podepsal. Demarkační čáru tvořila dráha Bohumín-Jablunkov a to tak, že část Bohumín-Těšín (bez Těšína) měli jsme my, Těšín-Jablunkov Poláci. Beneš pak téhož dne protestoval zvláštním listem, zaslaným Clemenceauovi, jménem historického práva.

Taková byla skutečná situace, když se o věci začalo v Paříži do opravdy jednati. Původně před příjezdem první delegace z Čech začátkem ledna 1919 byl Beneš ochoten jednati asi pod vlivem amerického ujednání Masaryk-Paderewski hned o rozdělení Těšínska. Proto první jeho stylisování Memoiru přímo koncedovalo Bílsko, žádajíc pouze ostatní části. Zdá se, že si Beneš neuvědomil hned s počátku celou důležitost těšínského problému pro český stát. Tím se vysvětluje

začátek jeho memoiru: „Le problème de la Silesie de Teschen est une question d'une importance tout à fait secondaire. Néanmoins il faut l'expliquer bien nettement, car il pourrait, d'une part, provoquer facilement beaucoup de malentendus entre les Polonais et les Tchécoslovaques et d'autre part, on pourrait facilement dans les Pays alliés, être induit en erreur et lui attribuer une importance beaucoup plus grande que celle qu'il peut avoir.“ To byla stylisace z prosince 1918, která na štěstí dostala se jen v několika exemplářích do rukou politiků cizích.

Vzhledem k celkové náladě české delegace byl tento memorial úplně přepracován, jeho vývody prohloubeny a doplněny, historickým materiálem mojím a novým prof. Stypy, a v této podobě žádáno bylo bezpodmínečně celé Těšínsko. V úvodě pak správně charakterisován problém: „Pour les Polonais le problème de la Silesie de Teschen n'est qu'une question d'une importance secondaire, tandis que pour les Tchécoslovaques ce problème se pose comme une question vitale, de la solution de laquelle depend l'existence même de l'Etat Tchécoslovaque.“

Teprve v dubnu toho roku došlo však o věci k jednání před teritoriální komisí, kde hájil Beneš názor, že český stát pro dobré sousedství může postoupiti nejvýš území po Vislu. Komise teritoriální však rozhodla se pro to, že celý okres Bílský má býti postoupen Polsku, ostatek má zůstatí nám.

Právě po tomto rozhodnutí rozvinuli pak Poláci neobyčejnou agitaci, podporovanou jednak příchodem Paderewského, všude velmi oblíbeného, jednak našimi neúspěchy na Slovensku, kde jsme se nedovedli proti Maďarům zabezpečiti. Rozhodnutý právě plebiscit v Horním Slezsku usnadňoval Polákům volání po plebiscitu na Těšínsku, kde polská okupace šance naše valně zmenšila. Mimo to američtí experti vyslaní na Těšínsko, přinesli zprávy zase pro nás nepříznivé, vysvětlující se ovšem svrchu uvedenými zvláštními poměry tamějšími. Šlo zase hlavně o jazyk škol, kostela a o poslance. Tak se stalo, že Američané navrhovali linii krajně nepříznivou, která nám brala Bohumín, Karvín, Těšín a Třinec. Je to tak zvaná linie Laryšova, při jejímž projednávání byla česká delegace ochotna přijati Olši za hranici. K definitivnímu rozhodnutí nedošlo, a nařizeno jednání v červenci v Krakově, kde dohodou stran měl se státí pokus o vyrovnání. Pokus ten se nezdařil vinou Poláků, ačkoliv česká delegace oficielně nabízela hranici na horách západně Visly a neoficielně ještě kus za to s Těšínem (městem) samým. Poláci trvali na plebiscitu a ten jim byl konečně povolen rozhodnutím ze dne 27. srpna 1919. Tím státnímu právu českému tu zasazena byla rána nemalá, a přijetím plebiscitu jako nutného zla, aby zabráněno bylo

horší ještě ztrátě až snad k laryšovské linii, která zase se začala objevovati, rozhodnuto definitivně o rozdělení Těšínska. To byl nejdůležitější význam nuceného přijetí plebiscitu.

Tu pak nastala ona hrozná agitace plebiscitová, která se strany Poláků vyvrcholila v celé řadě ukrutností, páchaných na lidech bezbranných a nevinných. Plebiscit přinesl s sebou také celou literaturu jak se strany české a slezské, tak i se strany polské. Z ní polská vyznačuje se úžasnou nehorázností a překrucování pravdy a nízkým špiněním protivníka. (Přehled literatury té podán mnou v „Národě“, roč. IV., 1920, 13. česká, 20 polská). Výsledek plebiscitu zdál se nám dávatí naději na malou asi 55—60% většinu. Při tom na naší straně byli vedle Čechů slezských větší část Slezáků a jistá část Němců, od jichž většího nebo menšího účastenství výše českého procenta závisela.

Zatím boj plebiscitní stoupal tou měrou a nabýval tvarů tak povážlivých, že v Paříži byli nakloněni jinému, kratšímu a definitivnímu řešení. Ve válce polsko-ruské, kdy zdála se na Polsku valiti se záhuba bolševická, bylo nejprve pomýšleno na to, dáti rozhodnutí o Těšínsku arbitráží (jednání ve Spaa) a když k tomu nedošlo, rozhodla pod dojmem ohrožení samé Varšavy bolševiky konference velvyslanců v Paříži 28. července 1920.

Rozhodnutí to praví, že hranice začíná bodem, kde východní hranice obce Pieršné stýká se s bývalou hranicí Německo-Rakouskou. Odud jde na jih až ke kotě 268, ležící asi 2 km severovýchodně od Fryštátu, a to čarou, kterou jest určiti na místě samém, takže ponechává ves Dolní Marklovice a domy obce Mizerova Československu.

Odtud dále na jih tvoří hranici hranice obce Fryštátu a Roje až k bodu, kde jihovýchodní hranice obce Roje přetíná řeku Olši. Další hranicí je řeka Olše proti proudu až k bodu, který jest určiti asi 500 m severozápadně od mostu, ležícího 1500 m jihovýchodně od Šibice. Dále je hranicí čára na místě samém určená a jdoucí po horských hřbetech (přes koty 405, 514, 708) a ponechávající Polsku obce Puncov a Horní Lišnou a Československu Kojkovice a Dolní Lišnou až k bodu, kde hranice mezi obcemi Horní Lišnou a Nýdkem stýká se se západní hranicí okresu bílského. Hranice jde pak dále po hranici okresu bílského až ke kotě 989, odtud pak po hranicích obcí Jestebné a Javořinky až k bodu, kde hranice mezi obcemi Bukovcem a Javořinkou stýká se s bývalou hranicí mezi Maďarskem a Slezskem.

Takto rozhodnutím v poslední chvíli učiněným — hned na to přišla vítězství polská nad bolševiky — český stát uchoval si z Těšínska přece více, nežli dávaly mu starší linie hraniční. Uchoval si celou dráhu Bohumín-Jablunkov, pro něho nezbytnou, dostal značnou část uhelných polí až přes Olšu i s Fry-

štátem. Zůstal ovšem daleko za linií viselskou a ztratil také více nežli hejtmanství bílské. Linie sama je v některých částech, jmenovitě jižních, horských, vedena velmi nevhodně tak, že přiděluje Polsku některé osady, mající vyložený sklon a někde i jedinou možnost komunikace k nám (Javořinka).

Na tomto rozhodnutí konference velvyslanců již zůstalo a ono stalo se definitivním hraniční smlouvou 10. srpna 1920 v Sèvres, ke které také český stát přistoupil, a která i národním shromážděním československým byla pak schválena.

Do září 1921 z této nové hraniční čáry těšínské provedena byla pouze střední část od jezu, v Bohušovicích proti proudu Olže až k Šibicím a odtud po horách až přes Velkou Čartoryji ke kotě 995, kde se hranice další ostře obrací k jihu. Provedená část hranice nevykazuje žádných větších změn proti původnímu ustanovení. Dnes jest již provedena hranice celá, úředního ohlášení o tom však nemáme.

Konečný výsledek hranic Českého Slezska není právě utěšený. Německo tvoří tu tři veliké klíny, kladský, hlubčický a k Bohumínu, naše republika vniká severním Opavskem (Javorník, Osoblaha) do Německa, Polsko, zabravší nám část Těšínska, obhvacuje ještě zbývající část českou ze severu. Příčinu těchto méně příznivých výsledků nutno hledati v tom, že hornoslezská i těšínská otázka byly řešeny již v době, kdy — jak svrchu bylo — řečeno — stát československý počáteční vnitřní nesjednoceností pozbyl valně na svém významu zahraničním.

II. Sociální a národnostní poměry Českého Slezska.

1. Vývoj sociálního rozvrstvení.

Obyvatelstvo dělilo se v době vzniku Opavska a Těšínska na stavy, jichž původ je ze starší doby, kdy Opavsko ještě bylo součástí Moravy a Těšínsko součástí Opolska. Stavy ty byly duchovní, šlechta, měšťané a sedláci. Zvláštní postavení měli Židé. Stavy politické tvořili pouze šlechta a měšťané knížecích měst, k nimž později v XVI. století dostali se i preláti.

Stav duchovní měl na Opavsku podobná privilegia jako v ostatní diecési olomoucké, používaje osvobození od soudů světských (*privilegium fori*) a podřízen jsa soudům duchovním (*privil.* 1234). Podobně tomu bylo i na Těšínsku, dle privilegia opolského z r. 1241.

Spory o majetek svobodný, jichž zvláště na Opavsku měl stav ten mnoho, patřily tu k zemskému soudu, zvláště proto, že zapisováno zboží to do desk zemských. Na Těšínsku ovšem podobného zařízení nebylo.

Nikde neuznáváno však u nás osvobození duchovních od berní. Naopak bylo duchovní zboží považováno přímo za součást komory. Za to domohla se také tu všude církve osvobození svých podaných od různých dávek a veřejných břemen.

Na soudě zemském ani na sněmě duchovní zastoupení nebyli. Teprve v XVI. věku domohl se probošt fulnecký připuštění na opavský sněm a uznání za prelátský stav, tvořící však se šlechtou jedinou kurii, a to jako držitel deskových statků.

Luteránstvím valně stav duchovní na svých právech byl obmezen. Jmenovitě *privilegium fori* mu vzato, a soudnictví duchovní nad kleriky obmezeno bylo jen na kázeň církevní.

Šlechta opavská jest po celé století XIII. a XIV. třídou nerozdělenou. Jsou to drobní šlechtici, vystupující jako svobodní držitelé půdy pod jménem *zemané* i později *rytíři*, jak na sněmě, tak v úřadech a soudech i privilegiích. Tu a tam vedle nich vystupuje i šlechta nesvobodná, služebníci či ministeriálové, mizí však velmi záhy. Nejpřednější rody byly v starší době Kravařové a Fulsteinové. Průběhem XV. věku po vzoru moravském i šlechta opavská rozpadá se na pány a rytíře, při čemž úřady, soudy i sněm jsou přístupny oběma stavům. Panských rodů je na Opavsku na mále. V XV. věku jsou čtyři: Stošové, Fulsteinové, Tvorkovští (z Kravař) a Drahotušové. Panský stav, zámožnější rytířstva, doplňoval se příchodem některých rodů moravských. Rytířství uděloval pouze král. Spory o titul, o starožitnost rodu a podobné rozhodoval však kníže za součinnosti šlechty.

Šlechta těšínská je také převahou drobná. Jest však napořád původu lenního, čehož na Opavsku nebylo. V XV. věku dělí se také v pány a rytíře, při čemž panských rodů bylo nemnoho, z nejstarších Kornicové, Čelové, z pozdějších Sedlničtí a Vlčkové.

Měšťané knížecích měst tvoří původně součást komory knížecí, získávají však velmi záhy oprávnění politická a samosprávu. Od roku 1288 zúčastňují se města na Opavsku politického života, třeba nebyla na schůzích zemských vždy přítomna. Stav se doplňuje sám; města přijímají měšťany, při čemž žádá se od měšťana list o poctivém původu, rukojmí, že bude nový měšťan trpěti s městem, přísaha městu a zaplacení příjemného. Měšťané byli vyloučeni z organizace zemské, měli svoje soudy i úřady, drželi městské pozemky, měli právo na řemeslo, živnost i obchod. Byli osobně i majetkem svobodni. Uvnitř města ovšem byly značné rozdíly mezi starousedlíky a držiteli určitých domů a mezi drobným měšťanstvem a obyvatelstvem předměstí, z nichž většina byla usazena na půdě vrchnostenské nebo knížecí.

Měšťané drželi svobodné, na Těšínsku lenní statky a tyto jim na Opavsku zapisovány do desk. Pro tyto statky byli pak poháněni k zemským soudům. Když v XV. století šlechta hojně se začala usazovat ve městech, zvláště na svobodných domech, došlo z této i jiných příčin (o soudní příslušnost, o milové právo) k sporům mezi městy a šlechtou, které na Opavsku teprve 1534 rozhodnutím krále skončily. Dle něho měšťané svými svobodnými statky patří k soudu zemskému a platí z nich berně se zemí, šosovní domy šlechticů trpí s městem, stejně předměšťáci na městských gruntech sedící. Milové právo městu Opavě potvrzeno. Na Krnovsku o domech šlechtických rozhodnuto již 1520, ostatní věci došly rozřešení jako na Opavsku začátkem XVII. věku (1609 a 1612). Na Těšínsku tyto spory byly rozřešeny zřízením 1592 zcela ve smyslu české smlouvy svatováclavské. Na Opavsku pravými knížecími městy jsou Opava, Hlubčice, Krnov a Bruntál, z nich v XV. věku Bruntál stal se poddaným. Na Těšínsku jsou: Těšín, Bílsko, Skočov, Fryštát, Frýdek, poslední pouze do XVI. století.

Měšťané vrchnostenských měst byli závislí na své vrchnosti jako sedláci. Říkáme, že města ta jen hradbou a trhem se lišila od vsí. Měšťané takoví byli na konec v poddanství a člověčenství jako sedláci, konali roboty a platili činže. Byly tu však veliké rozdíly dle měst, privilegií a pánů. Někde pán dával veliká privilegia ochotně, takže města se pak blížila knížecím, zvláště odúmrtí, právo dědické příbuzných pobočných a j. dávány byly často. Takových poddaných měst bylo na Opavsku několik: Chřenovice, Klimkovice, Bílovec, Fulnek, Odry, později také původná knížecí města Bruntál, Benešov a Hlučín.

Sedláci byli původně na Opavsku i na Těšínsku usazení na domácím právu českém resp. polském (ius bohemicum, polonicum). To znamenalo, že byli statkem i osobou závislí na vrchnosti. Kolonisační přišli tam noví sedláci, usazení na právu zákupním (emfyteutickém, purkrechním), kteří byli svobodní, půdou však závislí na vrchnosti. Jich poměr k vrchnostem byl upraven přesně písemní smlouvou. V ní ustanovena práva i povinnosti. Sedláci ti platili činži, nekonali pravidelně robot, a také od různých veřejných břemen byli osvobozeni. Měli dokonce i jistou obmezenou samosprávu. Proto snažili se sedláci, usazení dle starého práva, dosíci podobné smlouvy a mnohdy se jim to také zdařilo. Všechny staré vsi však tímto způsobem přeměněny nebyly. Mnohé zůstaly po staru, a těch bylo na Opavsku méně, na Těšínsku více.

Výhodné postavení sedláků emfyteutických se však dlouho neudrželo. Vrchnosti snažily se všude již ve XIV. století je snížit. Přispívalo k tomu nejvíce, že privilegia vesnických kolonistů byla skoro napořád, dávána vrchnostem.

takže soudnictví a správa osad těch byly jen z nepatrné části v rukou osadníků, převahou v rukou vrchností. I usilovaly vrchnosti všude o to, aby vyloučily poddaného vůbec z veřejných soudů a tak ho dostaly zcela do svých rukou. Na Opavsku v XV. věku poddaní od zemského soudu mizí, a jsou se svými stížnostmi odkázáni na knížete, později na zemského hejtmána. Zároveň pak obmezeno stěhování poddaných řadou nálezů, dle kterých poddaný smí jen tehdy se stěhovati na jiné panství, vezme-li odpuštění a statek osadí (nález 1440). Přesněji pak to sformulováno 1477. Dle toho nálezu musil odpuštění poddanému, který chtěl se stěhovati na cizí grunty, bráti rychtář nově vrchnosti ústně a osobně od rychtáře starého. Jen do měst dávána povolení písemní. Poddaný nesmí odejíti dříve, nežli osadí dobrým člověkem a to do 18 neděl od povolení. Není-li zvláštního důvodu, musí se povolení dáti, avšak pouze jednou. Nejčastěji šlo o provdání na cizí grunty. Roku následujícího (1478) zdůrazněno, aby nikdo poddané zběhlé nepřechovával.

Pro Těšínsko úprava poddaných stala se řády robotními opolsko-ratibořskými 1559—62. Dle nich nemá pán odpírati svým poddaným povolení k vystěhování; povolení vrchnosti je však také třeba k věnování se řemeslu aneb k provdání žen na cizí grunty. Zřízení těšínské zásady tyto znovu prohlásilo a zavedlo povinnost sedláka k nucenému vyprodání se, povinnost dětí selských k službám vrchnostenským, jakož i zásadu, že od selského statku nelze nic odprodati, ani ho zastaviti nebo pronajati.

Zvláštní kategorie poddaných tvořili řemeslníci vrchnostenští, mlynáři, hajní, o kterých bývala ustanovení zvláštní.

Někde sedláci dostali některé výhody a svobody, tu se mluvilo o sedlácích svobodných. Takovými sedláky svobodnými byli mnozí dědiční rychtáři a svobodní dvořáci. Značná část těchto svobodných sedláků vznikla v XVI. věku výkupem.

S úředním postavením souviselo privilegované postavení pňhončích na Opavsku a služebníků na Těšínsku.

Zvláštním druhem poddaných se značnou samosprávou byli Valaši na Těšínsku. Byli to pastýři, vyrábějící sýr a máslo, zvláštní druhy sukna a hrubé výrobky kožené.

O židech na Opavsku a Těšínsku mnoho toho pověděti nedovedeme. V Opavě připomínají se roku 1281 a patřili ke komoře knížecí. Není však známo, kdy se dostali tito židé do rukou města samého. Jiří z Poděbrad 1461 právo to potvrzuje městu, jako staré. Roku 1522 musili však židé město Opavu opustiti. V Těšíně připomínají se židé ve XIV. století. Bydleli vesměs v oddělených domech a šatem lišili se od obyvatelstva křesťanského.

Právo obyvatelské čili inkolát bylo společné celému českému státu. V tehdejší stavovské státě znamenalo to zároveň příslušnost k stavům. Pro malé territorium opavské a těšínské zvláštních předpisů o tom nebylo. Prakticky přícházela pouze otázka povolení deskového vkladu šlechtici, který neměl dosud zboží na Opavsku. Svolení to dával kníže, a později, když knížete nebylo, král. Vkladem nabyli šlechtici ti plného oprávnění v zemi. V Těšínsku, kde vůbec bylo třeba svolení knížete k převodu zboží, uděloval ovšem povolení to cizincům kníže, se stejným účinkem jako na Opavsku.

Po bitvě bělohorské vývoj sociální sice zůstal na starých základech stavovských, nastaly tu však některé velmi podstatné změny.

Práva duchovních, obmezená husitstvím a luteránstvím, velmi vydatně jsou zase rozšířena, ač ne tak, aby dosáhla stupně XIV. věku. Jmenovitě privilegium fori jim zase uděleno, takže jen nemovitostmi podléhali soudům světským. Nicméně právo to bylo znenáhla obmezováno, až osvícený absolutismus ho odstranil vůbec. Duchovním zůstalo pak nakonec jen privilegované forum šlechtické. Majetek duchovní značnou měrou po bitvě bělohorské vzrostl, třeba zákony amortizační dosti byly zotřeny.

Ve stavu šlechtickém zaváděny jsou nové tituly. Jsou to zvláště tituly českých hrabat, které vedle říšských jsou udělovány. Tak dostali jen české hrabství Laryšové 1728. Hrabaty byli v XVII. věku Vrbnové, Oppersdorfové, Vlčkové, Pražmové, svob. pány Skrbenští, Sedlničtí, Kravařové. Povyšovali do stavu šlechtického stalo se výhradním právem krále, který svou českou kancelář také potvrzoval šlechtictví cizí (na př. Taaffe-ům). Doba XVII. století i ve Slezsku českém znamená po exekucích tamějších mizení drobné šlechty rytířské a koncentrování latifundií šlechtických, které fideikomisy chráněny byly proti roztrolení.

Mnoho šlechtických rodin je již v té době společných různým celkům státním habsburským. Vzniká tím fakticky společná šlechta rakouská, která namnoze uchyluje se do Vídně a opouští své statky. V XVII. století ve Slezsku není to ještě tak patrné, tam ještě Skrbenští sedí na svých statcích na Těšínsku a píší své české knihy. Teprve v XVIII. věku je to i tady znatelnější. Hned nato přestávají Habsburkové v polovici XVIII. věku udělovat také zvláštní české šlechtictví a zavádějí společně šlechtictví všem svým státům.

Zůstal však stále nedotčen český inkolát, třeba dostal se úplně do rukou krále. Návrh zřízení Opavsko-Krnovských (1673—5) výslovně se o něm již zmiňuje. Ve Slezsku samém řádné udělování inkolátu zavedeno králem teprve po roce 1710.

Stav městský valně ochuzen a částečně i samosprávy své zbaven. Než přece po válce třicetileté zase začal se sbírat. Města Opava a Krnov podržela i způsobilost deskovou, těšínská a bílínská měšťané mohli mít i osobně statky rytířské.

Svobodníci ve Slezsku zůstali celkem nedotčeni. Po roce 1784 byli připojeni ke knížecím soudům. Současně v Těrličku na Těšínsku zřízena byla zvláštní osada svobodnická pod představeným (1799). — Za to upadala valně samospráva Valachů, kde moc vrchností vzrostla nebývalou měrou.

Selské obyvatelstvo bylo systémem pobělohorským vydáno na milost a nemilost svých vrchností. Právně mnoho se nezměnilo. Základy zůstaly tytéž jako v XVI. věku. Fakticky však hospodářská bída válečných dob způsobila hned od počátku, že sedláci dosavadní břímě nesli tíže než dosud. A hned nato po válce třicetileté začíná ještě utužování všech těch práv, která vrchnost dosud měla. Půda napořád prohlašována za panskou, emfyteutické právo selského lidu vůbec popíráno, roboty libovolně zvětšovány, nové povinnosti zaváděny (t. zv. daleké fůry), berně přesunovány zcela na poddané.

Při tom byl rozdíl mezi rustikalistou a dominikalistou, rustikalista seděl na půdě v berním katastru zapsané, dominikalista na půdě dvorské. Důležitější byl rozdíl mezi sedlákem nezakoupeným a zakoupeným. Nezakoupený je hospodářem do odvolání, zakoupený obmezeným vlastníkem. Ve Slezsku, zdá se, souvisí také toto lišení přímo se sedláky, sedícími na starém právu domácím a kolonizačním.

Celkem je právní postavení sedláků takové: Stěhování sedláků vázáno jest na souhlas vrchností. Děti konají služby dvorské, nemohou na studie nebo řemeslo. Sňatky vázány jsou na souhlas vrchností. Poddaný je na soudě zastupován vrchností. Zadlužití se nesmí bez souhlasu vrchností. Na souhlas vrchností jsou dále vázány testament i dispozice statkem mezi živými. Poddaný koná roboty a platí dávky. Obmezen je v nošení zbraně, a řadou vrchnostenských práv propinačních. Krátce je nejen v dědičném poddanství, nýbrž přímo v nevolnictví čili člověčenství, jsa připoután jako příslušenství k vrchnostenské půdě.

V druhé polovici XVII. století začíná snaha po jisté ochraně poddaných, která však teprve v první polovici XVIII. věku nabývá konkrétnějších forem, až Marie Terezie již po odstoupení Slezska zřídila zvláštní soudní instance pro tuto ochranu, při čemž krajské úřady měly spolupůsobiti.

Z jiných reforem nejdůležitější jest Josefa II. patent z r. 1781, kterým se osobní závislost a vše to, co s ní souviselo, změnilo. Dále jednáno o zlepšení práva lidu selského ke statku a také tu docílena jistá zlepšení. Vrchnostenská moc

trestní nad poddanými obmezena a konečně i jistá maximální robota ustanovena, nicméně tak, že výše její byla dost značná a ustanovení dosti pružná. V těchto posledních reformách začala Marie Terezie Slezskem, kde 1768 zřízeny urbární komise, které sestavily pro každé panství urbář, dle něhož pak povinnosti sedláků byly posuzovány. Pokus Josefa II. roboty nahraditi dávkou peněžitou se naprosto nezdařil.

2. Hospodářství.

Hlavní zaměstnání obyvatelstva opavského a těšínského je původně rolnictví, a to stejně obyvatelstva starého domácího i nového kolonisačního.

Neboť kolonisté XIII. a XIV. století, z Německa přicházející, zrovna tak byli rolníci jako lidé domácí. Kolonisace ta je silnější na Krnovsku a Těšínsku nežli na Opavsku, poměrně lépe zalidněném. Není při ní žádných zvláštností, neboť kolonisace ta provádí se v stejných formách jako na Moravě a ve Slezsku. Základem jest smlouva uzavíraná mezi osadníky a pánem půdy, podle ní se usazují osadníci na půdě dle práva emfyteutického. Při smlouvě platí osadníci jistou sumu hned, obyčejně tak, že celá osada ji platí společně, a vedle toho pak platí roční dávkou, činží dle lánů. Kolonisace provádí podnikatel (locator), který osadníky sežene, smlouvu uzavře, za ni ručí a zato dostává různé odměny (fojtství, řemesla, krčmu a j.). Kolonisační stejně vznikají města jako vsi. Osazením tím prorván také na všech stranách pohraniční lesnatý a neosazený pás.

Také města a měšťané zabývají se původně ponejvíce rolnictvím a teprve pozdějším vývojem nabývá tu převahy řemeslo a obchod.

V hospodářství samém je hlavní rozdíl mezi půdou bezprostředně vzdělávanou a selskou, dominikální a rustikální. Hospodářský systém doby kolonisační (XIII.—XIV. stol.) směřuje k tomu, zmenšiti usazením činžovních sedláků co nejvíce půdu bezprostředně spravovanou a získati tak co nejvíce činží peněžitých. Koncem XV. století nastal tu však úplný převrat. Změna vojenství učinila ze šlechtice, který přestal býti rytířem, velkostatkáře, sedícího na svém panství a žárlivě hledícího na bohatství měst a měšťanů, kdežto jeho činže peněžité od XIII. věku nezměněné, klesaly v ceně, jak klesala hodnota peněz, znehodnocováním a převraty světovými. A tak jde úsilí všech velkostatkářů najednou k tomu, aby zvětšili co nejvíce vlastní obdělávanou půdu a nechali ji sedlákům jen tolik, aby jejich robotou půdu svou mohli vzdělati. Tato snaha jest charakteristická pro celé století XVI. i XVII. a kolem ní točí se celá politika vrchnostenská. Odtud plyne tehdejší zvětšo-

vání robot, vymáhání práce dětí, obmezování stěhování, a hlavně také vyvlastňování sedláků za účelem zaokrouhlení vlastní půdy.

Proti velkostatku a jeho sedlákům byly svobodně obdělávané dvorce v mizivé menšině. Práce na velkostatku byla špatná a také sedláku samému nezbyvalo většinou času na obdělávání vlastních pozemků.

Před bitvou bělohorskou nebyl tento systém ještě příliš ostrý proto, že největší část velkostatků na Opavsku i Těšínsku byly drobnější statky rytířské. Jediná skutečně velká latifundia byla krnovského a těšínského knížete, z nichž poslední odprodejem v XVI. věku valně se zmenšila. V XVII. věku vidíme, že vzrůstají z malých statků spojováním větší. Liechtenstein spojením latifundií krnovských se zbytky opavskými tvoří veliký komplex, v XVIII. věku nový kníže na Těšínsku skupuje ohromné statky a spojuje je s komorou, a vedle něho v téže době tvoří se latifundie Laryšova, o jiných ani nemluví.

Tu pak nesli sedláci své obmezení hospodářské daleko tíživěji nežli dříve. Nicméně v tom jim ani doba osvíceného absolutismu změny nepřinesla. Teprve nová doba, rok 1848. přinesl osvobození selské práce zrušením roboty. A je zajímavé, že souvisí toto osvobození v starém habsburském soustátí se jménem Slezáka (Němce) Jana Kudliča, jehož návrh stal se základem zákona.

Hospodářství samo dlouho spočívalo na systému trojdobém nebo trojdílním (ozim, jař, lado), až teprve koncem XVIII. věku začalo se lado nahrazovati pícními rostlinami a zaváděním nových plodin, zvláště brambor a řepy vytvořen složitější systém a zároveň intensivnější.

Starou jednotkou pozemkovou býval lán, při čemž však velikost lánů byla velmi rozmanitá. Na Opavsku se hodně užívalo lánů hlubčického o 36 jitrech. Později vrchnosti počítaly se selskými statky (grunty, živnosti) a měřily je na celé, poloviční, čtvrtěční, eventuálně několikanásobní. Byli však také lidé, kteří neměli ani čtvrtlánu, to byli chalupníci, domkaři, zahradníci, kteří pro vrchnost měli význam nádeníků (— proti robotám selským). U sedláků zase nádeničili podruzi.

Na Opavsku valně bylo rozšířeno také ode dávna v čelařství ve formě brtnictví, zvláště v lesích hradeckých. Na Těšínsku kvetl zase chov dobytka, zvláště od XVI. století v rukou Valachů, kteří pěstovali původně jen brav, později však napořád skot, způsobem salašnickým.

Horské krajiny Opavska i Těšínska skýtalý také znamenitou příležitost k lesní kultuře, které již od staré doby věnována pozornost. Lesy, pokud nepatřily určitému velkostatku, byly knížete, který svými zřízenci je opatroval tím více,

jak průběhem doby na ceně stoupaly. V XVIII. století ovšem největší péče věnuje se lesům ne jako zdrojům dříví, nýbrž jako základu myslivosti, na které panstvo tehdejší klade zvláštní důraz.

3. Řemeslo.

Řemeslo koncentrovalo se průběhem doby zcela do měst. S počátku jsou vedle sebe řemeslníci vrchnostenští, venkovští a městští. Znenáhla však ustupují nesvobodní řemeslníci vrchnostenští nadobro řemeslníkům svobodným městským, neboť nesnesou jejich konkurenci.

Města nabývají výhradního práva provozovati řemeslo ve městě a jeho obvodu (míli). Jen některá řemesla, nutná jaksi, drží se na venkově: mlynáři, kováři, koláři, pekaři. Zvláště ovšem zůstávají ti, kdož mají právo živnostenské spojeno s nemovitostí. Sem patří zvláště hospody, spojované zhusta s fojstvím.

Řemeslo ve městě organisuje se v cechy. První doklady o ceších máme z Opavska z druhé polovice století čtrnáctého, z Těšínska ještě později. První zachovaný řád je dokonce teprve z 1439. Pravidelně jest v cechu zorganizováno jedno řemeslo, někdy i více příbuzných řemesel (spolucech). Zvláštní jsou cechy spojující mistry téhož řemesla z několika míst (cech meziměstský).

Zřízení cechovní je obdobné jako jinde v českém státě. V čele cechu jsou cechmistři nebo starší cechovní, kteří vykonávají jurisdikci v cechu. Jim po boku jako nejvyšší instance cechovní jest hromada všech mistrů. Cechu svěřena jest policie živnostenská. Vrchnost městská na cech pouze dohlíží. Kníže dává mu privilegia.

Přístup do cechu předpokládá dobu učení a tovaryšství, kus mistrovský, právo měšťanské, počtivý původ, peníz přístupný a svačinu vstupní. V starší době přístup je dosti snadný. Později stává se stále těžším; zvláště tomu, kdo z cechu nebyl (syn mistrův) nebo se do něho nepřiženil (vzal si dceru nebo vdovu po mistrovi), byl přístup ztěžován.

Organisací cechovních bylo ve větších městech celá řada. V Opavě v XVI. věku bylo jich dvacet, skoro stejný počet byl v Těšíně. I menší města měla buď několik cechů aneb alespoň cech jediný.

Znamenalo-li XVI. století veliký rozkvět řemesla, následoval v XVII. věku veliký jeho úpadek, z něhož se řemeslo jen těžce vzpamatovávalo. Kdežto v XVI. věku rozkvetlo v Těšíně neobyčejně soukenictví, v XVII. věku upadlo úplně. Za to vzniklo zase začátkem XVIII. věku nové soukenické centrum v Bílsku.

Stát pobělohorský ani o cechy ani o řemesla valně se nestaral; týž začal jim věnovati pozornost až s rozvojem merkantilistických nauk, které vedly k podpoře výroby manufakturní a tovární. A tu stát zasahoval do cechů tam, kde obmezovaly cechy volnost výroby, vyjímaje určitá odvětví z jich pravomoci a dohlížeje, vydáním generálních artikulů vůbec na jich organisaci, ano pomýšleje (Marie Terezie) je zrušiti.

Umělá doba průmyslu v době osvíceného absolutismu vytvořila i ve Slezsku první továrny, jsou to v Těšínsku papírna v Morávce a knížecí železárna v Ústroní, po nichž záhy přišly i jiné. V polovici XIX. věku vytvářejí se již tři velká centra: v horách opavských přádelny lnu, v Bílsku továrny na sukno a na západě Těšínska knížecí železárně.

4. Hornictví.

Hornictví bylo nejprve rozvinuto na Opavsku. Od třináctého století dolovalo se na stříbro u Bruntálu a Benešova, a nejpозději začátkem XIV. věku na zlato u Cukmantlu. Opavské hory měly právo jihlavské a braly v Jihlavě naučení.

Regál horní patřil knížeti, který uděloval hory. Druhým základem horního práva byla svoboda dolování i na cizím pozemku, jako v jihlavském právu vůbec. V čele hor stál pergmistr a urburěf, vedle nich horní přisedící, kteří soudili horní spory. Za válek husitských hory na Opavsku velmi utrpěly. Cukmantl při té příležitosti vystřídal několik majitelů a ztracen byl konečně definitivně na biskupa vratislavského. V polovici XV. věku také bruntálské hory dostaly se do rukou soukromých a došly tu teprve řádného rozvoje. V XVI. věku jako jinde v českém státě právo jihlavské horní nahrazeno novějším jáchymovským. V XVII. století hory opavské jen živořily, až zanikly na dobro.

Na Těšínsku v starší době není dolování vůbec, protože tam není zlata ani stříbra. Také starší doly na železo byly jen zcela nepatrné. Za to snažili se v XVI. a XVII. století využití slaných pramenů u Orlové a Solci, ovšem bez valných výtěžků. Rozkvět dolování začíná teprve uhlím na Ostravsku, jehož první počátky souvisejí s jménem hrabat Vlčků, hned na to následuje Laryš v Karvinné a baron Mattenkloit v Orlové, vesměs koncem XVIII. a začátkem XIX. věku. Současně, resp. o něco později začaly také pracovat hory železné na svahu Karpat, většinou v rukou knížete těšínského.

Tehdy právě koncem XVIII. věku rozhodnutím krále i uhlí i železo, dosud volně, podrobeny regálu.

5. Obchod.

Také obchod soustředil se ve městech. Hlavní obchodní cesty na Opavsku byly dvě: z Olomouce přes Bruntál, Krnov

a Hlubčice do Polska a od Hranic přes Fulnek a Opavu do Polska. Na Těšínsku šla obchodní cesta ze Slezska přes Těšín — Jablunkov do Uher.

Na těchto cestách vznikla celá řada celnic, zvláště významné v Hradci, Bruntále, Hlubčicích, Opavě a Těšíně. Některá města domohla se práva nuceného skladu (Niederlag), zboží prováženého, tak Opava. Někde zřízeny domy pro sklad tohoto zboží (Opava, Hlubčice).

Rozvoji městského obchodu napomáhaly jarmarky či trhy výroční, a trhy týdenní. Tyto byly pro styk města s okolím a poutaly toto okolí hospodářsky na město. Jarmarky odstraňovaly na čas, jednou a později několikrát do roka, privilegium řemeslníků městských a zaváděly na tu dobu zcela volnou soutěž. Někaké význačné centrum obchodní se však nevytvořilo ani v Opavě ani v Těšíně. Obě města měla význam pouze lokální. Na tom nezměnilo se nic ani po válce třicetileté, kdy hlavní obchod českého státu vůbec se soustředil ve Vratislavi, kde mohutný tamější kupecký stav, dobře zorganizovaný, vedl nejen celý zahraniční obchod slezský, nýbrž zprostředkoval i moravský a český. Svazky tyto byly na ráz přervány ztrátou Slezska. Z Vratislavi stal se českému obchodu silný konkurent, podporovaný cílevědomou politikou pruskou, takže veliké trhy tamější tížily velmi náš obchod. Pokusy strhnouti obchod s Polskem a Ruskem do Opavy, Bílska nebo Těšína neměly výsledku. Těšínské trhy (1775—82) skončily úplným nezdarem. To byla poslední větší obchodní politika, o kterou se tu stal pokus.

6. Náboženská svoboda.

Zpráv o kacířství ze starší doby z Opavska a Těšínska nemáme. Na Opavsku ani husitství valně neproniklo. Knížata sama byla katolická a zúčastnila se horlivě bojů proti husitům. Přemek byl na první výpravě křížové 1420, syn jeho Václav na slezské výpravě 1421, také v bojích 1426—8 je nalézáme.

Zatím vzniklo na Opavsku středisko husitské v dobytých (1425) Odrách, které marně Přemek obléhal, a po roce 1430 v sousední držbě Bolka Opolského. Na konec byl Přemek sám nucen smlouvou z roku 1431 přistoupiti ke čtyřem artikulům pražským.

Nečetní přívrženci husitství měli pak v další době ochranu v kompaktech, na která králové čeští Zikmundem počínajíc přísahali. Také na Těšínsku husitství našlo přívržence; podobojí jsou tam ještě roku 1513 v těšínských ceších.

V té době přišli do obou zemí kolem 1501 také Bratři, když nedlouho na to vznikla jich velká centra v samém sou-

sedství Opavska v Novém Jičíně a Fulneku. Také Bratři neměli však svým počtem nějakého většího významu ani pro Opavsko ani pro Těšínsko.

Jinak tomu bylo s luteránstvím. Zdá se, že luteránství hned v první polovici XVI. věku zapustilo silné kořeny v Opavě samé, která v druhé polovici XVI. věku s větší částí knížetství je již luteránská. Na Krnovsku šířil luteránství sám kníže Jiří, který zorganizoval tu také církev luteránskou pod krnovským superintendentem. Na Bruntálsku pak páni Vrbové nejen luteránství zavedli, nýbrž i panství svému zvláštní církevní řád (1584/91) vydali. V té době také na Těšínsku luteránství rychle se šířilo za luteránského knížete Václava II. a zvláště za Sidonie Kateřiny, která dala knížetství luterský řád církevní (1584).

Tam, kde byli protestanté chráněni knížetem (Krnovsko, Těšínsko), vedlo se jim dobře. Hůře bylo na Opavsku, kde mohl bezprostředně zasahovati biskup olomoucký. Tu tedy plně pocítili silnou protireformační ruku kardinála Ditrichsteina, který násilně Opavu (1603) vracel katolictví.

Zatím došlo k uznání svobody náboženské nejprve Matyášem II. ústně pro Moravu (1608) a potom písemně Rudolfem II. 20. srpna 1609 pro Slezsko. Majestát ten přináší schválení augsburské konfesse nejen pro stavy, nýbrž pro poddané, ať jsou v knížetstvích jakýchkoliv. Nikdo nesmí pro víru býti stíhán, vyhnán nebo k jiné víře nucen. Obě strany volně mohou si stavěti kostely.

A přece měli luteráni i v obou našich zemích málo klidu. Na Krnovsku totiž právě tehdy markrabí Jan Jiří začal šířiti kalvinství, a na Těšínsku kníže Adam Václav přestoupiv ke katolictví (1610), jal se vraceti katolíkům kostely, zvláště ve městě Těšíně samém.

Povstání české přineslo i kalvinům ve Slezsku svobodu majestátem z 5. března 1620.

Po bitvě bělohorské ve Slezsku, jak známo, nevzdali se Ferdinandu II., nýbrž jeho spojenci kurfirstu saskému, který akordem saským (1621) zajistil Slezákům potvrzení majestátu na svobodu náboženskou a stal se ochráncem slezských luteránů. Teprve vpádem Mansfeldovým ochrana ta zeslabena, recessem připojeným k míru pražskému (1635) vzdal se jí kurfirst vůbec a přiznal králi českému jus reformandi v knížetstvích dědičných. Mírem westfálským ještě pak to bylo dále obmezeno.

Tento celkový vývoj způsobil, že na Opavsku a Krnovsku nebylo původně nijak příkře proti protestantům zakročeno, a že r. 1622 kníže potvrdil augsburskou konfessi Krnovu i Hlubčicům. Jen kalvinství bylo ihned zakázáno. Komise protireformační 1624 do země vyslaná lépe pochodila na Opavsku, kde ani město Opava stvrzení augsburské konfesse nedosáhlo,

nežli na Krnovsku. Ostatně vážně s protireformací mohlo se počítat až po vpádu Mansfeldově 1629—31, kdy také jmenovitě Opava, Krnov, Hlubčice pokatoličtěny. Po roce 1650 postupovala již protireformace rychle a pravidelně, zvláště když 1654 všechny nekatolické kostely byly zbořeny. Jen na panství Hošťálkovách udrželi se protestanti až do XVIII. století a těm povolena pak návštěva milostivého kostela těšínského.

Na Těšínsku začala protireformace hned roku 1629, nebyla však příliš krutou, dokud žila kněžna Lukrecie. Teprve po její smrti (1653) provádění její zrychleno, zřízena komise, predikanti vypovězeni, kostely zavřeny. Zvláště ve městech byl postup rekatolisace rychlý, takže Těšín sám je 1688 již úplně katolický. V druhé polovici XVII. věku donucována byla ke katolictví i šlechta. Přes to se však mezi šlechtou i na venkově udrželo hojně protestantů. Jako celé osady udrželi se protestanté na panství bílském i ve městě, jsouce chráněni vrchností.

Ulehčení jim přineslo zakročení Karla XII. švédského, k jehož smlouvě altranštádtské, obnovující (1707) stav míru westfálského, připojen 1709 dodatek, kterým dovoleno ve Slezsku zříditi několik nových t. zv. milostivých kostelů protestantských, mezi jiným i v Těšíně.

Svobody ovšem dosáhli evangelíci těšínská a opavská teprve tolerančním patentem Josefa II. (1781).

7. Národnostní a jazykové poměry.

Ve vývoji národnostních a jazykových poměrů budeme lišiti starší českou dobu trvající v podstatě až do vlády Marie Terezie, dobu germanisace do 1860, a dobu boje o rovnoprávnost od této doby.

a) Vláda češtiny.

Obyvatelstvo na Opavsku bylo původně vesměs české. V Horním Slezsku, na Těšínsku, Ratibořsku a Opolsku byly slovanské kmeny přechodního typu mezi Čechy a Poláky. Při tom krajiny bezprostředně při hranicích byly dosti slabě obydleny a jmenovitě na pravém břehu řeky Ostravice byla ponejvíce lesnatá krajina, v níž jen tu a tam vznikaly pohraniční hrady a menší osady domácího původu.

V té době všude v těchto krajích jediným jazykem listin, jako jinde ve střední Evropě, byla latina.

Kolonisací provedenou ve XIII. a XIV. věku přišli do těchto krajin Němci. Ve městech i na Opavsku i na celém Horním Slezsku tvořili živél rozhodující, na venkově někde sídlili pohromadě, jinde roztroušeně mezi domácím obyvatelstvem českým. Souvislou kolonizaci v našich krajích najdeme na

Krnovsku, Bruntálsku a Fulnecku. Tu souvislý německý živel se připojoval na německou kolonizaci severní Moravy a Nisska. Dále je souvislá kolonisace německá v severních krajích Opolska a na Prudnicku, souvisících se středním Slezskem, které zvolna propadávalo poněmčení. Vedle toho byla roztroušena celá řada německých ostrovů po celém Horním Slezsku, zvláště hojně na východě a severozápadě Těšínska. Tu pak i ty krajiny Opavska a Těšínska, které se neponěmčily, nabývaly německého rázu, protože přispívalo k tomu nejen německé měšťanstvo, nýbrž i knížecí dvory s oblibou němčící a šířící němčinu i mezi šlechtu. Nátěr ten však daleko tu nebyl tak silný jako na Moravě a v Čechách a to proto, že chyběly dvě veliké složky: němčící vysoká šlechta a němčící vysoké duchovenstvo.

Nicméně přece patrna byla tato německá vlna i v úřadování, kde nejprve ve městech a skoro současně i v zemské správě začíná se psáti německy. Na Těšínsku je první soukromý list německý z r. 1305, knížecí z r. 1312. Zvláště knihy městské, snad nejvíce vlivem německých písařů vedeny v této době veskrze německy.

Zatím nastala v Čechách a na Moravě hlavně přičiněním stavu vladického, příchodem nové dynastie, s francouzskou kulturou a navázáním styků s jím a se západem neněmeckým, silná reakce českého živlu proti německé nadvládě. A vlna této reakce v posledních svých výběžcích dolehla i na Opavsko a Horní Slezsko. Stalo se to ovšem teprve začátkem XV. století, ve válkách husitských a po nich. Tehdy rozpoutané češství živelnou silou odhazovalo německá svírající je pouta na všechny strany.

Na Opavsku jeví se to zavedením výhradního úřadování českého u úřadů a u soudů šlechty i knížete. Na vlastním Opavsku čeština po roce 1420, na Krnovsku po 1426 stává se samovládnou. Venkovská města opavská se tehdy počestila nadobro, tak Hlučín, Benešov, Chřenovice, Klimkovic a úřadovala pouze česky. Na Krnovsku Bruntál zůstal německý, opíraje se o německé okolí. Hlavní pak města Opava, Krnov i Hlubčice, ač okolí jejich bylo české, zůstala pod německou nadvládou. Nejvíce češtiny z nich bylo v Opavě, kde zvláště v nižších vrstvách Čechové převládali, majíce své české školy i kostel (u sv. Jiří). Proto také v knihách městských opavských najdeme i dosti českých zápisů. Méně češtiny je v Hlubčicích a nejméně v Krnově, ač styk obou těchto měst se stavy dál se výhradně česky. Hranice národnostní ústupem německého živlu ustálila se tak, že jižní část osoblažského výběžku byla ještě českou, českým bylo i celé východní Krnovsko až na sever od Albrechtic, tak že německým zůstal jen západ v horách položený, jehož jižní cíp tvořilo okolí Bruntálu,

a který opíral se o podobný německý pruh horský na severní Moravě. Smíšené ostrůvky pak byly: Opava, Hlubčice, Krnov.

Ve vlastním Horním Slezsku vlna českého rozpětí jevila se přijetím češtiny za jazyk úřední. Přejední slovanské obyvatelstvo tamější ochotně zaměňovalo jím dosavadní němčinu. První české listy jsou pro Těšínsko z roku 1434, pro Opolsko 1440, Ratibořsko 1443, Sěversko 1442 a Osvětimsko 1457. Krátce celé Horní Slezsko recepce této se zúčastňuje. Knihy šlechtických soudů i kanceláři knížecích píší se česky, stejně píší králové čeští do Horního Slezska, i sám Matyáš Korvín. Právě za něho po roce 1470 čeština stává se výhradním jazykem úředním všech těchto knížetství a zůstává jím i když některá z nich dostávají se do Polska (Osvětimsko, Zátorsko, Sěversko). Teprve v druhé polovici XVI. věku z těchto knížetství polských čeština vytlačena. Vývoj celkový vyvrcholuje ve známém ustanovení zřízení zemských opolsko-ratibořského i těšínského, z druhé polovice XVI. věku, kterými se čeština výslovně zákonem prohlašuje za jedině přípustný jazyk nejvyšších soudů v zemi.

Po vzoru šlechty i města přijímala češtinu, tak Krapkovic, Glivice, Tiskovice, Tošek, Blština, Ratiboř i Rybník. Jen Opolí úřadovalo smíšeně, česko-německy. V Těšíně, kde většina cechů před válkami husitskými Slovanů nepřijímala do sebe, a kde knihy městské v druhé polovici XV. století vedou se německy, teprve koncem tohoto století převládla čeština úplně, nejen v úřadování, nýbrž i v kostele i ve škole. Stejně stalo se dříve nebo později ve Strumeni, Frýdku, Skočově i Bílsku. Čeština stala se tu pak všude také jazykem kostela a školy.

Proto také instrukce slezské kanceláře z roku 1611 vyloučila Horní Slezsko z německého úřadování a vyhradila mu úřadování české.

Nicméně i tu jeví se v XVI. stol., třebas malou měrou, ona vlna vracejícího se němectví, která v Čechách je tehdy tak patrna. Jeví se to v návratu německého úřadování v Bílsku koncem XVI. věku a v postupu Němců z hor dolů na Krnovsku, tak že poněmčen tehdy pruh, zabírající jižní část Osoblažska, a potom vsi na severozápad od Krnova, od Albrechtic k Benešovu i s oběma městečky jmenovanými.

Vylíčení doby nebylo by pak úplně, kdybychom se nezmínili, že na Krnovsku stavové musili svést ostrý boj o svůj český jazyk v letech 1560—70 s novou knížecí rodinou hohenzollernskou. Boj ten skončil pro češtinu vítězně. Stavové připustili jen ve zcela obmezené míře německé výslechy německých stran česky neumějících.

Nicméně není pochyby, že právě vláda německého rodu hohenzollernského, podporovaná přílivem luteránů a rozkvě-

tem bruntálských hor způsobila ono svrchu uvedené rozšíření německého pruhu na Krnovsku.

Měli bychom stanoviti také historickou hranici mezi Poláky a Čechy. Otázka tato je neobyčejně těžká a sporná. Jisto jest, že to není hranice Praskem naznačená, tím méně pak Šemberou. Není to však také hranice Niederlem nejnověji navržená ve Slovanských Starožitnostech a celkem Praskově se blížíci. Prasek měl pravdu v tom, že české obyvatelstvo přesahovalo z Opavska do Ratibořska jistým, nepříliš širokým pruhem, jistě do Odry a snad i za ní. Stejně měl pravdu, že české obyvatelstvo na západě Těšínska v širokém pruhu sídlící je domácího původu, vzniklé tím, že již v době kolonisace XIII. věku a znovu po válkách husitských do končin válkou vylidněných vsazovali se Čechové z Moravy. Nesprávně však tvrdí i Prasek, že obyvatelstvo dále na východ jsou Poláci. Jde tu nesporně o obyvatelstvo slovanské přechodních dialektů, které právě tehdy přijalo český úřední jazyk, češtinu do škol a kostelů a stalo se součástí českého kulturního území. Jen bitva bělohorská a úpadek národa českého po ní nastavší způsobila, že process asimilační obyvatelstva tohoto se zarazil, a že obyvatelstvo to ustrnulo na stupni přechodním, třeba s nespornou převahou českou. To je základ šlonzáckého vědomí, později se probouzejícího, jak se o tom ještě níže zmíním.

Katastrofa bělohorská nezpůsobila ve Slezsku takového převratu jazykového jako v Čechách. V nejbližší době zůstalo vše při starém. Ústup češtiny je tu pozdější a povlovnější. Nejprve ve městech smíšených, Opavě, Krnově a Hlubčicích ubývá zvolna češtiny, v druhé polovici XVII. věku je to i ve městech opolsko-ratibořských patrné. Na Těšínsku však české úřadování ve všech městech, mimo Bílsko, se plně udržuje.

Pokud se týče stavů a správy zemské, tu na Krnovsku si dávají ještě 1632 potvrzovati své právo na výhradní české úřadování, avšak třicet let na to mizí čeština z úřadování proto, že stavové ve své většině česky neumějí. Naproti tomu na Opavsku úřední čeština trvá beze změny. Marny jsou snahy dvora zavést tu rovnoprávnost němčiny, stavové se tomu vytrvale brání, a tak konečně reskript z roku 1673 musí se spokojiti s jistými ústupky pro strany, které česky neumějí, avšak i v tom případě řízení se vede česky a rozsudek česky vynáší. Ostatně teprve z roku 1727 máme první skutečnou německou žalobu u zemského soudu v Opavě zaznamenanou. Na Těšínsku pak ani se nepokusili stavové přiměti k tomu, aby němčině nějaká práva přiznali. Tam všechno úřadování bylo jen a jedině české. Jen těšínská kancelář knížecí se koncem XVII. věku poněmčila a s ní i správa komorní, třebas nesměla to ještě příliš okatě projevovati. Také na Opolsku-Ratibořsku

stavové české úřadování celkem podrželi, třeba i německé někdy připouštěli.

Z vypsaného postupu jazyka úředního je dosti patrné, jak se asi změnily národnostní poměry samé. Na Těšínsku žádných větších proměn nebylo. Tam zůstal jen bílský obvod německý, všechna ostatní země byla českou. Zato na Opavsku germanisace valně postoupila. V době té poněmčil se severní pruh Hlubčicka až k městu Hlubčicům samým a k Žopovám, postupující dále kolem Krnova, na půl cesty k Opavě a konečně do hor k Deštnému a Vítkovu. Jižně odtud poněmčily se Odry a Bílovec a s nimi i sousední moravský Fulnek, Nový Jičín a Butovice.

b) Germanisace.

Skutečná germanisace vědomá a plánovitá začíná ve Slezsku teprve za Marie Terezie a Josefa II. a to jak ve Slezsku Pruském tak Českém.

V Pruském Slezsku se podivili při odstoupení, že nemají zemi německou a snažili se to napravit. Proto hned po odstoupení české úřadování vesměs odstraněno a německým nahrazeno. Ve školách a kostele ponecháno české vyučování i kázání, které se však dosti brzy pod názvem moravské obmezilo jen na diecesi olomouckou, tedy jen na staré Opavsko, kdežto jinde nahrazeno buď němčinou nebo polštinou. Tak se stalo, že již v polovici XIX. století nebylo v Horním Pruském Slezsku Čechů nežli na Pruském Opavsku mezi Pštinou a Opavou a jejich území se zmenšovalo valem. Za sto let pruského záboru zmenšilo se poněmčeným pruhem jižně od Hlubčic přibližně o jednu třetinu a poněmčená Ketř s okolím tvořila v něm ostrov.

Stejný germanisační postup je patrný i v Českém Slezsku. Osvícený absolutismus snažil se vytvořit v jednotné říši také jednotný národ německý. Účele toho chtěl dosíci pomocí škol. Reformy škol i nucené školní návštěvy, tehdy právě zavedené, bylo k tomu stejně použito. Roku 1775 zřízena proto německá normální škola v Opavě, dvě léta na to německá hlavní škola v Těšíně. Gymnasia v Opavě i Těšíně poněmčena. Také do triviálních škol zaváděna němčina a to větší měrou na Opavsku nežli na Těšínsku. Nová místa učitelská měla se nadále dávat jen učitelům znalým vedle češtiny i němčiny (1784).

Současně nastává rychlé zgermanisování úřadů. Ještě roku 1747 a 1750 Marie Terezie potvrdila práva opavských a těšínských stavů česky. Po zrušení české dvorské kanceláře ve Vídni (1749) začíná pouze německý styk s centrálními úřady vídeňskými, a se zřízením královského úřadu a knížecího sněmu v Opavě (1742) stává se němčina výhradní i v centrálních orgánech našeho Slezka. A v důsledcích toho poněm-

čeny zbytky dosavadního českého úřadování knížecího a stavovského. Na Opavsku stalo se tak začátkem vlády Marie Terezie, na Těšínsku za Josefa II. Stejně ustupuje čeština i ve městech (ve Skočově a Fryštátě po 1760, v Bohumině po 1770, ve Strumeni 1780). Déle se drží v Těšíně, kde teprve po roce 1790 němčina převládá, ač česky se tam úřaduje až do r. 1817.

České úřadování trvá tedy jen v některých malých městech, v Klimkovicích na Opavsku a ve Frýdku na Těšínsku. Česky úřadují úřady patrimoniální pro venk. lid (i na všech komorních statcích těšínských). Česky děje se publikace všech patentů selského lidu se týkajících. Čeština drží se však také ve škole venkovské, i v kostele na celém neponěmčeném venkově opavském i na největší části Těšínska.

V důsledcích tohoto vývoje začalo se v době josefinské, po prvé roku 1786, hledět na Slezsko jako na zemi německou, a pokud vedle němčiny nějaký jazyk se měl připustit, začala to býti spíše polština nežli čeština. Tak nařídil královský úřad slezský r. 1776 „na těch místech, kde se německy vůbec nemluví, jest vyučovati ve škole polsky.“

Rok 1848, který tak silně v Čechách a menší měrou na Moravě roznítil české národní vědomí, pro Slezsko znamená jen další postup germanisační. Slezsko volilo do frankfurtského parlamentu, protestovalo proti zvláštní české ústavě, budované na listě z 8. dubna 1848, protestovalo proti spojení Slezska s korunou Českou a to nejen v části německé, nýbrž i české, jak ukazuje český protest z Klimkovic. Hrstka uvědomělých Čechů v Opavě a Těšíně neznamenala v té době nic. Na slovanském sjezdě v Praze bylo Slezsko zastoupeno pouze dvěma Poláky z Těšínska.

Snaha některých vlastenců uplatnit na soudě slovanské jazyky vedla k pověstným třem ministerským nařízením z roku 1851. Prvním z nich vydaným ministerstvem vnitra 25. září 1851, č. 4663 ustanoveno, že dialekty slovanské ve Slezsku nejsou žádnou spisovnou řečí a že proto nemá v úřadech býti k nim přihlíženo; že se jich smí však užiti k dorozumění se s osobami, které německy neumějí. Druhým nařízením z téhož dne č. 4665 prohlášen v zemském zákonníku německý text jedině za autentický. Třetím jest pak nařízení ministerstva spravedlnosti ze dne 3. listopadu 1851, č. 13.470, kterým zásada svrchu uvedeného ministerského nařízení znovu zdůrazněna pro soudy. V důsledcích těchto nařízení vyloučena čeština a polština ze všech státních úřadů ve Slezsku, dosazování tam jen němečtí úředníci, vyřízení ode všech úřadů státních vydávána jen německy a podání jen německy přijímána. Současné zutrakvisována anebo poněmčena další řada škol.

Sto let absolutismu způsobilo citelné ztráty i v české držbě. Na Opavsku poněmčeny Klokočov, Leskovec, Albrecht-

tice, Ratkov, Melč, Mladecko, Bratříkovice a j. Na Těšínsku od roku 1848 silně se rozmáhala národní hnutí polské, které historický základ nemělo, za to však s hospodářským rozkvětem Těšínska silné opory nabylo v přistěhovalectví z Haliče.

Až do roku 1848. národnostní zápas na Těšínsku je veden pouze mezi češtinou a němčinou. O polštině není tu valných zmínek. Lid na celém Těšínsku označuje se za Moravce (tedy za Čechy) a výslovně odmítá, že by byl Polákem. Literatury polské tu v podstatě není. Londzin nenašel z doby před r. 1848. při pilném hledání ani 20 knih polských, na Těšínsku vyšlých. Tu a tam najdeme v dědinných registrech v českých zápisech polonismy. Jinak však jsou zápisy ty české stejně u Těšína (Marklovice, Mosty, Bobrek, Mitrovce, Lišná etc.), u Jablunkova (Javořinka, Písek, Mitilov, Náves), u Skočova (Koval, Lazy), u Strumeni (Záblatí), jakož i daleko na východě v horách v Brenné.

Katolické školy byly vesměs české na celém Těšínsku, z evangelických jen několik málo na hranicích Haliče bylo polských. V kostele užívalo se vesměs češtiny. Evangelíci užívali českého kancionálu Třanovského, katolíci českého kancionálu Božanova, a později nového také českého r. 1829 v Těšíně tištěného.

Teprve roku 1848. dostalo národní hnutí na Těšínsku na jedinou vlivem několika osob, zvláště Stalmacha, Ciancaly a Kluckého v Těšíně ráz polský. Založen tu polský časopis („Tygodnik Cieszyński“, později „Gwiazdka Cieszyńska“) a začala organizace polská. Lid „po našem“ mluvící a moravsky cítící při národním uvědomování stával se najednou Polákem.

Po roce 1850 napořád čeština vylučována byla ze škol a nahrazována polštinou, takže 1868 bylo již na Těšínsku 219 německých, 117 německo-polských, 62 německo-českých a 40 českých škol. Rychleji ještě vlivem kněží katolických i evangelických provedena polonizace kostelů. Roku 1857 sestaven v Těšíně katolický kancionál polský a 1865 evangelický a v krátkosti přes odpor obyvatelstva všude oba tyto polské kancionály zaváděny. Část domácího obyvatelstva i na východě Těšínska vzdorovala těmto agitacím polským, označujíc se za „Slezáky“.

Číselně udává se počet Čechů slezských oné doby odhadem:

roku 1851	88.068	20.08%,
roku 1857	92.326	19.94%.

c) Boj o rovnoprávnost.

Teprve s počátkem nové doby konstituční roku 1860 začíná příprava Čechů slezských k boji o rovnoprávnost jazyka českého především uvědomováním a buzením lidu. Působením „Opavského Besedníka“ a kruhu jeho buditelů s Vaškem

v čele, připravena půda k boji politickému, na táboře na Ostré Hůrce u Chabičova (12. září 1869) zformulovány české požadavky školské a dvě léta potom (1871) peticemi žádána rovnoprávnost jazyková v úřadech. V té době však trvala germanizace v plné síle. Sněm slezský, který s počátku chtěl dbáti rovnoprávnosti, jednacím řádem (1871) obmezil práva německých řečí, ustanoviv, že české a polské návrhy nutno předkládati spolu s německým překladem, který platí za původní text, a má-li slovanská řeč na sněmě přijíti do sněmovního protokolu, musí řečník si dodat sám německý překlad, který se považuje za původní text. Také školského zákona z roku 1869 užito ke germanisaci. Výnosem zemské školní rady zavedena nejprve (15. března 1871) němčina na všech slovanských školách jako předmět povinný a později školy vůbec zutrakvisovány nařízením Zeynkovým (16. ledna 1873), které v zásadě platilo až do převratu, třebaš fakticky již vesměs zachovávalo nebylo.

Politika česká nevěnovala jazykové otázce slezské té pozornosti, jaké tato zasluhovala a jmenovitě podřizovala se diktátu Němců, kteří vylučovali Slezsko z případného řešení této otázky zároveň s Moravou a Čechami. Pouze na Koerbrových konferencích 1902—3 žádali důrazně čeští zástupcové, aby Slezsko nebylo vylučováno, požadavek jich však splněn nebyl. Němci měli ve svém svatodušním programu (1899) pečlivě vypracovaný program jazykový i pro Slezsko, jehož hlavním obsahem jest zachování dosavadního stavu. Naproti tomu neexistoval podobný přesný program český, a proto také celkové výsledky jazykové politiky ve Slezsku až do převratu byly žalostné.

Společnému úsilí polskému a českému podařilo se vynutiti na vládě Pražákovo nařízení z 12. října 1882, č. 15.847. Dle něho měla u zemského soudu a městského delegovaného soudu okresního v Opavě a u okresních soudů v Bílovci, Klimkovicích a Vítkově přijímána býti vedle německých také podání česká, u krajského soudu těšínského a všech k němu příslušejících soudů okresních podání česká a polská. V ústním jednání mají jmenované soudy užívatí řeči stranám srozumitelné, a výpovědi ty, pokud záleží na jich slovném znění, zapisati do protokolu v jazyku strany. Obsílky osob, o kterých se předpokládá, že znají pouze česky nebo polsky, mají býti v tomto jazyku. K tomuto nařízení připojil vrchní zemský soud usnesení své z 19. prosince 1882, kterým ministerské nařízení značně omezil. Zdůrazňuje v něm, že nic se nemění na vnitřní německé řeči v úřadech, že všechna vyřízení vydávají se jen německy, protokoly, knihy veřejné a registra vedou se jen německy, státní nadvládnictva musí užívatí pouze němčiny.

Další část tohoto usnesení, že česká a polská podání přijímají se mají u soudů jen tehdy, nemusí-li a nejsou-li podepsána advokáty, praxe odmítla.

Za ministra Rubra přibyla k tomu nová nařízení ministerstva spravedlnosti z 3. ledna a 6. dubna 1899, kterými nařízení Pražákovo prohlášeno za nejmenší míru, jichž se v úřadech vůči českým a polským stranám musí dbáti, a připuštěno i celé jednání a vyřízení v jazyku stran, pokud úředníci jsou toho jazyka mocní. V téže době nařízeno ministrem financí 16. února 1899 užívati češtiny ve styku se stranami u finančních a berních úřadů ve městě Opavě a hejtmanstvích opavském a bíloveckém, češtiny a polštiny ve Frýdku a hejtmanstvích fryštátském a těšínském a polštiny v hejtmanství bílském.

Na těchto předpisech spočívala praxe státních úřadů slezských až do převratu. V posledních letech před válkou vynutily si teprve české obce, že jim úřady státní posílaly, pokud jednalo se o záležitosti celých obcí, spisy dvoujazyčné. V soudních otázkách bylo několikrát vymoženo rozhodnutí vrchního zemského soudu v Brně, že vyřízení ev. knihovní zápis měly se státi pro českou stranu česky. Principiálního rozhodnutí však nebylo možno vůbec vymoci, poněvadž nejvyšší soud ve Vídni trval na zásadách ministerského nařízení z r. 1882 (rozh. 1909—10). Na základě toho vyvinula se pak před válkou velmi různá praxe různých úřadů. Největší část úřadů těch byla obsazena Němci, kteří sotva že zachovávali minimum jazykových zásad Pražákova nařízení. Jen u některých soudů, kde byli čeští soudcové, jako v Klimkovicích a na Slezské Ostravě, šli dále a jednali se stranami vůbec česky.

Pod dojmem úpravy jazykové otázky pro samosprávné úřady na Moravě, došlo k jakési úpravě i ve Slezsku zem. zák. ze 7. října 1907, doplněným usnesením zem. výboru z 7. ledna 1908. Dle nich měly úřady samosprávně samy si určití svou řeč. Ve smíšených okresích byly povinny úřady ty přijímají spisy a podání u jedné ze tří v zemi obvyklých řečí. Pokud spis nebyl v úřední řeči autonomního orgánu, mohl si ho dáti u zemského výboru přeložiti. Zemský výbor zřídil proto překladatelskou kancelář a prohlásil za svou řeč němčinu, avšak spolu projevil ochotu, přijímají také podání česká a polská. Vyřizoval je německy. Pro úřady, které ohlásily svou úřední řeč česťinu nebo polštinu, připojoval pak překlad. Soukromým osobám úředního překladu nevydával. Zásada ta sice říšským soudem prohlášena za protizákonnou, zůstalo však přece při ní.

Tímto vývojem mocenských poměrů, kde germanisovala vláda sama a jí pomáhal velký kapitál, se stalo, že české území na Opavsku všude na hranicích národnostních začalo se troliti, a že do něho vnikaly ostrůvky poněmčené. Na Těšínsku

pak stejné na český živel doléhala germanisace jako polonisace, neboť polonisace zdála se na mnoze výhodným stupněm ke germanisaci, a proto podporována byla z moci úřední. Nejlepším příkladem těchto poměrů byla tu pestrá mosaika uhelné pánve a valem postupující germanisace města Frýdku, ještě v 80. letech století devatenáctého skoro nadobro českého.

Početní poměr národnostní měnil se takto:

V celém Slezsku bylo Čechů:

1880	1890	1900	1910
126.385	130.839	146.265	180.347
22.95 %	22.02 %	22.04 %	24.3 %

Na Opavsku:

1880	1890	1900	1910
54.597	56.942	60.712	64.743
18.94 %	18.86 %	20.06 %	20.10 %

Na Těšínsku:

1880	1890	1900	1910
71.788	73.897	85.552	115.604
27.36 %	25.21 %	23.72 %	27.11 %

Pokles na Těšínsku býval nejvíce zavinován nezřízenou polskou agitací, jejíž přičiněním vysvětlují se výsledky, na př.:

	1900	1910
Rychvald Čechů:	11	2907
Poláků:	4458	3001
Petřvald Čechů:	1226	5303
Poláků:	3955	1355

a ovšem také značným přistěhovalectvím polským z Haliče.

Také v Pruském Slezsku území české dále se zmenšovalo. Roku 1876 Šembera odhaduje počet Čechů tam žijících na 61.911, Gruda roku 1885 na 65.000. Úřední sčítání z roku 1890 našlo na celém Opolsku 59.000 a 1905 — 62.203 Čechů. Z tohoto sčítání je 57.000 na Ratibořsku. Procentuelně však Čechů stále ubývalo. Byl plánovitá germanisace v této době ve vládním pruském programu a celý úřední aparát jí sloužil. Ze škol roku 1873 čeština úplně vymýcena zákazem Lelkova Slabikáře, ač bylo na Opavsku Pruském roku 1865 ještě 52 českých škol. Nějakou dobu ještě náboženství bylo vyučováno česky (moravsky). To zakázáno bylo teprve později roku 1906, resp. omezeno na nejmenší děti. V sedmdesátých letech zmizela čeština také z hlubického gymnasia, kde byla dosud nepovinným předmětem. Škola stala se tak hlavní pomůckou germanisace. Jen s dětmi nově příšlymi směl učitel mluvit česky.

Později děti nesměly ani mimo školu mluvit česky. Přes to bylo na Pruském Opavsku r. 1891 — 9668 českých dětí, a 1901 stále ještě 9590. Déle vzdorovala čeština v kostele, kde v letech šedesátých ještě také v Ratiboři bylo kázáno česky, v poslední době však i na českém území značně ubývalo českého kázání, zvláště od té doby, kdy vymírala starší generace kněží vzdělaných v Olomouci a nastupovala nová, studovavší ve Vratislavi.

A přece tvořili právě kněží hlavní sloup národního vědomí na Pruském Opavsku, když toto v letech šedesátých pod vlivem Opavska začalo se probouzet. První toto hnutí však záhy vládou pruskou utlumeno, a teprve po třiceti letech roku 1893 založením „Katolických novin“ začala nová uvědomovací práce národní.

Český (moravský) jazyk neměl na Pruském Opavsku žádných práv v úřadech, takže neznal-li Moravec německy, jednalo se s ním tlumočnickem. Češi neměli tu žádných vlastních spolků a organizací. Dříve jednávalo se dle potřeby česky v různých spolcích dělnických, hospodářských a náboženských, třebaš národního účele spolky ty neměly. Po novém spolkovém zákoně (1906) přestalo i to, protože „Moravci“ netvořili ve správní mobvodě ratibořském a hlubčickém předepsaných 60%. „Moravci“ prušti nemajíce takto žádné organizace propadali valem germanisaci a jich území roztržštěno. Kompaktní české území zůstalo jen Hlučínsko, kde je pohromadě od Bohumína až k Sudicům již poněmčeným 43 osad, které i dle úředního sčítání pruského vykázaly 90—100% Moravců, mimo Hlučín sám, kde bylo 25% Němců. K těmto českým osadám v kraji ratibořském družila se ještě související s nimi ves Stibořice (také 90% Čechů) v kraji hlubčickém. Ostrovy severně od tohoto území v hlubčickém kraji ležící odděleny jsou od něho poněmčenými osadami (Pišť, Rozumice, Třebom. Sudice) a samy se rychle trolí. Největší z nich jest severovýchodně od Opavy ležící násilsko-jakubovský, v němž jsou zvláště Utěchovice s 90% Čechů, Držkovice, Hradčany, Jakubovice a Chrestelov s 80%, Turkovo s 75%, Násilí se 70%, Vodka, Kaldúny a Nekazanice s 68%, Vehovice s 52%, Liptyně s 30%. K němu se pojí jako nejzápadnější výběžek jeho tak zv. ostrov branický, tvořený Bobolusky s 51% Čechů a Branici s 18%. Český ostrov bavorovský hodně k severu pošínutý a oddělený od ostatních českých vsí, se téměř zcela rozplynul.

V Bavorově samém úřední statistika téměř Čechů nešla, za to v Děhylově jest ještě 35% a v Jaronově 12% Čechů. Zmínky zasluhuje také pronikání polského živlu do českého území. Něco málo děje se přistěhovalectvím, většinou však přebarvováním starých Moravců na Poláky. Jen tak si vysvětlíme, že v českém ostrově násilsko-jakubovském

je osamotě v Klemštýně 80% Poláků a také v Branici 10%. Nejvíce popoštily se moravské osady ostrova bavorovského, hraničící na východě na území dnes popoštěné: Děhylov a Jaronov 45% Poláků, Rakov a Sulkov 70%, Tlustomasty 85%. V souvislém území hlučínském je to patrně daleko méně, nicméně i tam najdeme Poláky na severu jeho v Petrovicích 18% a v Šamařovicích 10%, a na jihu v Hošťálkovicích 25% a Koblově 50%. Zcela ojediněle jest 30% Poláků v Zábřehu u Benešova uprostřed českého kraje.

Avšak i tam, kde udrželo si české obyvatelstvo v Pruském Opavsku svou mateřskou řeč, ztratilo úplně vědomí své národnosti a stalo se Prušáky po moravsku mluvícími, jak se ukázalo hlavně po převratu, když Hlučínsko připojeno k naší republice.

Tak byly všude jazykové a národnostní poměry ve Slezsku až do světové války neutěšené; tak neutěšené, že naděje do budoucna byly malé. Na Pruské osud českých osad zdál se zpečetěn, na Opavsku valila se na ně germanisace, na Těšínsku polonisace s jedné a germanisace s druhé strany. Za těchto poměrů světová válka se svou blízkostí haličského bojiště dolehla na Čechy slezské dvojnásob, tak že se zdálo chvílemi, že dodýchají pod její tíhou.

Převrat vytvořivší stát československý odstranil tento tlak a utlačovaná čeština směla se státi vládnoucí. Že nešlo to ihned a všude rychle, je pochopitelné jednak proto, že nebylo tu dosti schopného úřednictva, když skoro všechna vedoucí místa byla v rukou německých, jednak proto, že utlačovanému lidu scházelo dostatečné sebevědomí národní, jednak i proto, že až do dneška poměry úředního jazyka nejsou dosti upraveny. Neboť jazykový náš zákon ze dne 29. února 1920 č. 122 sb., kterým čeština v celém státě stává se jazykem oficiálním (či státním), není dostatečným potud, pokud nebudou k němu vydána jazyková nařízení, na která od té doby marně čekáme.

Na konec ještě několik slov o některých součástkách obyvatelstva slezského, které vyžadují zvláštní pozornosti, aby národnostní otázce ve Slezsku bylo dobře rozuměno. Jde tu o Slezáky. Goralý a Moravce.

O Slezácích naznačil jsem již nejednou, že označuje se tak ono slovanské obyvatelstvo na Těšínsku a také v některých přilehlých krajích Horního Slezska, které nechce se považovati ani za Poláky ani za Čechy. Jest také zcela chybně považovati je, jako někdy se děje, za Poláky. Jde tu prostě o zbytek přechodného obyvatelstva, jaké se mezi dvěma sousedními národy, příbuznými kmenově, často vyskytuje, a které během doby mizí, zabráno jedním nebo druhým do jeho území kmenového. Tito Slezáci, třebaš jazykově tvořili přechod mezi Čechy a Poláky, svým vývojem jsou bližší Čechům, nejen proto, že po šest set let patřili k českému státu, nýbrž

hlavně proto, že po více než čtyři sta let tvořili součást české kulturní oblasti, užívající češtiny v úřadě, škole a kostele. Jen neblahý úpadek českého národa po bitvě bělohorské způsobil, že Slezáci se nepočestili v XVII.—XVIII. věku. V XIX. století pak nešťastná naše t. zv. slovanská politika slezská, ustupující stále před Poláky, vehnala Slezáky těšínské přímo do rukou Němců a udělala z nich „deutschfreundlichy“. Dnes se v podstatě Slezáci těšínské rozpadli na stranu přátelskou Čechům, na stranu přátelskou Němcům a konečně i Polákům.

Jiná je věc s Goraly. Tu jde o obyvatelstvo teprve později se přistěhovavší a to velmi smíšeného rázu. Jeho základ je nesporně rusínsko-slovenský, k němuž bylo přimíseno něco krve polské a rumunské, oněch Valachů, kteří se táhli po velkém oblouku Karpat od Rumunska až k Moravě a kteří Gorálům vtiskli mnoho ze svého způsobu života. Také Gorale těšínské, zaujímající jihovýchodní cíp země, mají blíže k Čechům nežli k Polákům, z týchž důvodů jako Slezáci, k čemuž přistupuje i prvek slovenský ve smíšené jich krvi se vyskytující.

Zcela jinak je to s hlučínskými Moravci. Tu o jejich národnostní příslušnosti nemůže býti ani nejmenšího sporu; i jazykově jsou to beze sporu Češi, avšak stoletá příslušnost k Prusku, kam dostali se již v době hrozného úpadku českého národa i pokračování tohoto úpadku na sousedním Opavsku způsobily u nich úplnou ztrátu národního vědomí českého a vytvoření se neobyčejně silného vědomí státní příslušnosti pruské. Tím se vysvětluje, že můžeme mluvit o nich jako o Prusích „moravsky“ mluvících, že agitace pro odpor proti republice nalézala u nich jednu dobu dosti ohlasu, a že někteří z nich z odporu proti Čechům nechtěli se více hlásiti k Moravcům a prohlašovali se raději za Němce. Nicméně poslední sčítání lidu r. 1921 provedené ukázalo, že byly to zjevy přechodné a pomíjející. Na Hlučínsku je dle něho 81% Čechů, 12% Němců a 7% jiných.

III. Ústavní dějiny Českého Slezska.

Úvod. — Periodisace.

Ústava knížetství našich vykazuje především dvě velké periody, dobu před Bílou horou a dobu po ní. Doba předbělohorská je dána na Těšínsku jednou periodou, kterou nazveme prostě dobou knížecí, kdežto na Opavsku jsou v ní patrné dvě doby, starší knížecí za vlády knížat a malého vlivu stavů, a pozdější stavovská, kde buď vůbec knížat nebylo (Opavsko vlastní) anebo knížata vyplňovala svou vládu bojem se stavy (Krnovsko). Vlastní doba pobělohorská je pak dobou úpadku stavů i dobou úpadku knížecí moci. Doba tato končí oddělením

větší části Slezska. Poslední stať bude třeba věnovati organizaci Českého Slezska po roce 1742 a centralisačním snahám absolutismu i ústavní doby. Dodatkem zmíníme se krátce také o organizaci stavovských panství, enkláv i nisské části Českého Slezska.

1. Ústavní dějiny opavsko-krnovské doby knížecí.

Hlavním zástupcem knížetství je v této době kníže sám. Opavská knížata opírají všechno své právo o list lenní z roku 1318. Dle toho bylo Opavsko mužské dědičné léno, při čemž jako všude v sousedním Slezsku, i tady považovali za stejně oprávněné všechny potomky vládnoucího knížete, tak že docházelo k dělení (1377, na Opavsku 1434, na Krnovsku 1437, 1464). Při tomto dělení býval často rozhodným i testament posledního knížete. Před dělením často bývá i společná vláda několika bratří, někdy i do smrti některého z nich. Dělení bývá někdy provedeno pomocí stavů.

Pokud několik osob dostalo společně léno, i když později se rozdělili, zachovávali si navzájem právo dědičné. Pouze linie opavská a krnovská navzájem práva toho si nepřiznávaly a marný byl v té věci pokus Přemkův (1407) dědičnou smlouvou s Janem II. Krnovským právo dědičné mezi oběma liniemi vytvořiti. Uvnitř linií však přiznávalo dědičné právo všem členům.

Poděbradové dostali společně léno z rukou krále Jiřího; po jeho smrti Opavsko zůstalo v rukou knížete Viktorina, který jako kníže z nového rodu složil (1477) přísahu k zemi.

Za nedospělé dědice vládu vedla matka nebo příbuzný některý. Pravidelný titul knížat byl „kníže opavské“ a to i tehdy, neměli-li ničeho z vlastního Opavska. Byl to již titul rodový. Vyjíměčně některá knížata hlubčická a krnovská vedle toho připojovala i označení ze svého oddílu.

Při tom Přemyslovci opavští pokládali se jako potomci legitimovaného nemanželského syna krále Přemysla II. za říšská knížata; stejně to činil i Viktorin. Králové čeští pokládali je za svoje knížata česká.

Sídlem knížat opavských je původně Hradec. Později střídají se Hradec s Opavou, která stále více převládá. Vedlejší linie sídly v Krnově a Hlubčicích, ač knížata hlubčická také ráda bývala v Hradci nebo Opavě.

Ve znaku mívala opavská knížata, jako levobočkové Přemyslovců buď prostý poloviční štít nebo štít na kříž rozdělený, kde poloviční štít se střídá s českým lvem.

Někdy stávalo se, že některý člen rodu dostal jen aparáži, anebo byl dán k stavu duchovnímu. Dcery braly si nej-

více moravské pány, z krnovské větve i polské pány. Méně jest sňatků s knížaty slezskými. Vdovy mívaly pojištěno věno na různých částech knížetství.

Jinak měla knížata, třebas území jich bylo jen malé, na něm velmi značnou moc. Měla totiž: 1. moc vojenskou nad vším obyvatelstvem, 2. moc soudní, 3. zastupovala zemi, uzavírala smlouvy a zemské míry, 4. správní moc, organizovala úřady, 5. moc zákonodárnou, vydávala nařízení všeobecné platnosti a udělovala nejrozmanitější privilegia, 6. byla seniory lenního svazku opavského, 7. vykonávala jistá práva vůči církvi, 8. měla finanční práva, 9. neměla sice práva zahraniční politiky, nicméně ji někdy vykonávala fakticky, 10. knížata byla vrchními poručníky sirotků. Bylo jim však usnesením 1434 zakázáno, osiřelé dcery šlechtické nebo městské proti vůli příbuzných vdávati za své dvořany, 11. kníže svoloval k spolkům a j.

Jedno nutno zvláště zdůrazniti. Opavské poměry byly malé, ráz celé knížecí moci byl primitivní a patriarchální. Vidíme v pramenech, jak kníže Přemek sám osobně jezdí na hranice srovnávat spory mezi rozvaděnými sousedy, jak kníže Vilém radí se o držební právo s venkovským fojtem a při tom všechna knížata bez rozdílu hodně autokraticky zasahují do práv svých poddaných.

Ve své moci obmezen jest kníže právy českého krále jako svého seniora. Kníže přijímá od krále lenní investituru a skládá mu přísahu věrnosti. Králům patřil nápad v případě vyměření rodu a oni leckdy svolovali i k mnohým vnitřním věcem opavským. Především dávali souhlas ke zcizení země, dále k věnům, pokud byla tato zajištěna na zemi, svolovali k některým privilegiím anebo přímo sami je vydávali.

Kníže opavský výhradně sám zastupoval zemi k českému státu, takže na schůzích celého státu, pokud Opavsko bylo zastoupeno, bylo to knížetem. Proto mívala knížata opavská i krnovská v Praze dům. Bylo to tím spíše nutným, že mnohá z nich zastávala české úřady. Tak byl Mikuláš II. českým komorníkem, Hanuš II. nejv. českým hofmistrem. I v diplomatických missích dosti často je najdeme.

Jako vasalové čeští patřila knížata osobou svou před soud českého krále. Z jiných úřadů českých zasahovala v této době na Opavsko jen česká kancelář, jejíž prostřednictvím všechny královské listy pro Opavsko byly vydávány.

Všechna knížata měla své dvory. Čím více se trolila země, tím jsou dvory ty chudší. Jsou tu knížecí písaři pod různými jmény (notáři, protonotáři); bývali jimi často zároveň dvorští kaplani. Písaři měli v ochraně pečeti knížecí. Vyskytují se tu dále komorník, maršálek, hofmistr. Dvorským úředníkem je však také i hejtman (capitaneus) několikrát ve XIV. věku připomínaný.

Od něho třeba lišiti z e m s k é h o h e j t m a n a (hauptman, v části krnovské po polském vzoru „starosta“) jako zástupce knížete pro správu země. Úřad ten nejprve se vyskytuje v části krnovské za vlády Joštovy (1404). První hejtman byl zároveň komorníkem. Stavové krnovští se domohli záhy (1411) slibu, že hejtmanem nebude kníže, nýbrž prostý šlechtic a že hejtman smí udělovati i léna, pokud nejde o léna k ruce společně. Na Opavsku objevuje se hejtman zemský teprve 1461.

Zemský hejtman brzy pozbyl však rázu úřadu knížecího a stával se přechodným tvarem mezi úředníky knížecími a stavovskými. Stal se nejen zástupcem knížete, nýbrž i náčelníkem stavů. Jmenován a sesazován knížetem, je hejtman předsedou sněmu a zemského soudu, má dohled na správu země i finance, stará se o bezpečnost země, uděluje spolky i vede agendu vrchnoporučenskou. U něho vytvářejí se t. zv. hejtmanské roky, kde v době zasedání zemského soudu ve svém bytě soudil hejtman s přísedícími ze šlechty spory o čest šlechty (roky panské), stížnosti poddaných proti vrchnostem (roky selské) a spory měšťanů se šlechtou nebo se správou městskou (roky městské).

Jistou měrou byla knížata opavská obmezena i stavy. Obmezení to bylo však v této době spíše rázu formálního nežli materiálního.

Základem jeho bylo, že stavům nově utvořeného knížetství byla Mikulášem II. 1318 slavně potvrzena práva stavů moravských. To pak bylo stvrzeno znovu 1323 králem Janem samým. Potřetí pak ještě zdůrazněno 1339 a současně přidáno, že nedošel-li by obyvatel země opavské práva před knížetem, může se odvolati přímo ke králi českému.

O jaká moravská práva tu šlo? Zajisté nejvíce o privilegium z roku 1311, teprve nedávno před tím králem Janem dané. Dle něho: 1. Berně obecné bez schválení stavů smí král vybírat jen když se žení, když vdává dceru nebo žení syna, anebo ke své korunovaci. 2. Jisté úřady mají býti obsazovány domácími lidmi. 3. Na statečích svobodných mají příbuzní právo dědičné do čtvrtého kolena. 4. Povinnost vojenská obyvatel obmezuje se na obranu říše, tažení za hranice vyžaduje schválení stavů.

Privilegia takto vydaná jednotnému ještě knížetství opavskému stala se pak základem privilegií všech částí. Dokud vládl rod přemyslovský, stavové nežádali ani nového potvrzení. Teprve od cizince se toho dožadovali. Nejprve stalo se to na Krnovsku, když země ocitla se v rukou Václava IV. Tu 1411 potvrdil král stavům nejen stejná práva jako na Moravě, nýbrž dodal, že Krnovsko neodcizí od koruny České a od markrabství Moravského. Oboje pak potvrdil také král Zikmund 1420 a kníže Hanuš II. 1422.

Na Opavsku došlo k témuž až za krále Jiřího 1461. Týž účel měla i přísaha knížete Viktorina 1477 složená a do desk zemských vložena.

Ačkoliv však stavům opavským byla takto zaručena stejná práva a stejné výsady jako stavům moravským, přece skutečné poměry stavovské byly v této době na Opavsku zcela jiné nežli na Moravě.

Při drobných rytířích, kteří tvořili největší část šlechty opavské, a při patriarchálním postavení knížete, o kterém byla již řeč, jest přirozeno, že stavům mnoho práv nezůstalo.

Můžeme směle říci, že v této době ani vlastně pravých stavovských sněmů nikde na Opavsku nebylo. Knížata konala se stavy schůzky dvorské, s městy jednáno zvláště, a mimo to probírali stavově, lépe řečeno šlechta, věci zemské i veřejné i při konání zemských soudů.

Náčelníkem šlechty byl komorník zemský, který později nahrazen byl zemským hejtmanem. Předsedou schůzí býval však často kníže sám, hlavně pokud nešlo o nějaké usnesení přímo proti němu směřující. Schůze konány v Opavě nejprve v klášteře minoritském, a po roce 1400, kdy kníže Přemek vystavěl opavský zámek, v tomto. Kde konány v Krnově a Hlubčicích, nevíme.

Schůzí zúčastňovali se šlechtičtí držitelé svobodné půdy. Byli to skoro vesměs rytíři, pánů bylo málo. Jeden seznam přítomných se nám zachoval z roku 1431, kdy při založení desk byli přítomni z Opavska vedle knížete a dvou písařů (knížecího a zemského) tři páni a třiatřicet rytířů. Jaký význam měl při tom kníže, vidíme nejlépe z toho, že v deskách nejednou si poznamenali, že „kníže (něčemu) nechce“. Jinak o kompetenci sněmu nevíme nic, a dokonce ani povolení berně z této doby nemáme doloženo.

Nicméně přece kníže uznal časem za nutné v listině zdůrazniti souhlas šlechty. Ovšem pouhá přítomnost (in presentia nobilium, presentibus nostris fidelibus) nejčastěji v listinách této doby se vyskytující nemá jiného významu, nežli slavnostního svědectví. Listin, v nichž se kníže dovolává přímo rady země a stavů, je však poměrně málo. Známe pouze tři (1372, 1422, 1429). Když však 1433 vydává kníže nařízení o minci s radou starších, zemanů, manů a měst, blíží se to již usnesení sněmovnímu, právě tak, jako když v dílčí listině 1434. ražení mince činí se závislým na svolení zemanů a měst opavských. Tím se zdá, že doba husitská zesílila vliv stavovský na Opavsku tak, že v té době dějí se první náběhy na vytvoření skutečného sněmu.

Hlavním orgánem stavovským této doby na Opavsku byl tehdy beze sporu zemský soud a v souvislosti s ním zemští úředníci.

Zemští úředníci opavští vyvíjejí se z úředníků krajské cudy opavské. V XIV. věku vystupují na Opavsku jako zemští úředníci komorník zemský, sudí zemský a písař zemský. Písař zemský býval nejčastěji zároveň písařem knížete aneb města Opavy. Při oddělení zemského soudu krnovského byl zvláštní komorník, sudí i písař. Úředníky zemskými byli napořád rytíři, jen tu a tam vyskytne se mezi nimi pán.

Výkonným orgánem zemského soudu byl landrychtář, pomocníkem soudu byl stálý púhončí (bedellus), původně jeden, později dva.

Zemský soud sám vzniká hned rokem 1318. Stará cuda krajská kraje opavského mění se v zemský soud. Změna názvu není provedena hned, nýbrž během XIV. věku. Předsedou zemského soudu byl v starší době pravidelně kníže sám; v jeho zastoupení komorník, později zemský hejtman. Přisedícími byli zemští úředníci, komorník, sudí a písař, vedle nich zemané (terrigenae) v počtu neobmezeném. Buď v době krále Jiřího nebo knížete Viktorina stanoven však počet přisedících na 18 a nejmenší počet přítomných na deset. Přisedící od té doby skládají přísahu. Rozdělení míst mezi pány a rytíře není. Proto nález začíná: „páni zemané nalezli“ nebo „JMt kníže a páni zemané nalezli.“

Soud zasedal původně čtyřikrát do roka na suché dny a to dvakrát právo velké a dvakrát malé. Bylo toho na malé poměry opavské příliš mnoho, mnohdy soud vůbec neměl co dělat a tak usneseno 1478, aby jednou v roce ve středu po sv. Trojici zasedalo právo velké a jednou po sv. Lucii právo malé.

Oddělením Krnovska 1377 vznikl ihned soud zemský krnovský, složený celkem podobně jako opavský. Také Hlubčicko dostalo tehdy svůj vlastní soud, týž však zanikl připojením Hlubčicka k Opavsku. Hlubčičtí chodili pak k soudu opavskému, tu a tam také ke krnovskému.

Kompetence zemských soudů je upravena tak, že patří k nim 1. spory o statky svobodné a práva k nim, ať jsou statky ty v rukou kohokoliv. 2. spory šlechty, civilní i trestné (mimo o čest). 3. spory o meze.

Soudy zemské opavsko-krnovské byly však také zároveň deskovými úřady. Menší soudy byly stejně složené jako větší, a patřily k nim věci do 10 hřiven. Jak byly konány v této době posudky, na kterých prováděna exekuce, pověděti nedovedeme.

Mnoho na zemském soudě spolupůsobil kníže, nejen tím, že předsedal, nýbrž že na mnoze dával i svůj souhlas. U mnohých zápisů desk čteme, že se staly „s vůlí knížete“, „s rozkazem knížete.“ Kníže dával posly k deskám. Kníže však také sám osobně odpovídal na zemském soudě soukromým nárokům, a dával tu řešiti i spory se svými příbuznými.

Od soudu zemského opavského i krnovského šlo původně odvolání do Moravy. V XV. věku odvolání to zakázáno, a pouze soud sám bral naučení v pochybných případech. Zásada ta byla stvrzena i v úmluvě se stavy moravskými roku 1481.

Značný význam pro organizaci země v této době měl lenní poměr, který na Opavsko přišel celkem v stejné době jako jinde do českého státu. První doložené léno je na Opavsku z roku 1222. V té době bylo na Opavsku i dosti ne svobodných osob rytířských, na pánech podobně závislých jako v lenním právu, blíže se však spíše právu dvorskému.

Ačkoliv není nám zachováno mnoho listin o opavských poměrech lenních, bylo původně manů na Opavsku hojně, neboť listiny krnovské i opavské napořád kladou proti sobě „zemané a manové“. Jakýsi výpočet manů najdeme v dílčí listině 1377 a v deskách.

Manský poměr na Opavsku obmezoval se výhradně na nemovitosti. Nemáme dokladů, že by lénem byl udělen úřad nebo právo nějaké. Léna uděloval pouze kníže. Na Krnovsku dle priv. 1411 mohl léno udělit i zemský hejtman.

Manové krnovští i opavští konali sjezdy a pravidelné manské soudy, dvorské soudy za předsednictví knížete. Zdá se, že se pro ně zvláštní trvalé úřady nevytvořily, alespoň jest zmínka o komorníku a hořrychtěři tohoto práva na Opavsku (1464) zcela ojedinelá. Věci manské zapisovaly se do desk zemských.

Léna opavská byla léna mužská, která na ženské potomstvo nepřecházela. Kníže svoloval ku prodeji léna, k zřízení věna a do jeho rukou spadalo léno odumřelé. Častá byla osvobozování lén. Lén tím ubývalo. Proto již 1429 nekonal se sjezd manský pro nedostatek manů; manský seznam 1464 je poslední a již krátký. Začátkem XVI. věku bylo poslední léno na Opavsku osvobozeno.

Země opavská neměla dalšího správního dělení. Její správa byla centrální; při malém rozsahu je to přirozené.

Iudex provincialis zastupující na Moravě v krajích XIII. věku funkce českých krajských popravců, zůstal na Opavsku po oddělení země jen krátkou dobu jako úředník centrální, ustupuje pak pomocníku zemského soudu — landrychtáři.

S počátku se zdálo, že okolí Hlubčic nabude samostatného postavení (1337 je tam zvláštní soud). Když však po rozdělení 1377 v rukou Mikuláše III. provedena tam skutčná organizace, neudržela se, nýbrž po smrti toho knížete (1394) splynula úplně s opavskou a nebyla obnovena ani, když v rukou Václava a Jana zase oddíl hlubčický ožil.

U některých panství jevila se snaha osamostatnění. Je to patrné u Hlučína, Chřenovic, Oder, Fulneka, Bruntálu. Mluví se o zemanech hlučinských jako jednotce, o gbitě chřenovic-

kém. Jde tu krátce o panství na hranicích, z nichž Fulnek později ztracen k Moravě, a Bruntál skutečně časem v panství stavovské se přetvořil.

Nižší organizace obmezovala se tedy na Opavsku pouze na města a panství (resp. vsi).

Mezi městy opavskými byly rozdíly. Skutečnými městy knížecími jsou: Opava, Hlubčice, Krnov a Bruntál. Z nich Bruntál v polovici XV. věku přešel do rukou pánů z Vrbna. Městy poddanými byly: Fulnek, Odry, Klimkovice, Bílovec, Chřenovice, Vítkov, Albrechtice. Knížecími horními městy byly Cukmantl a Benešov, z nichž Cukmantl na konec ztracen k Nissku a Benešov přešel do rukou soukromých. Město Hlučín bylo původně bezprostřední, avšak od hradu Landecku závislé. Později střídalo své držitele, nikdy však i když bylo v rukou knížete, nebylo pokládáno za pravé knížecí, rovnocenné svrchu uvedeným čtyřem. Sídlo knížat opavských Hradec, bylo sice stará trhová osada česká, avšak městem stalo se až roku 1481.

Nejvýznačnější organizací městského práva jsou původně Hlubčice, jimž 1270 potvrzeno zvláštní právo s prvky flámskými. Naproti tomu Opava 1301 získala sdělení práva od vratislavských a předhomila záhy Hlubčice. Z Krnova a Bruntálu máme teprve pozdější stvrzení městského práva.

V čele města byl úředník knížete, fojt. Fojtství bylo někdy dědičné (koncem XIII. věku v Opavě, v XIV. století v Hlubčicích). Fojt je orgánem soudu i správy. Bdí nad knížecími právy a zájmy a dohlíží všude na město. Měštům je dohled ten nepříjemný a proto snaží se úřad ten dostati do svých rukou. Také se jim to daří (Hlubčice 1416, Krnov 1425, Opava 1473). Fojt nezmizel tím z města, stal se však podřízeným úředníkem městským.

Vedle fojta byli původně přísežní kmeté jako přisedící městského soudu, počtem 5—6. Živel samosprávný s mocí velmi malou reprezentují konšelé, 1289 poprvé v Opavě v počtu 4 vystupující. Začátkem XIV. věku je význam jich ve městě ještě malý. Při holdování 1311 obec zastupují fojt a šefové. Průběhem XIV. století jich význam neobyčejně vzrostl, takže vystupují již před kmety. Kolem roku 1400 mají konšelé nesporně v rukou správu města, policii, živnostenský dohled a j. V druhé polovici XIV. věku kmeté stávají se na konšelích závislými a tvoří s nimi dohromady radu. Tehdy staví si konšelé v čelo purkmistra (Krnov 1371, Opava 1413, Hlubčice 1417), který po degradaci fojta na úředníka městského stává se první osobou ve městě.

Počet konšelů kolísal 5—6, byli ročně knížetem imenováni z měšťanů města. V úřadu purgmistra se konšelé střídali. V radě napořád zasedali jen starousedlíci. Z řemeslníků jen nejzámožnější se tam tu a tam dostali. Při obnově rady sklá-

dány byly obecní účty. K dohledu na obecní hospodářství byli starší. Pomocnými orgány bývali písaři městští, obyčejně rektoři škol.

Zvláštní je, že r. 1405 při dělení země město Bruntál samo rozděleno na dvě, a o něco později při dělení dědictví Přemkova město Opava na tři, při čemž každý díl měl svou zvláštní správu.

Soud městský konal stále fojt s kmety. Města knížecí byla záhy pravděpodobně hned od založení vyňata z kompetence krajských cud a při tom zůstalo, i když krajská cuda opavská proměnila se v zemský soud. Bez soudního rozhodnutí nesmělo býti sáhnuto na osobu žádného měšťana. Kompetence městského soudu vztahovala se nejprve na všechny spory civilní a drobné trestní, později (1325) rozšířena i na velké spory trestní. Posléze ustavila se kompetence ta tak, že 1. patřily k ní osoby s městem trpící, 2. grunty šosovní, v obvodu města ležící aneb k němu zvláště přičleněné. Některé z domů městských byly jako svobodné domy vyňaty z této organizace privilegiem knížete. Spory o kompetenci městských soudů se šlechtou byly rozhodnuty až ve století XVI. Odvolání od malých měst šlo k Opavě, Krnovu, Hlubčicům, tu a tam k Olomouci — odtud zase brali naučení ve Vratislavi.

Komora městská měla příjmy z městských platů a činží, domů kupeckých, cla a mýta, z odúmrtí, z mince, z hor a zvláště z majetku nemovitého, uvnitř města i mimo ně získaného. Mezi vydáními pravidelně je plat roční knížeti, dále mimořádné pomoci knížatům v tísní, náklad na správu, na mzdy učitelské. Hospodářství městské bylo napořád špatné.

Města vrchnostenská byla v podobné závislosti na vrchnosti jako vsi. Jich samospráva a zřízení jsou proto závislé na vůli vrchnosti. Proto jsou také mezi městy těmi veliké rozdíly. Organizace v celku napodobuje města knížecí (fojt, kmeté, konšelé, rada, soud). I vrchnostenská města měla svůj majetek.

O zřízení vsí mnoho toho nevíme. Patrně byl i na Opavsku jako jinde u nás rozdíl mezi zřízením vsí na právu českém založených a vsí kolonizačních. Posledních bylo tam asi hodně, protože šlo o krajiny pohraniční, druhdy slabě osazenou. Z pramenů známe jen organizaci vsí kolonizačních. V čele jich býval rychtář, obyčejně starý locator vsi, který rychtu míval dědičně. Rychtáři mívali některé výhody (svobodný lán, řemesla, krčmu a j.). Rychtářství takto vypravené bylo výhodným předmětem prodeje. Rychtář spojuje pak v sobě trojí funkci: jest orgánem knížete, jehož jménem soudí, jest úředníkem vrchnosti, zvláště pro finance a jest zástupcem osady, pokud má tato samosprávu.

Vedle něho jsou ve vsi šefové (jurati) počtem 2—5, dle velikosti vsí. O nich nevíme, jsou-li jmenováni vrchností nebo jsou-li dědiční.

Všude ve vsích je patrna snaha vytvořiti samosprávu vesnickou, avšak snaha ta k cíli nevede. Orgány vesnické zůstávají celkem obmezeny na věci hospodářské a tu a tam nižší soudnictví. Všechna důležitější privilegia nedává tu totiž kníže osadníkům, nýbrž vrchnostem, které je nepřenášely na vsi, nýbrž ponechávaly sobě. Vesnický rychtář se šefy soudil jen nepatrné věci. Ostatek měla vrchnost v rukou sama. Nevytvořila se ovšem na Opavsku taková složitá organizace panství, jaká je patrna v Čechách, a to proto, že panství opavská jsou většinou malá, kde pán správu vedl si sám. Jen na některých větších najdeme úředníka, nazývaného na klášterních panstvích hofmístrem. Pro vyšší soudnictví konaly vrchnosti jednou nebo několikrát do roka u svého sídla, ve svém městě nebo ve větší vsi pod řízením pána samého nebo jeho zástupce soudy, (banding, dreiding), kde přisedícími byli sedláci.

Hospodářství finanční jest v knížecí době již peněžité. Zůstává však hlavní zásadou, že není rozdílu mezi knížetstvím a knížetem, do jediné pokladny (komory) plynou všechny příjmy a z jedné pokladny se vše zase vyplácí. Kníže má ze svých příjmů hraditi všechna vydání knížetství, a jen mimořádně stavové mu k tomu přispějí berní. Příjmy knížat většinou k úkolu svému nestačí a tak tonou skoro všechna knížata opavsko-krnovská v dluhách, k čemuž jim špatné a rozmařilé hospodářství jich přispívá.

Základem knížecího hospodářství mají býti knížecí statky, jichž v době utvoření samostatného knížetství bylo velmi mnoho. Avšak hned první knížata zmenšila je valně darováním duchovním ústavům i šlechticům za služby prokazané. V peněžní tísní knížata namnoze statky ty odprodávala.

Přemek Opavský i Hanuš II. Krnovský měli domy v Praze.

Ke komoře počítala se města knížecí. Z nich plymula komoře činže, a důchody z mnohých předmětů městských (fojtství, krámy). Většina těchto důchodů dostala se však časem do rukou měst samých. Za to města zase knížatům mimořádně přispívala, zvláště tím, že za dluhy knížecí se zaručila a nejednou je také zaplatila.

Ke komoře slušelo dále všechno duchovní zboží. Nemáme dokladů, že by zboží to platilo berně, víme však, že kníže v době tísně na ně sáhl a je zastavil.

Komoře připadala odúmrtí svobodná, lenní i městská, pokud města neměla na ni zvláštní privilegium.

Z regálů známe již židovský v rukou města Opavy, horní a celní. Dodáme si ještě mincovní.

Svého času udělná knížata moravská razila denárovou minci, a také v XIII. věku za vlády brakteátů raženo na Moravě v několika mincovnách a jedna z těchto mincoven byla v Opavě. Když však 1300 zavedeny české groše, zanikly mincovny moravské a s nimi i opavská. V době osamostatnění Opavska se tu tedy nerazilo. Když nabyt Mikuláš II. Ratibořska, razil tam. A mincovna ta zůstala dle dílčí listiny 1437 společnou jeho synům. Knížata opavská razila tam haléře. V té době začalo se také na Opavsku počítati dle haléřů, první doklad o tom je z r. 1424. Přemek I. razil sám haléře v Opavě a to začal patrně před r. 1416. Byl však nárek na jich špatnou jakost a tak synové Přemkovi přenesli po smrti jeho právo raziti opavské haléře na město Opavu, Hlubčice a Cukmantl za roční plat 100 hř. Jmenovaná města dohodla se po jistém sporu tak, že mincovna měla býti v Opavě; Opava měla raziti tři roky, Hlubčice a Cukmantl dohromady zbývající čtvrtý rok, a z platu $\frac{3}{4}$ měla platiti Opava, zbylou $\frac{1}{4}$ obě města ostatní. Opavské haléře mají na přední straně lva a na zadní straně znak města Opavy.

Mimořádnou pomocí jsou berně. Byly i na Opavsku tehdy placeny, nevíme však jak a kdy. Pouze privilegium z roku 1323 uvádělo, že smí kníže žádati berně bez svolení jen tehdy, když je platí obyvatelé Čech a Moravy a to ve výši 16 gr. z lánů.

Hlavní vydání knížete bylo na dvůr, na diplomatická posláni, na výpravy válečné, na apanáže a jiné. Vydání bylo více nežli příjmů. Vypůjčovalo se proto, nejvíce u židů. Někdy za dluhy ručila města. Dluhů měla většina knížat dost.

Správa církevní. Opavsko tvoří součást olomoucké diecese.

Prameny znají z této doby pouze děkana opavského, jemuž podléhají faráři a plebáni.

Ze starších řádů klášterních měly na Opavsku mnohé kláštery moravské statky a to z řádu benediktinského, cisterciáckého i premontstrátského. Také ratibořské dominikánky měly tu majetek. Teprve rytířské řády provedly přímo usazení se na Opavsku. Johanité či maltézáci měli tu majetek již ve XII. věku, a ve XIII. století vznikla první komenda řádu, hrobnická a nedlouho nato patřila jim fara hlubčická, kde vznikl první konvent křížovnícký. Od té doby komtur (komendor) slul hlubčický nebo hlubčicko-hrobnický. Ve XIV. věku měli Johanité v Opavě špitál. Opavští Johanité patřili k českému velkopřevorství a s tímto k německému národu.

Druhý řád na Opavsku se usadivší byl řád rytířů německých, který v XIII. stol. měl fary v Opavě, Krnově, Opavici, Holasovičkách a kostel v Neplachovicích. Zboží řádu tvořilo původně jedinou komendu, zvanou opavskou, v jejíž čele jako

komendor býval farář opavský. Během XIV. věku tvoří se nové komendy v Neplachovicích, Opavici a Holasovičkách, posléze i v Krnově. V Opavě vedle komendora byl i konvent. Země české tvořily v řádu okrsek, zvaný českou baleí, podřízený přímo velmistru. Po husitských válkách, kdy zboží řádu v Čechách bylo rozchváčeno, byla komenda opavská jednou z nejvýznamnějších a tamním farářem a komendorem byl proto v druhé polovici XV. století sám zemský komtúr.

Z řádů nerytířských nejstarší řád byl minoritský (františkáni) v Opavě a Krnově, ze XIII. věku. Ze XIV. věku je klášter sv. Kláry v Opavě. V XV. stol. vlivem Jana Kapistrána přišli na Opavsko i františkáni observanti (Hlubčice, Opava). Všichni opavští františkáni patřili nejprve k provincii česko-polské, z níž se ve XIV. věku osamostatnila zvláštní česká provincie. Dále ve XIV. věku založen v Opavě klášter dominikánský, počítaný k české provincii. Koncem téhož století fara řulnecká proměněna v kanonii sv. Augustina.

Poměr mezi mocí světskou a duchovní řídil se celkem zásadami v zemích českých platícími. Osobní immunita duchovních uznána dle privil. 1234 pro diecesi olomouckou. Spory duchovních soudila konsistoř olomoucká. Že zásadu tu někdy porušili, toho dokladem je pokora za odsouzení klerika opavským soudcům (1361) uložená. Jako jinde v olomoucké diecesi platil se i na Opavsku desátek. Majetek církevní byl považován za součást komory. Zásada vlastnických kostelů měnila se ve XIV. věku definitivně v patronát. Že se církev římská o Opavsko starala, toho dokladem jsou četné expektativy a provise na uprázdněná beneficia udělené a platy za to placené do Říma.

2. Ústavní dějiny opavsko-krnovské v době státu stavovského.

Koncem XV. věku a ve století XVI. stavovství na Opavsku a Krnovsku dostupuje vrcholu. Je však přece veliký rozdíl mezi Opavskem, kde největší dobu od 1506 resp. 1528 do 1613 nebylo knížete a kde bezprostřední vláda krále českého usnadňovala rozvoj stavů, a mezi Krnovskem, kde energická vláda Hohenzollerů sáhala přímo na kořeny stavovství.

Na Opavsku knížetství trvající do 1506 navazuje na starší poměry. Jsou to tehdy vesměs lenní knížata. Když pak po privilegiu 1511 (o neodcizování Opavska od koruny) takové udělení nebylo více dobře možným, následuje Kazimír Těšínský jako zvláštní hejtman s mocí v podstatě knížecí. Teprve po jeho smrti (1528) knížetství stává se skutečně zcela bezprostředním.

Stavům stvrzována jsou v této době několikrát jejich práva, která znamenala soudržnost s Moravou, na př. r. 1494, 1501, 1522, 1528 a j. Je zajímavé, že v potvrzeních těch ne-

mluví se jen o starých právech moravských, nýbrž i o nových, později nabytých. Roku 1511 přidáno pak nové, velmi důležité privilegium o neodcizování země od bezprostředního panství králů českých a od koruny České.

Klidný rozvoj poměrů opavských byl rozrušen sporem o příslušnost země ke Slezsku. Spor začal 1529 odmítnutím slezských privilegií, byl prozatímně 1563 rozhodnut v neprospěch opavských stavů pro Slezsko, a skončil vlastně fakticky 1613 udělením knížetství do rukou Liechtensteinů, proti všem dosavadním privilegiím, s místem a hlasem mezi knížaty slezskými.

Druhý komplex stavovských sporů týkal se města Opavy s jedné a šlechticů ze strany druhé. Spory ty trvaly již od konce XV. věku a vznikly rušením starých práv města Opavy šlechtou. Ani práva skladu 1504 a 1507 městu potvrzeného a práva cla 1505 znovu zdůrazněného nebylo šlechtou dbáno. Spory konečně 1534 rozhodnuty nálezem krále, jehož nejdůležitější body jsou: 1. Šosovné domy i v rukou šlechty podléhají povinnostem městským. 2. Z předměšťáků platí ti, kteří sedí na městských gruntech, břemena městská, ostatní ne. 3. Na berni zemskou přispívá město i šlechta dle velikosti statků. 4. Právo mílové se Opavě potvrzuje. 5. Měšťané patří k zemskému soudu ve sporech o deskové statky. Rozhodnutí to nebylo ovšem přesně zachovááno, přece však tvořilo základ jaksi nesitelných poměrů stavovských na Opavsku.

Podstatně jinak se vytvořily věci na Krnovsku. Tam po Přemyslovcích léno dostal (1506) Jan z Šelnberka a to dědičně i v linii ženské, se vším právem knížecím a s hlasem na knížecím sněmě slezském. Pánové z Šelnberka psali se pány krnovskými, nikoli knížaty a byli považováni za slezské svobodné pány stavovské. Nástupcové jich (1523) Hohenzollerové dostali léno také dědičně, oni však považovali a nazývali se již knížaty krnovskými a posuzovali své postavení zcela dle vzoru slezských knížat, jichž moc ovšem vytvořením centrálních zařízení slezských práv tehdy dosti značným způsobem na prospěch královské moci byla omezena.

Začátkem XVII. století vznikl o knížetství Krnovské spor, když po vymření anšbašské linie (1603) zmocnila se ho hlavní linie braniborská, kdežto český král trval na odúmrti. Spor ten až do bělohorské bitvy rozhodnut nebyl.

Již v první polovici XV. věku domohli se na Krnovsku velkých práv stavové, jichž postavení bylo tu tehdy příznivější, nežli na Opavsku v téže době. To se jeví také ve velkém privilegii kněžny Barbory z roku 1498, kde vedle obvyklých práv dostávají stavové krnovští ještě obmezení služby vojenské na obranu země a knížecí stůl při všech schůzích stavovských.

Věc se valně změnila, když zemi dostali do rukou Hohenzollerové, kteří potvrdili privilegia stavovská roku 1528 jen s klausulí „uns, unsern Erben oder andern unsern Untertanen zu keinem Nachteil, Schaden oder Abbruch, sunder dass diese unser Bestätigung allenthalben uns, unsern Erben, an unseren Freiheiten und Gerechtigkeiten, und fürstlichen Oberheiten ganz unschädlich und unvorbindlich sei und bleibe.“

Následoval pak velmi přísný knížecí režim, který byl veden ponejvíce německými úředníky, neboť kníže málo v zemi bydlel. Vrcholem jeho bylo zřízení knížecí vlády (1558). V jejím čele byl vrchní hejtmán, vedle něho několik radů, úplně na knížeti závislých. V duchu absolutistických tendencí, tehdy i v jiných územích již patrných, měla k této vládě býti soustředěna nejen celá správa, nýbrž i všechno soudnictví, tak že zemský soud měl přijíti o všechnu svou kompetenci osobní i věcnou. Stavové se této tendenci velmi energicky opřeli a spor byl v jejich prospěch rozhodnut potvrzením stavovských práv Maximilianem II. 1567. Tři léta nato došlo k narovnání (1570), kterým vládě krnovské zůstalo ze soudní moci jen to, co nespádalo do kompetence soudu zemského. Za to vedla vláda ta, poněvadž kníže i nadále nesídlil v zemi, i nadále správu země.

Spory mezi městy a šlechtou byly na Krnovsku menší nežli na Opavsku. Z privilegia 1520 je patrné, že domy šlechtické ve městě Krnově podléhají dávkám městským, 1609 stvrzeno právo mílové a 1612 kompetence zemského soudu pro svobodné statky v rukou měst Krnova a Hlubčic nebo měšťanů těchto dvou knížecích měst.

Hlavním orgánem stavů je s n ě m v této době kuriátně již zorganizovaný. Tvořen je na Opavsku čtyřmi stavy: preláty, pány, rytíři a městem Opavou. Zástupcem prelátského stavu byl opat fulnecký, který s pány tvořil kurii jedinou. Stav panský byl nečetný (Kravařové, Fulsteinové, teprve později Vlčkové, Vrbnové, Sedlničtí, Drahotušové), rozhodným stavem byl stav drobného rytířstva. Na sněmě krnovském byli jen páni, rytíři a města Krnov a Hlubčice. Sněmy scházely se v Opavě a Krnově, koncem XV. a zač. XVI. věku často bez svolání knížetem nebo králem a jejich usnesení nabývala platnosti i bez potvrzení zeměpána. Od doby Ferdinanda I. obě přestalo. Usnesení sněmovní pak od polovice XVI. století zapisována do sněmovních knih. Věci, o které se tu jednalo, byly vesměs drobné bolesti země, v XVI. století pak nejvíce rozvržení berní povolených knížetstvím na války turecké do komory královské.

V úřadu hejtmanském zaručeno stavům opavským 1522, že hejtmánem nebude kníže, nýbrž domácí člověk stavu panského nebo rytířského. Téhož privilegia v Krnově

dosáhli až 1609. Na Opavsku pak při prvním provedení tohoto privilegia po smrti knížete Kazimíra dosáhli současně, že král vybíral hejtmana zemského ze tří stavů navržených kandidátů. Hejtman zemský v této době je již nesporně více zástupcem stavů nežli krále resp. knížete.

Ostatní z e m s k é ú ř a d y byly stejné jako v době předchozí; komorník, sudí a písař. Při tom na Opavsku stalo se zvykem, že po 1550 brán byl komorník i sudí ze stavu panského.

Zemský soud velkých změn neprodělal. Zasedali na něm všichni zemští úředníci a osmnácte přisedících pánů neb rytířů (bez určité proporce). K usnášení stačilo devět. Od roku 1477 soudcové přísahali. Dosavadní čtyři termíny soudní zmenšeny 1478 na dva a konáno pak ve středu po sv. Trojici právo velké a po sv. Lucii právo malé. Rozhodnutím Vladislavovým z r. 1511 obě práva srovnána ve velká.

Krnovský zemský soud lišil se od opavského soudu tím, že jeho přisedící ze stavů jmenoval kníže libovolně. Od r. 1498 zasedalo právo menší ve středu po Popelci a větší v suché dny po sv. Václavu.

Opavský soud bral naučení pouze z Moravy, krnovský však později v XVI. stol. (po 1573) připouštěl apelaci také ke knížecímu právu slezskému.

Ve městech knížecích rada městská se doplňovala všude t. zv. svobodnou volbou, to znamenalo, že odstupující radní navrhovali na své místo tři kandidáty, mezi nimi pravidelně sebe. Tímto způsobem byl režim starousedlíků ve městech valně utužen. Ve správě města napomáhal velmi vydatně písař městský, který vedl i městské knihy.

Na venku základní jednotku správní netvořily vsi, nýbrž jednotlivá panství, ať větší úředníky spravovaná, ať menší, kde šlechtic vedl si správu obyčejně i v této době sám.

Ve f i n a n c í ch lze říci, že komorní majetek na Opavsku skoro nadobro zmizel, na Krnovsku však tvořil největší část knížecích příjmů. Příjmů z měst nebylo mnoho, protože knížecími městy byla jen Opava, Krnov a Hlubčice, vesměs menší a nebohatá města.

Z regálů nejdůležitější je regál mincovní. V Opavě knížata začátkem XVI. století minci razila, alespoň jistě minci drobnou a zdá se, že tato mincovna drobných haléřů zůstala i v době bezprostředního panství. Neboť v XVI. století všeobecně se v zemi počítalo 12 haléřů opavských na groš a 36 grošů na uherský zlatý.

Na Krnovsku regál mincovní připomíná se již v listině 1506 a roku 1537 máme doloženo, že knížata tamní razí tolary. Za markraběte Jiřího Bedřicha byl o regál ten spor s králem,

v němž, zdá se, konečně markrabí zvítězil, neboť 1591 vidíme, že mincovna krnovská zase pracuje.

Berně knížeti krnovskému byla povolována jen velmi zřídka. Za to častěji obě knížetství spolu se Slezskem přispívala na berni královskou ve formě daně z majetku. Tu pak v Opavsku hejtman, na Krnovsku kníže ocenili celý majetek knížetství a dle tohoto odhadu rozvrhla se povolená částka na jednotlivá města a panství. Mimo to zaváděla se v obou knížetstvích stále častěji dávka z piva.

Celkové příjmy z knížetství opavského byly dosti nepatrné, daleko lepší byly příjmy z knížetství krnovského.

Církevní organizace zůstala v podstatě stejná. Když přišlo luteránství, zvláštní organizace na Opavsku nevytvořilo. Na Krnovsku zřídil kníže luteránského superintendenta se sídlem v Krnově. Na bruntálském panství, vyloučeném již zcela z Krnovska, byl zvláštní luteránský senior. V další instanci dovolávali se protestanti konsistoře břežské.

Z klášterů dobu luteránskou přečkali: klárisky, minorité a dominikáni v Opavě a komturství řádu německých rytířů i johanitů. Naproti tomu zanikl františkáni v Opavě, zrušeny byly knížetem Jiřím kláštery minoritský v Krnově a františkánský v Hlubčicích.

3. Čím se liší ústavní vývoj těšínský od opavského v době knížecí.

Ústavní dějiny Těšínska vyznačují se mnohými Opavsku podobnými rysy, třeba základ jejich jest dosti odchylný. Kníže těšínský jest starý suverenní kníže, který teprve přijetím lenního svazku ke koruně České obmezil dobrovolně svá práva, než pouze potud, pokud to právě k lennímu poměru tomu bylo nezbytně nutným. Pro knížecí poslušnost těšínskou jako ve Slezsku vůbec bylo základní zásadou, že dědili všichni zletilí mužští potomci. Přijetím léna českého změnilo se to potud, že dědili pouze mužští potomci prvního vasala. K tomu domohla se knížata těšínská roku 1498 privilegia, kterým připouštělo se k dědictví i potomstvo ženské.

Také tady omezena moc knížecí jednak stavů, jednak králem. Stavové nabyli většího významu teprve v XVI. století, kdy dostali své veliké privilegium z roku 1572. Vliv králů v podléhal značným proměnám. Původně mají knížata těšínská moc soudní, zákonodárnou a správní, organizují úřady a soudy, vydávají privilegia, udělují šlechtictví, svolávají vojsko, jsou seniory vasalů v knížetství, mají všechna práva finanční i regál horní a mincovní. Neměla vésti samostatné politiky zahraniční a disponovati územím. Ve skutečnosti však přece někdy, zvláště proti Polsku samostatnou politiku vedla.

Za Karla IV. jako jiná knížata slezská i kníže těšínský stával se členem českého dvora královského a význam moci královské v zemi stoupal, za Václava IV. a jeho nástupců styk těšínského knížete s králem byl nepatrný a knížata byla proto téměř nezávislá. To se valně změnilo v druhé polovici XV. století a ve století XVI. Již Matyáš Korvín obmezil knížecí moc vojenskou, regál mincovní a právo berní. Další vývoj jest patrný za Ferdinanda, kde i kníže těšínský jest nucen regál mincovní přijati jako pouhé privilegium (1498). Ferdinand zasahoval již i do regálu horního a celního, zaváděl královský regál solní a omezoval udělování privilegií knížecím stavům. Při tom zůstalo již i za nástupců Ferdinandových.

Dvůr knížete těšínského nelíší se valně od dvora opavského. Daleko větší význam nežli na Opavsku měl však dvorský soudce. Dvorský soud těšínský déle si udržel svůj význam pro právní vývoj země nežli jinde, a ve spojení s manskými soudy, jimž ovšem v důležitějších případech předsedal kníže sám, tvořil vývojový podklad pro pozdější soud zemský. Kníže ve správě země zastupoval zemský maršálek, zaujímající podobné dvojité postavení jako jinde zemští hejtmani. Hejtman na Těšínsku byl úředníkem dvorským.

Dvůr, dvorští úředníci a příbrání jednotlivci ze stavů tvořili dohromady radu, s níž kníže projednával důležitější věci. Že rada ta nerepresentovala vždy dobře vůli stavů, ukazuje zřízení zemské z roku 1573 v radě schválené, ostatními stavy odmítnuté.

Hlavním zástupcem stavů stal se sněm. Také na Těšínsku těžko lze mluvit o sněmu před válkami husitskými. V té době kníže jednal s jednotlivými stavy zvláště, radil se s nimi, dával si podávati jich mínění, po případě i souhlas. Teprve se všeobecným vzrůstem moci stavovské v Horním Slezsku v XV. století dochází i na Těšínsku ke schůzím stavovským s rázem sněmovním. V té době také (ok. 1440) dosud jednotná třída šlechty se po vzoru moravském rozpadla na pány a rytíře, takže sněm těšínský měl podobně jako krnovský tři stavy (pány, rytíře a města). Kompetence i formality sněmu podobaly se celkem opavským.

Zemskými úředníky byli na Těšínsku zemský soudce a zemský kancléř, oba úředníci zemského soudu.

Zemský soud vytvořil se pak zvolna ze soudu manského. Zárodky k němu jsou již z doby před válkami husitskými (1413), v druhé polovici XV. století jest již tu, neboť privilegium z roku 1498 ukládá knížeti povinnost odpovídati před zemany a právo náležitě osaditi. Nových přesnějších forem dle vzoru opolsko-ratibořského dostává těšínský zemský soud privilegiem z roku 1572. Předsedá mu od té doby zemský

maršálek, přisedící jsou sudí zemský, kancléř a neurčitý počet rytířů; minimální počet jich jest stanoven na devět. Soud zasedal dvakráte v roce v Těšíně. Kompetence byla: 1. Civilní a trestní spory šlechty. 2. Spory duchovních a měst o majetek svobodný. 3. Stížnosti poddaných proti vrchnostem. 4. Vrchnoporučenský dohled na sirotky obou vyšších stavů.

Větší význam nežli na Opavsku měl na Těšínsku poměr lenní, protože tu všechna půda šlechtická byla původně lenní. Nicméně i tady svazek ten brzy osvobozením přestal a zůstala z toho pouze jistá vázanost půdy, jevíci se ve schvalování převodu nemovitostí kanceláří knížecí.

Těšínsko jako součást Slezska bylo plně účastno na centrální organizaci slezské. Kníže těšínský zasedal proto na knížecím sněmě, maje v kurii knížecí jeden hlas, a stejně i v knížecím či vrchním právu slezském, jemuž dle privilegia 1498 výhradně podléhal. Začátkem XVI. věku mělo toto vrchní právo ještě zvláštní termín pro Horní Slezsko, což později přestalo. Konečně podléhalo Těšínsko vrchnímu hejtmanu slezskému, jimž z počátku dlouho byl kníže těšínský Kazimír sám, jehož moc se však jednu dobu obmezovala pouze na Horní Slezsko. Později se takové zvláštní hejtmanství hornoslezské již nevyskytuje.

O provinciální organizaci na Těšínsku nelze mluvit. Země sama tvořila druhy kastelanií těšínskou a po vytvoření knížetství byla spravována centrálně. Nemáme zatím dokladů, že by tu byly se vytvořily obvody vikpildní, jako v knížetstvích dolnoslezských, s okrskovými fojty v čele.

Městské zřízení správní i soudní spočívá na magdeburském právu a nevykazuje žádných odchylek od opavského.

O všech můžeme říci pouze, že převahou byla vesnická fojství dědičná. Zvláštní organizací jsou valaští vojvodové, předsedající valašskému právu, řídící finance, novým osadníkům vyměřující půdu a s Valachy stěhující hranici.

Finanční zřízení spočívalo hlavně na komorních statcích v Těšíně, Jablunkově, Skočově a Strumení, když ostatní pro dluhy musely býti prodány v XVI. věku. Z měst měla knížata pravidelné dávky, mýta a vedle toho dávky z píva. Minci pronajala knížata na čas po roce 1438 městu Těšínu za pevnou sumu peněžitou, ročně placenou. Kazimír II. 1498 však zase již regál ten vykonával sám. V XVI. věku víme, že 12 penězů těšínských počítalo se na slezský groš. Berní knížeti povolovali stavové velmi zřídka, známe jednu z roku 1572. Častěji musili ji v XVI. věku odváděti králi, když ji povolil knížecí sněm slezský. Tu pak kníže majetek celého knížetství ocenil, a z něho se určitou kvotou daň vybrala a na jednotlivce rozvrhla. Kazimír II. cenil majetek ce-

lého knížetství na čtvrt milionu tolarů. Berně obyčejně se scházela u správy města Těšina, tato ji dávala knížeti a ten ji odváděl do komory ve Vratislavi.

Církevní správou patřilo Těšínsko k diecesi vratislavské, arcidiakonátu opolskému a tvořilo arcipresbyterát těšínský. Klášterů bylo tu poskrovně: benediktini v Orlově, dominikáni a františkáni v Těšíně. Oba poslední zrušeny byly 1545. Dominikánský z nich byl pak 1613 zase obnoven.

Po zavedení protestantství Těšínsko podléhalo superintendentu a konsistoři v Břehu.

4. Doba pobělohorská v ústavě Českého Slezska.

Doba pobělohorská začíná pro Opavsko vlastně již před Bílou Horou tehdy, když r. 1613 dostal je proti všem privilegiím země lénem Karel z Liechtensteina. Léno samo bylo uděleno roku následujícího od krále českého (klausule od koruny byla vynechána) a udělení se stalo s hlasem ve vrchním právu a knížecím sněmu slezském. Léno je dědičným v potomstvu mužském řádem primogenitury a přechází i na vedlejší linie. Moc nového knížete jest již značně obmezena, jako té doby všech nových knížat slezských. Králi výslovně zůstávají „landesfürstliche Obrigkeit, Biersteuer, gemeine Anlagen, Zölle und andere Herrlichkeiten.“ Moc knížete klesala a nelíšila se za krátko mnoho od zvláště privilegované vrchnosti. Stavové opavští odepřeli novému knížeti holdovati. Za povstání českého moc jeho na čas byla odstraněna a roku 1620 Opavané v Bruntále holdovali Bedřichu Falckému.

Avšak roku 1622—3 obnovené zase panství Liechtensteina na Opavsku, a spolu přidáno Karlovi z Liechtensteina dle týchž zásad i Krnovsko. Kníže dostával léno od krále českého a skládal přísahu „králi českému a vrchnímu knížeti slezskému“ (1712). Původně byl kníže obmezen ve prospěch moci královské v bernictví, clech a jiných regalíích, nesměl knížetství zciziti a musil stavy při jich právích zachovati. Proto také kníže stvrdil privilegia stavovská (1622) a stavové také knížeti holdovali. Naposledy byl kníže osobně přítomen tomuto holdování 1632. Potom přicházeli místo něho k holdování komisaři. Kníže měl v rukou správu, soudnictví, dosazoval do měst knížecí soudce (poprvé 1625), prováděl protireformaci, stvrdil Hlubčicům i Krnovu svobodu augsburského vyznání, zřídil místodržitelství a kancelář, dosazoval úředníky zemské i soudce, jmenoval radu měst, svolával sněm a potvrzoval jeho usnesení, vybíral berně pro sebe.

Do těchto práv zasáhla postupně vzrůstající moc krále českého. Roku 1631 odepřeno knížeti právo konfiskační, 1673 vyhrazeno právo zákonodárné králi, současně i právo vojen-

ské, právo vybírat berně, udělovati inkolát a šlechtictví, právo na odúmrf, vrchní vlastnictví půdy, právo povolovati cla, trhy, stavbu pevností, zřizování fideikomisů a zřizování církevních ústavů. Roku 1694 ztratil kníže právo udělovati milost, jakož i všechna práva fisku a nařízeno v důsledku toho moravskému prokurátorovi, aby hájil jura fisci i na Opavsku. Začátkem XVIII. století zasáhl král i do konání sněmů, a dával jich usnesení sankci. Konečně pak (1715) zakázáno úředníkům knížecím užívati titulů kancléřů, tajných a dvorských radů.

Na Těšínsku mezitím ještě v době války třicetileté se držel starý rod piastovský, celkem stále ještě s mnohými právy. Když pak 1653 vymřel kněžnou Lukrecií, zůstala země nějakou dobu bezprostřední. Až teprve 1722 dosazen nový rod lotrinský za zcela jiných poměrů, nežli byly dosavadní.

Léno bylo 12. května 1722 uděleno z královské moci české a to jako léno dědičné v potomstvu mužském i ženském. V případě vymření rodu spadá knížetství zpět na korunu. Stavové mají býti zachováni při dosavadních právech. Králi zůstává vyhrazeno právo dávat zákony, ukládat daně, žádati pomoc vojenskou, lid branný najímat i posádky v zemi vydržovati.

Novému knížeti zůstaly hlavně rozsáhlé statky komorní, a jistá drobnější oprávnění vůči stavům, namnoze rázu formálního. Zvláště zůstalo i staré holdování stavy rukou dáním, které skládáno bylo do rukou komisařů vyslaných. Krátce lotrinský kníže hned od počátku je privilegovanou vrchností s některými význačnějšími právy.

Z vyličeného jest již patrné, jak stoupla moc králů vůči knížatům a tím i moc ústředních slezských orgánů, hejtmanství, komory, soudu a sněmu.

Současně s úpadkem knížecí moci je patrný i úpadek moci stavovské. Bitva bělohorská úpadek tento hned nezpůsobila. Exekuce po ní dotkla se stavů opavských jen nepatrně, těšínských vůbec ne. Horší byla exekuce po vpádu Mansfeldově. Ta se stavů opavských dotkla dosti citelně, stavů těšínských však celkem zase jen nepatrně. Teprve v dalším průběhu XVII. věku úpadek moci stavovské rychle postupuje, když orgány stavovské stávají se bezvýznamnými. Nebylo to ani zlou vůlí knížete, který na Opavsku tak dalece vycházel svým stavům vstříc, že připouštěl, aby vedle jeho zástupce také stavové vysílali své delegáty na knížecí sněm slezský, kde ovšem obě delegace dohromady měly jen jeden hlas společný.

I jinak vystupoval kníže vůči stavům mírně, dopouštěje jim konati schůze a sněmy. Na Opavsku byli pak na sněmě stavové tři, páni, preláti a rytíři, poněvadž Opava pravidelně schůzí se více nesúčastňovala. Na Krnovsku preláti byli v kurii panské, a města (Krnov, Hlubčice) tvořila třetí kurii. Na Tě-

šinsku prelátí a páni tvořili jednu, rytířstvo druhou kurii, není však zcela jasno, zda město Těšín na sněm chodilo nebo ne. Koncem XVII. stol. ovšem je možné zasedání sněmovní jen se svolením krále, který dával usnesením sankci. Drobné sněmy ty radily se nejvíce o tom, co bylo přineseno z centrálního sněmu slezského. Přece však měly právo samy vybíratí berni.

K provádění pravidelné agendy stavovské byl pak 1658 na Opavsku zřízen zemský výbor, sestávající původně ze dvou osob, stavy volených a knížetem stvrzovaných, kterýžto počet zvýšen 1674 na čtyři.

Úřady zemské zůstaly. Na Opavsku došlo 1659 k úmluvě, že páni a rytíři budou se v komornictví a soudství střídati. Úmluva ta byla sice několikrát porušena, konečně však přece zachovávána. Téhož roku (1659) připustil kníže také, aby stavové pro všechny úřady mu navrhovali terno, ze kterého úředníka jmenoval. Nezdařilo se však knížeti zřídití pro úředníky turnus pětiletý, neboť král mezitím (1704) rozhodl, že opavský úředník může jen králem býti sesazen. — Menší úředníci (místokomorník, místosudí a místopisář) byli voleni stavy. Stavy byl také dosazován vrchní berní zemský, a později pro akcízy dva deputovaní (pán a rytíř).

Podobné poměry byly i u úředníků na Krnovsku. Hejtman tamní byl však dle privilegia 1441 brán z rytířstva, až 1675 dodáno, kdyby stav panský se rozmnožil, že také z něho může býti hejtman brán. Moravský prokurátor marně se snažil uplatnit svou kompetenci i na Krnovsko.

Roku 1625. zřídil kníže pro Opavsko a Krnovsko společnou vládu, místodržitelství (Regierung). V čele jejím byl místodržící, dále byli členy jejími kancléř, hejtmané krnovští i opavští a několik jmenovaných radů. Sídlo mělo toto místodržitelství v Krnově. Úřadovalo sborově, vyřizovalo věci správní v nejširším slova smyslu, a také některé věci soudní, pokud nepatřily k zemskému soudu. V této své původní podobě nepřetržovala instituce ta rok 1625. Roku 1659 byla však obnovena zase pod místodržícím. Po odvolání místodržícího (1661) v čele vlády byl nějakou dobu kancléř. Roku 1680 instituce celá zrušena a její agenda přešla na hejtmanství, které ovšem od 1675 zřízeno bylo kolegiálně.

Z Těšínska můžeme se pouze zmíniti o tom, že i tady maršálský úřad vedoucí správu země zařízen jako kolegium.

Ve městech knížata po vzoru pobělohorských rychtářů královských napořád zařizovala rychtáře knížecí, jejichž moc vzrůstala, jak upadala v době pobělohorské stále autonomie městská a to jak zvýšeným dohledem na hospodářství městské, tak obmezením správy městské i soudnictví. V radách městských mohli zasedati pouze katolíci, a obnovu rady přechával kníže svým hejtmanstvím.

Také na panstvích utužena byla organizace vrchnostenská, tak, že rychtář je pouze orgánem vrchnosti. I je zajímavé, že na Těšínsku podařilo se někde obci vesské vedle tohoto rychtáře vrchnostenského zřídití si svého „purmistra“, obyčejně voleného.

Z Frýdecka zasluhuje konečně zmínky tamnější včelařská organizace pod „lamfojtem“ a staršími medařskými pro některé vsi včelařské zřízenými. Celé panství mělo pak svého předního lamfojta, který předsedal jednou v roce soudu medařskému, konanému za přisedictví ostatních lamfojtů a přítomnosti všech medařů.

Finance knížecí spočívaly v podstatě na komorních statcích. Regály zmizely úpadkem knížecí moci ve prospěch krále úplně. Těšínská mincovna zanikla vymřením Piastovců a také Liechtenstein, který 1614—16 razil v Opavě ještě groše a půtolary, přestal později raziti. Berně vybírány pro krále a to stále primitivní formou slezskou odhadem jmění knížetství a dle toho rozvržením.

Pro přepočítávání starých závazků stůž zde relace: Česká kopa grošů=2 míš. kopám, zlatý=60 kr., tolar 90 K, míšenská kopa 70 kr.=1 zl. 10 kr. Vezmeme-li v úvahu pak zavedení rýnského zlatého, dále konvenční (stříbrné) a vídeňské papírové měny, jichž relace byla 1:2½ čili 1 zl. kon.=2 zl. 30 kr. víd. měny, dojdeme pak ještě k těmto relacím: 1 zl. rýn.=1 zl. vídeň.; 1 zl. vídeň.=42 kr. rak. čís.=84 h; tak jest pak 1 kopa míšenská=1 zl. 10 kr. rýn.=1 zl. 10 kr. víd. čísla=49 kr. rak. čís.=98 h; česká kopa je pak dvojnásobně tolik.

V církvevním zřízení nastal návrat k době předreformační. Obnoveny kláštery zaniklé: minorité v Krnově, františkáni v Hlubčicích a Opavě. Nově zřízeny jesuité v Opavě a piaristé v Bruntále. Majetek řádu německých rytířů rozmnožen velmi vydatně svobodným panstvím bruntálským, které se stalo komendou velmistra řádového. V Těšíně zřízeny kláštery jesuitů (po 1672), milosrdných bratří (1700) a alžbětinek (1753).

Dodatkem k altranstättské smlouvě povolen v Těšíně milostivý kostel evangelický (1709), kam příslušeli také všichni evangelíci z Opavska.

5. Organizace stavovských panství, enkláv a Nisska.

Pro úplnost vyličení organizace našeho Slezska před 1742 musíme se ještě zmíniti několika slovy o olomouckých enklávách, Nissku a stavovských panstvích.

Biskup olomoucký měl knížecí zařízení s plným knížecím dvorem, knížecími právy a knížecí jurisdikcí, při

čemž vlastní organizace byla lenní s centrem v biskupském městě Kroměříži. Jednotlivé obvody pak byly ještě organizovány jako panství, jichž mimo enklávu Ketřskou bylo na Opavsku 16.

V r a t i s l a v s k ý b i s k u p měl své knížetství n i s s k é organizováno jako všechna knížata slezská. Jeho dvůr byl ovšem ve Vratislavi a správu knížetství vedl hejtman jako správce. V Nissku byli stavové, jichž orgánem byl sněm, jichž organizace však nikdy nedosáhla moci opavsko-těšínské.

Stavovská panství podléhala přímo vrchnímu hejtmanu slezskému a byla z jakékoliv organizace knížetství vyloučena. Ovšem neúčastnila se nijak na centrálních soudech a sněmech slezských. Držitelé jich byli většinou závisli lenním právem na králi českém.

Jistou lepší organizaci s úředníky vytvořili jen větší panství: bílské, frýdecké, bruntálské. Organizace menších nelišila se valně od organizace panství vůbec.

Celkem býval v čele panství těch jurista jako sekretář nebo pod jiným podobným titulem.

6. Zřízení Českého Slezska od roku 1742 do roku 1848.

V čele malého Českého Slezska roku 1742 postaven k r á l o v s k ý ú ř a d pod prezidentem se dvěma rady kolegiálně rozhodující. Měl provinciala, contribucionale a publica slezská a spolu camerale tamnější i personální soudnictví nad knížaty a stavovskými pány slezskými. Vedle něho pro bankální věci byla opavská bankální administrace. Při reformách 1749 slezský úřad královský dostal nový titul representace a komora, který při dalších reformách (1763) změněn zase v původní královský úřad.

Dlouhého trvání však úřad ten neměl. Neboť Josef II. spojil 1782 Slezsko administrativně s Moravou, tak že gubernium moravské vedlo správu slezskou a slulo moravko-slezským. V důsledcích toho téhož roku spojeny i slezské pokladny a bankální administrace s moravskými a také komorní prokurator moravský převzal všechny slezské věci. Jen policie vedena byla ve Slezsku zvláště policejním ředitelstvím v Opavě zřízeným (1786).

Nově uspořádán byl také po roce 1742 s l e z s k ý s n ě m, tak že na něm byla knížata opavsko-krnovský a těšínský, později také nisský a bílský a vedle nich zástupce stavů opavsko-krnovských. Po staru se říkalo tomuto sněmu knížecí (Fürstentag). V této slavnostní formě se však scházel na zavoání králem jednou v roce. Vedle toho titíž deputovaní shromáždňovali se bez slavnostních forem několikrát v roce k vyřízení běžných věcí ve formě veřejného konventu (conventus publicus).

Za Josefa II. stavovská organizace tato byla zachována. Pokus převést konvent z Opavy do Těšína (1782) se nezdařil. Zemský hejtman moravský zastával ve Slezsku postavení starého presidenta král. úřadu jak vůči konventu i vůči knížecímu sněmu.

V době tak zv. restaurace Leopolda II. také stavové Českého Slezska podali svá desideria a to dvakrát. První část byla přednesena dne 21. dubna 1790 zvláštní deputací. Vedle prostě stavovských požadavků žádali slezští stavové tehdy: 1. Oddělení Slezska od Moravy a obnovení zvláštní zemské vlády slezské. Odůvodnění tohoto požadavku vysvětluje mezi jiným, že Slezsko svého času dalo se pod ochranu krále českého a ne markraběte moravského a že při rozdělení hranic zemských, kde připadl největší díl králi pruskému, obdržel zbytek jméno České Slezsko. 2. Obnovení starých poměrů v krajské správě.

Na květnové vyzvání vládní podali stavové v letním zasedání 1790 druhá desideria, ve kterých uvedli své žádost ještě jednou a některé další přidali. Nově se žádá: 1. Obnovení zvláštní bankální administrace i fiskálního úřadu. 2. Oprava krajského rozdělení. 3. Vtělení enkláv moravských do Slezska. 4. Připojení Osvětimska a Zátorska, jako starých českých lén korunních k Českému Slezsku. 5. Aby při nových zákonech byli stavové slezští slyšeni. 6. Aby apelace v druhé instanci byla přenesena zase od soudu moravského k českému, poněvadž „vévodství Slezské jest zemí koruny české“.

Stavové opavsko-krnovští žádali také, aby obnoveno bylo jich právo do konventu slezského dle vzájemného tříletého turnu navrhovati tři osoby stavu panského a rytířského, z nich jedna byla by od knížete Liechtensteina potvrzena.

Stavovská desideria byla projednávána podobným způsobem jako česká. Stavové byli při tom zastupováni dvěma deputovanými. Vyřízení z 8. května 1791 slibuje jen, že budou stavové slyšeni při jednáních o nové zákony. Ostatní požadavky byly zamítnuty.

Na konec slezský sněm zůstal nezměněn a byly na něm čtyři hlasy knížecí a pátý hlas opavsko-krnovských stavů.

Dále třeba se zmíniti o zvláštní organizaci s l e z s k ý c h p a n s t v í s t a v o v s k ý c h. Jedenáct stavovských panství slezských (status minores) nepodává celkem nic zvláštního, neboť byly podřízeny slezské krajské organizaci a jich držitelé podléhali královskému úřadu, jak v otázkách personálních, tak i reálních. V jednotlivých knížetstvích slezských v čele byla v l á d a: v Nissku sídlala nejprve (1743) ve Vidnavě, od 1767 v Javorníku, Opavsko-Krnovsko mělo od 1746 společnou vládu v Opavě; v Těšíně zůstala vláda, jak byla, a v Bílsku zřízena byla také. V čele každé vlády byl hejtman knížetem dosazovaný s několika rady. Vláda rozhodovala kolegiálně.

Příslušely jí věci správní i soudní, avšak vzrůstem významu starších zemských, čím dále tím více kompetence knížecích vlád obmezovala se na soudnictví. Staří z e m š t í ú ř e d n í c i uchovali se pouze v knížetství opavsko-krnovském a těšínském a dosazování jsou po starém způsobu.

V jednotlivých knížetstvích byl také ž i v e l s t a v o v s k ý. Jevil se ponejvíce jen při nastupování nového knížete. Na Těšínsku a Bílsku stavové v tom případě holdovali, na Nissku skládali přísahu dědičné poddanosti (ponecháno 1774). Jen na Krnovsku a Opavsku zaniklo v této době holdování knížeti a pouze cizinec vkupující se do země dával revers k landfrídu. Opavským stavům 1747 a těšínským 1750 potvrzena byla Marií Terezií jejich stará práva. Na Těšínsku však a v Nissku žádné sněmy stavovské se již nekonaly, v Bílsku pak vůbec organisace sněmovní nevznikla. Jen na Krnovsku a Opavsku byl dosud společný sněm obou knížetství a bylo vedeno zvláštní stavovské hospodářství. Avšak již 1743 nařízeno, aby z domestikálních fondů opavsko-krnovských skládány byly účty královskému úřadu. Za Leopolda II. domáhal se sněm opavsko-krnovský svého práva voliti terno pro poslance do konventu slezského. V té době na Těšínsku usilovali o zřízení zemského výboru, nedošlo však k němu pro odpor slezského konventu.

Krajská organisace slezská upravena 1744 tak, že vytvořeny tři obvody: Těšínsko, Opavsko-Krnovsko a Nissko pod zemskými starosty (Landesaelteste) s pomocníky komisary. Obnova starostů dala se ročně. Na starosty přenesena pak správa politická, tak že knížecí vlády pozbyly svého politického významu.

Další reformu správy krajské provedl Josef II. Část Slezska až k Moravici (Odry, Bílovec, Vítkov) připojil ke kraji přerovskému. Ostatek rozdělil na dva kraje: krnovský (ostatek Opavsko-Krnovska i se všemi enklávami a Nissko) a těšínský.

Další změny jsou r. 1792—3. Tehdy osoblažská enkláva připojena zase ke kraji přerovskému, který za to část Slezska (k Moravici) postoupil ke kraji krnovskému. Ostatní enklávy dostaly se tehdy ke kraji olomouckému. Sídlo krnovského kraje z Krnova přeloženo bylo do Opavy. Roku 1797 pak definitivně všechny enklávy připojeny ke kraji opavskému.

Z městské organisace význačným zjevem je teprve zavádění regulovaných magistrátů Josefem II. Znamená nahrazení samosprávy městské byrokracií. Stalo se tak úplně jen ve větších městech, menší měrou v obcích drobnějších. Ve Slezsku mimo to zaváděny komise hospodářské (Etatkommission), jaká byla původně jen ve Vidnavě, také do Opavy, Krnova, Těšina a Bílska (1794) pod krajskými hejtmany jako

předsedy. Avšak 1824 vráceno městské hospodářství zase slezským knížatům pod dozorem krajských hejtmanů.

Ve správě vsí a panství třeba se zmíniti o stoupajícím vlivu a dohledu státu na správu panství a úřednictvo vrchnostenské. Pokus Josefa II. zavésti katastrální obce se zvláštní správou (rychtář s konšely) pro berniční věci trvalého výsledku neměl.

V soudnictví je třeba si uvědomiti, že i po 1753 a zřízení zvl. ap. soudu pro Moravu apelace ze Slezska šla do Prahy, že zřízeny obchodní a směnečné soudy, první instance v Opavě a Těšíně, a druhá instance v Opavě, že upravena zvláště kompetence zemského soudu v Javorníku pro nisská léna, a že v nově zřízené evangel. konsistoři těšínské vznikl nový soud.

Teprve za Josefa II. provedeny další pronikavé změny v organisaci soudní. První z nich byla, že apelace slezská připojena byla k moravské do Brna (1782). Druhou pak všeobecné zřízení tří instancí, jak pro věci civilní tak i trestní. Nejvyšší instancí (třetí) bylo nejvyšší soudní místo ve Vídni, druhou instancí apelační soud v Brně, zároveň příslušný (stárou královou delegací) pro věci knížat slezských i stavovských pánů tamějších.

První instance byla upravena dle stavů. Nové soudy zemské upraveny i pro Slezsko byrokraticky. Pro Krnovsko a Opavsko zřízen společný zemský soud v Opavě, pro Těšínsko, Nissko a Bílsko „knížecí zemské soudy“ v Těšíně, Johannesbergu a Bílsku. K nim patřily: šlechta domácí i cizí, kláštery jako celky, držitelé statků rytířských i svobodnických. Opavskému podléhala také šlechta na stavovských panstvích bruntálském a albrechtickém, těšínskému šlechta ze všech stavovských panství u knížetství toho ležících.

V trestním soudnictví zamýšlel Josef II. obmeziti toto soudnictví jen na magistrát krnovský (po 1788 opavský) a těšínský. Reforma ta nebyla uskutečněna. Naopak vidíme, že 1792 je ve Slezsku stále ještě 17 kriminálních soudů. Teprve 1806 obmezeny soudy ty tak, že zůstaly jen tři: Opava, Těšín, Johannesberg.

Z financí této doby zmínky zasluhují jedině berně. Tam teprve Marie Terezie na místě do té doby stále ve Slezsku převládající daně z majetku zavedla 1744 provisorium, kterým stanovena byla pro poddané a města daň z půdy, domů a živností, a kde vrchnosti jen mimořádně k berni přispívaly. K definitivní úpravě došlo krátce na to 1746—8 zřízením tří katastrů (slezská zvláštnost). Jeden byl pro půdu dominikální, kde ze 100 zl. čistého výnosu se platilo 27 zl. 12 kr. $1\frac{3}{10}$ hal., druhý pro rustikální s daní 35 zl. 31 kr. $5\frac{7}{8}$ hal. a třetí pro městskou s daní 41 zl. 9 kr. $3\frac{2}{8}$ hal. Pokus dokonalejšího kata-

stru josefinského, který zatěžoval stejně půdu všechnu, se nezdařil. Nicméně nenastal naprostý návrat k starším poměrům, nýbrž rozhodnutím z roku 1790 stanovena daň pro všechny tři katastry stejně na 32 zl. 25 kr. ^{12/41} hal. ze 100 zl. čistého výnosu.

V církevním ohledu jest nejdůležitější zřízení konsistoře augsburské v Těšíně za Marie Terezie. Konsistoř ta přenesena byla za Josefa II. do Vídně. Marie Terezie a Josef II. chtěli upravit také neurovnané poměry církevní správy katolické (od 1774) zřízením biskupství v Opavě. Neboť z Českého Slezska jen Opavsko-Krnovsko patřilo k diecesi olomoucké, kdežto část nisská i Těšínsko tvořily součást vratislavské diecese. Naproti tomu zase staré Pruské Opavsko zůstávalo u Olomouce (arcipresbyteriát ketřský s děkanstvím Ketř, Hlučín a Hlubčice). Pokusy o zřízení biskupství opavského neměly však výsledků. Zůstalo při starém. České Opavsko-Krnovsko tvoří arcipresbyteriát v Opavě. Části patřící k Vratislavi dostaly se dle smlouvy 1795 pod zástupce vratislavského biskupa generálního vikáře v Těšíně, jemuž podřízeny konsistoriáty nisský a těšínský.

Po celou tu dobu České Slezsko dosti úzce cítilo svou soudržnost s českým státem. I Marie Terezie mluví o Slezsku (1753. čl. VIII. úvodu soudní pragmatiky) jako o inkorporované součásti dědičné koruny České. Knížata slezská brala léno vesměs od českých králů a těmto skládala přísahu věrnosti. Z české královské moci zřízeno tu z Bílka nejprve 1751 stavovské panství (status major), potom 1752 knížetství a konečně 1754 vévodství dle řádu prvorozenství. Držitel z rodu Sulkovských měl titul vévodský, všichni ostatní členové knížecí, neboť Marie Terezie je povýšila „in den Fürstenstand des Königreichs Böhmen nud seiner inkorporierten Länder.“ Knížata slezská in personalibus podléhala královskému úřadu slezskému, reální soudnictví nad ním však zůstalo přímo vyhrazeno králi (roz. z 5. února 1743). Teprve za reformem josefinských přikázány věci ty, avšak jen stálou delegací k moravskému soudu zemskému.

Slezsko zúčastňovalo se korunovace české, kde vystupovali společně stavové čeští, moravští i slezští. Zvláště však v desideriích, předložených Leopoldu II. vystupuje vědomí příslušnosti Českého Slezska k českému státu jasně do popředí.

Konečně pak v úpravě znaku habsburských států roku 1806 pohromadě v české skupině vedle znaku českého a moravského vystupuje i znak slezský a vedle toho zvláště těšínský. A při další nové úpravě roku 1836 umístěn ve hlavním štítě v levém horním poli „znak království českého a zemí ke koruně té přivtělených“, a v něm je zase znak slezský i těšínský.

7. Zřízení Českého Slezska po roce 1848.

Roku 1848 přetvořil se slezský sněm stavovský svým vlastním usnesením v nový representační. Stalo se to tak, že k devíti zástupcům stavů povoláno bylo ještě 9 poslanců měst a devět poslanců venkova. Krátce na to pak novým usnesením sněmu rozmnožen byl počet zástupců každé z těchto tří kurií na 16. Z tehdejšího jednání slezského sněmu je nejdůležitější usnesení návrhu zemské ústavy, ve které odstraňují se dosavadní knížetství a tvoří jednotná země slezská.

Tohoto základu přidržel se pak také Stadion, když oktrojoval 30. prosince 1849 zemská zřízení, z nich jedno pro Dolní a Horní Slezsko. Tím zaveden pro Slezsko sněm o třech kuriích: 10 zástupců nejvyšších poplatníků, 10 zástupců měst a 10 poslanců venkova. Sněm ten však zůstal na papíře. Za to provedeny další změny zřízení zemského, kterými se v čelo země stavěl samostatný místodržitel slezský, jemuž podřízeno 7 hejtmanství a statutární město Opava.

Reorganizace provedená za absolutismu bachovského v soudnictví zavedla ve Slezsku dva soudy zemské, v Opavě a Těšíně, a 22 okresních soudů. Těmito reformami zanikly kraje, magistráty, vrchnostenské úřady, i všechny knížecí vlády.

Po vydání ústavy únorové a prosincové s některými pozdějšími zákony upraveny byly poměry ve Slezsku takto: Slezsko volilo dle zákona z 2. dubna 1873 do říšské rady vídeňské 10 poslanců (velkostatkáři 3, obchodní komora s městy 4, venkov 3). Počet ten zvýšen byl zavedením t. zv. všeobecné třídy voličské (zák. z 14. června 1896) o dva. Volební reformou z 26. ledna 1907 dosavadní kurie zrušeny a zavedeno všeobecné právo hlasovací. Při tom rozmnožen počet mandátů slezských na 15.

Do delegace říšské rady vysílalo Slezsko jednoho delegáta.

Zemský volební řád slezský dle zákona z 26. února 1861 doplněný 22. listopadu 1875, upraven byl tak, že sněm sestával z biskupa Vratislavského jako virilisty, 9 velkostatkářů, 10 zástupců měst, 2 zástupců obchodních komor a 9 zástupců venkova. Zemský výbor pak byl složen ze čtyř členů; po jednom volily tři kurie a čtvrtého vybíralo plenum.

Okresních výborů ve Slezsku nebylo, jen okresní silniční výbory.

Roku 1868 doplněna a nově organizována byla také správa a soudnictví. V čelo země postaven byl prezident zemský. Jemu podléhala tři města statutární (Opava, Frýdek a Bílsko) a řada dle potřeby rozmnožených hejtmanství okresních (původně jich bylo 9). Soudy byly zemský soud v Opavě s 15 okresními soudy a krajský soud v Těšíně se 7 soudy okres-

ními. Vrchním zemským soudem patřilo pak Slezsko k Moravě. Finanční správa slezská byla samostatná pod zvláštním finančním říditelem.

Enklávy moravské připojeny byly celkem k této slezské organizaci, jen sněmem patřily k Moravě a přirozeně všemi věcmi této správě zemské podléhajícími (na př. obecním školstvím).

České Slezsko i v této době nepřestalo býti státoprávně součástí českého státu, třeba se proti tomu roku 1848 i také později v době ústavní nejednou velmi zuřivě bránilo. Ústavní centralismus habsburský sice velmi těžce dolehl na český stát, obmezil znovu jeho práva na prospěch centrální moci, avšak nezničil jej a nezprovodil se světa. Ještě v létech padesátých a šedesátých, až do osvobození lén říšským zákonem, byla léna knížecí i jiná ve Slezsku udělována z královské moci české a knížata ta skládala slib věrnosti českému králi. Také zápisy o těchto lénech vedly se u deskového úřadu v Praze, kde některé věci zůstaly i po zrušení lén. Je ovšem pravda, že zvláště po tomto zrušení měl český stát ve Slezsku, čím dále méně příležitosti, aby samostatně vystupoval, nicméně trvalo Slezsko v jeho rámci dále.

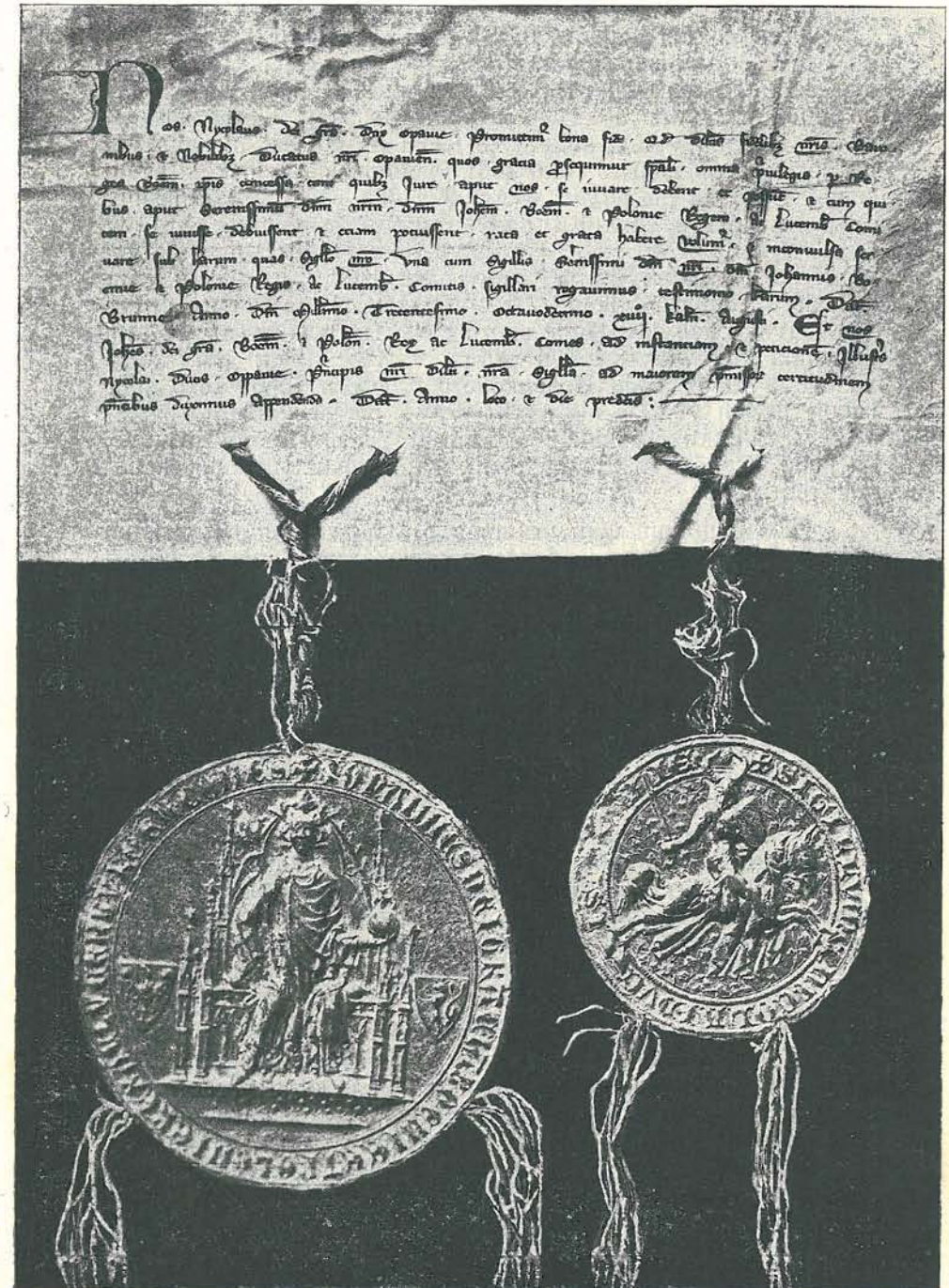
Tak přešlo také do obnovení jeho v republice Československé. Ústava naší republiky spočívá však na zásadě centrálního státu za odstranění zemí, kterým jen přechodně má se poskytnouti ještě jistá doba života. Parlament je však pouze centrální, do kterého nevolí se dle zemí, nýbrž dle krajů (jak do sněmovny, tak do senátu). Podřízenými menšími obvody mají býti župy. Dle toho má zaniknouti i zvláštní zemský celek slezský, obmezený ostatně podstatně velkou ztrátou na Těšínsku, která jen z části nahrazena byla ziskem na Hlučínsku.

IV. Právní prameny opavské a těšínské.

1. Právní vývoj opavský a krnovský.

Na Opavsku a Krnovsku platilo původně totéž právo jako na Moravě. Na tom nezměnilo se nic ani oddělením země v samostatné knížetství. Kníže výslovně moravsko-české právo ihned roku 1318 a později nejednou stavům zaručil. To bylo ovšem pouze právo zemské, které se stalo později právem vyšších stavů a svobodného majetku.

Vedle toho však od XIII. století vznikala, jako jinde v našich zemích práva zvláštní, buď pro určité stavy anebo určité poměry. Na Opavsku zvláště manské, církevní, městské, horní a vesnické právo nabylo významu. Jsou to vesměs práva cizího původu, opírající se převahou o právo saské.

Listina Mikuláše II. dána v Opavě r. 1318 (zmenšena).

Přes pozdější sklon ke Slezsku, ano konečné připojení do slezské organizace podrželo si jak Opavsko, tak Krnovsko své staré z e m s k é p r á v o m o r a v s k é. V tom směru lišil se poněkud vývoj opavský od krnovského. Na Opavsku stavové jsou si vědomi v XV. století, že jejich právo jest moravským právem a prohlašují to roku 1451 výslovně na zemském svém soudě. Když za politiky Matyáše Korvína začal se jeviti silný sklon ke Slezsku, zajistili si opavští stavové smlouvou se stavy moravskými r. 1481 (tišt. v Archivu Čes. V., 402) starý právní poměr a panovník jim jej znovu potvrdil v privilegii 1511 (výťah v Dudík, Stellung 276). Otázka moravského práva na Opavsku nebyla pak již sporná. Na Krnovsku však, ač tam nejednou měli stavové svá práva v XV. století potvrzená, nastal za vlády rodu Hohenzollern v letech 1560—1570 spor (vedle jiných věcí) o moravské právo, na jehož platnosti stavové trvali, kdežto kníže je popíral. Ve sporu tom stavové, na jichž straně byl král, zvítězili, a tak zůstalo i tam při moravském právu.

Hlavními domácími prameny práva zemského jsou lenní listy knížatům na zemi dané, stavovská privilegia (krnovští zřídili si o nich 1611 a 1633 inventář), smlouvy mezi stavy (opavskými 1534, vyd. Kapras ve Věst. Mat. Op. XVIII.), landřidy moravské a slezské, jichž se knížata zúčastnila, usnesení sněmů a nálezy zemského soudu opavského a krnovského. Doplňkem užíváno moravských právních knih Tovačovské a Krnovské. Zřízení zemských a různých nálezů zemského soudu moravského, jak ukazují sborníky Jana Chotěbořského z Polehrad a Jiřího Gusnara z Komárna ze XVI. století při právu zemském opavském a krnovském zachované.

Někdy dovolávali se jak na Opavsku tak na Krnovsku k rozhodnutí těžšího sporu přímo zemského soudu moravského, berouce od něho naučení. Původně mohla každá strana takového rozhodnutí se dovolávat, později v XV. století obmezeno právo dovolávat se moravského rozhodnutí na opavský a krnovský soud sám, bez jehož usnesení strana do Moravy pod ztrátou pře odvolati se nesměla.

Při těchto právních poměrech zůstalo i po bitvě bělohorské. Obnovené zřízení moravské ani na Opavsku ani na Krnovsku nebylo zavedeno, nýbrž řídili se tam starým zřízením moravským z roku 1604. Teprve Leopold I. zrušil 1671 jeho platnost a hodlal zavést ze své moci zřízení Obnovené. Pro odpor stavovský k tomu však nedošlo, a stavové si sami (1673) vypracovali dva návrhy samostatného zřízení zemského. Tyto byly králem zamítnuty (1673 pro Opavsko, 1675 pro Krnovsko, tišt. D'Elvert, Hist. Schriften XVII.) a zamítacími dekrety spolu některé zásady Obnoveného zřízení moravského v obou knížetstvích zavedeny. Další práce o zřízení

zemské (1688 pro Opavsko, tišt. Cod. Ferd. 1720) neměly již pozitivního výsledku; v obou zemích užívali tedy starého zřízení moravského i nadále, jen doplňovali je zásadami v resolucích 1673—5 uvedenými.

2. Knihy zemského soudu opavského a krnovského.

Od XIV. století vedly se také na Opavsku a od teritoriálního rozdělení roku 1377 i na Krnovsku protokoly soudní, do kterých se zapisovaly všechny věci před zemským soudem projednávané, sporné i nesporné. Později, od kdy neznáme, odděleny věci týkající se pozemků od ostatních a utvořeny knihy soudní a desky zemské, či jak se tomu říkalo na Opavsku a Krnovsku knihy přední a zadní.

Na Opavsku knihy roku 1431 shořely a byly znovu po ohni založeny. Jen z předních knih zachovala se malá část nazpět až do roku 1413 sahající. Vedeny tedy od roku 1431 jednak knihy půhonů nebo registra soudní a desky zemské. První psané ve formátě registrovém obsahovaly ještě v prvních dvou zachovalých knihách (1413—1461, 1464—5) vše možné. Avšak roku 1466 jednotné knihy rozděleny v knihu půhonů, nálezů a registra soudní. Rozdělení půhonů od nálezů nemělo dlouhého trvání, rokem 1522 přestalo. V pozdějších dobách vznikaly nové knihy, ze XVII. století jsou: registra zmocnění, knihy roků a knihy památní, ze XVII. knihy posudkové a protokoly soudu zemského. K těmto knihám zemského soudu nutno připojiti i knihy sněmovní, vedené od roku 1557. Desky zemské či knihy zadní tvoří pak nepřetržitou řadu pergamenových foliantů od roku 1431, do nich zapisována právní jednání svobodných nemovitostí se týkající. K dalšímu dělení jich nedošlo, zůstaly jako na Moravě nerozděleny. Nejstarší knihy přední z let 1413-1484 a desky 1431-1536 vydal Kapras (I.-II. 1906-8).

Starý archiv stavovský, jehož součástí tvořily desky, býval obyčejně uschováván v Opavě, pod ochranou nejvyšších úředníků zemských, později pod ochranou rady opavské. V XVII. století přestěhoval se do kláštera minoritského, kde s některými malými přetávkami zůstal až do roku 1848.

Krnovské knihy prodělaly celkem podobný osud, avšak zachovalo se nám jich ještě méně nežli na Opavsku. Z knih předních známe knihy půhonů, knihy roků, knihy posudkové a registra soudní, z nich všech máme jen několik málo kvaternů z pozdější doby. Knihy zadní či desky táhnou se na Krnovsku od roku 1404 nepřetržitou řadou. Archiv stavovský krnovský býval pod ochranou městské rady krnovské. Když však po 1743 spojen sněm i soud krnovský s opavským, přeneseny i knihy krnovské do Opavy. Spojené desky opavsko-krnovské dostaly novou podobu zavedením hlavní knihy (1802).

Zeta od narozemre syna Bozicho, Trystreho citre steho prymeho leu
 atrid sateho (Ponestzeho obme a vykorzeny anesta Oppami cizeny
 se stalo ten rten posmatem Jarubie apostolu Boziem / a tu v zemle knyhy
 stare v norve gfu s horzely D. Ofwiegene knyze knyze Przemel knyze
 apau Oppawstho propotmz eme prawdy aradawo zemstkyh kazal greho
 mlkost psato zalozit a zalozil wto knyhy uowe swennu knyzecestwoy
 rradom prawom a swobodre podle biekh rradu a praw Czeskych a araw
 skych s Tadu mnoho v prosbu dolepsameh panow Gemah a ananow
 swuch genz su pryzitom bili

Dwozem pan Jan z Cramarz a z Bratna
 pan Jan Strassky z Czech
 Janal z Amolowa
 Strus z Bratna
 Pelhrzym z Czezoza
 Jan Gysku z wstiechowia
 kynel Tausalt
 anstoch z Starewso
 a anblaf z Albrechtig Dworzene asbrechtowz Pana Janowi swrchinspaneho

Pan Bndezuch z ffilsterna
 klzemel z Amolowa
 kamys z wladyslawna
 anblaf z wladyslawna
 anblaf z Stawia z Cramarz
 Bndezuch kofierz z uolowia
 Dretoch z Ochonwalda
 Otta anblaf a Jan bratzie z Ladumpe
 Odrzech z Bradcan
 Jan a hynowez z hlawoge
 Jan a anblaf bratzie z wosstowa
 Riberid z Bobolust
 wawal rezem arpsatim z Olbramia
 kamys get z arostana
 Zape z elhoty
 maglawel z lobe a zoberzia
 Jan z Bratna
 Bndezuch z Dobroslawia
 anblaf z Stawia z posutyg
 Dret z Bohowa
 anblaf z ffilsterneho syn

a manow z Bohamow Gemah a ananow Ofwiegeneho knyze knyze
 Przemel swrchinspaneho Janal z biek anst Bndezuch z Bratna Pilsary
 knyze Przemow / a Pysary zemstky a anblaf anblaf zoberzsky ake prym
 bily

"Actu fia gita an festu sancti
 Clementis ppe in uonoculiro
 et ibidem fuit electus admo
 dus ad ofensu omni qm int
 m tre cameru / Johannes de
 Benessow

Przed namy anblafem Stawistm Starostu Bratnowem kamyssem kuffem
 kamyssem Bratnowem Sudym arawstym Semstym Pysarym Sudym Bratnowem
 fcho. Ponestzeho panu Omissta kamyssem kuffem anblafem pro
 pusstie fwe swobodre araw na arawich hwalach arawich a prym
 arawo na waleh hwalach araw. Do rzedota k pratemu kuffem
 a fdyby knoh uowstwal prym Omissta. tchda ten kuffem na
 frafty na gfu Dny na kamysst. a na Bratnowem a araw gfu
 knyze uowstwal tchda uowstwal Dstny Omissta. D nato fch
 araw prym knyze knyze fchda prym knyze knyze
 Dret fch gfu Dny Omissta knyze knyze. Araw knyze
 knyze uowstwal knyze knyze. aby to waleh bylo a uowstwal

Przed namy anblafem Stawistm Starostu Bratnowem kamyssem kuffem
 kuffem kamyssem Bratnowem Sudym Bratnowem Pysarym Sudym
 Bratnowem. Bratnow z Dretowem w tchda teny fwe z Dretow
 na Dretow z Dretowem na teny fdyje Ofststho kuffem
 araw swobodre uowstwal teny zaprawo fma D prym knyze
 knyze araw knyze Bratna fchda a Dretow z kamyssem kuffem
 Dretowem prym z rater

Przed namy kamyssem kuffem kamyssem Bratnowem Sudym arawstym
 Pysarym kamyssem Sudym Bratnowem. arawstym prym z rater
 z Dobrym prymstym prymstym rater. a w tchda arawstym prym
 Dretowem na rater a na kuffem prym do rater aby na fchda
 prym Dretowem a prymstym a Dretow. to rater se kuffem prym
 prymstym prymstym kuffem y prymstym prymstym prym. y prymstym
 prymstym kuffem arawstym na rater prym. na rater Dretowem
 Dretow rater gfu Dretow kuffem prymstym tchda aby prymstym
 prym prymstym bylo prymstym prymstym Dretow. na pana prymstym Dretow
 Dretow rater prymstym prymstym prymstym prymstym. tchda aby prymstym
 prymstym prymstym prymstym prymstym. Dretowem prymstym prymstym
 Dretow rater araw prymstym tchda aby rater rater. kuffem a
 rater prymstym prymstym Dretowem y prymstym prymstym prymstym
 gfu prymstym prymstym prymstym z kuffem prymstym na Dretow z rater
 Dretow fch gfu prymstym prymstym prymstym prymstym

První list desk opavských z r. 1431.

Ukázka zápisů v deskách krnovských 1431.

Roku 1848 byla místnost dosavadního stavovského archivu v Opavě vyklizena, a knihy uloženy ve stodole knížete Liechtensteina, kde mnoho utrpěly, ano některé i zničeny. Teprve po deseti letech přičiněním prof. Jana Lepaře odevzdány zemskému výboru a uloženy do zemského domu, tvoříce důležitou část chudého jinak archivu zemského. Neblahý tento osud nesdílely s ostatními knihami desky zemské, které zůstaly stále u zemského soudu, kde jsou doposud.

3. Právní vývoj na Těšínsku.

Těšínsko přineslo si do vínku ze své bývalé příslušnosti polské právo jako právo zemské. Vedle něho stejně jako na Opavsku vytvořila se práva zvláštní. Vlivem značné kolonizace německé na Těšínsku uskutečněné, jakož i vlivem manských poměrů ve šlechtě neobmezovalo se saské právo tímto způsobem zavedené pouze na práva zvláštní, nýbrž vnikalo i do práva zemského, které proniklo úplně. Tím vznikla zvláštní směsice sasko-polská, která je pro Horní Slezsko a také Těšínsko charakteristická. Při tom však nezůstalo. V XV. století začalo vnikati do Horního Slezska české právo a bylo přijato také na Těšínsku. Ve velikých stavovských privilegiích XVI. století jest recepce ta již provedena a odtud přechází i do zřízení zemských. Na Těšínsku došlo k vydání takového privilegia roku 1572 (vyd. Kapras, Věst. Mat. Op. XX.). Opírá se obsahově o privilegium stavů opolsko-ratibořských (1531) a zřízení opolsko-ratibořské (1563). Na základě tohoto privilegia vznikla součinnost knížete Václava Těšínského s některými stavy „Práva a zřízení zemská knížetství Těšínského“ roku 1573 česky vydaná tiskem v Olomouci. Pro odpor stavů ostatních byl kníže nucen je odvolati, a teprve po vyrovnání těchto sporů doplněné zřízení znovu 1592 vydáno a vytištěno. Zřízení těšínské neplatilo pouze v knížetství Těšínském samém, nýbrž i ve všech stavovských panstvích druhdy (Frýdek, Bílsko, Fryštát) a později (Ráj, Německá Lutyně, Rychvald, Dombrová, Orlová) od Těšínska oddělených. Bylo dále recipováno na panstvích vladislavském (privil. 1666) a bohumínském, druhdy odloučených od Ratibořska, jakož i na svobodném panství stavovském (status major) Blštině. Zřízení to zůstalo v plné platnosti i v XVII. a XVIII. století, jsouc znova potvrzováno (1639, 1653 a naposledy Marií Terezií 1750). Ani v té době nedošlo k německému přepracování nebo úřednímu překladu, nýbrž byly v užívání pouze různé soukromé německé překlady, zachované jednak v rukopise, jednak (jeden) tiskem ve Weingarten, Fasciculi diversorum jurium II. (1690) str. 309—337.

Vedle pramenů tuto uvedených jsou dále pramenem zemského práva jako na Opavsku lenní listy knížatům dané, stavovská privilegia, landfrídy slezské, usnesení sněmu a nálezy zemského soudu.

4. Zemské knihy těšínské.

Tyto vytvořily se jednak v souvislosti se vznikem zemsk. soudu jednak v kanceláři knížecí. Tím liší se podstatně od vývoje knih opavských. Starý knížecí soud dvorský měnil se v XV. stol. volným vývojem v stavovský soud zemský. V XVI. století přetvoření dokončeno. Tu pak u zemského soudu jako jinde v zemích českých vedeny jsou knihy. Především byly to knihy půhonné od roku 1565 zachované, dále knihy zámkových výpovědí, později protokoly zárukových a privátních roků. Od XVI. století agenda sirotčí oddělována od ostatní do register neb knih zemských sirotčích. Bohužel zachovaly se nám z těchto knih jen zcela nepatrné zbytky, roztroušené po různých archivech.

Navedly se u zemského soudu těšínského desky zemské, neboť jako vůbec ve Slezsku i na Těšínsku převod nemovitostí rytířských svobodných dál se před kanceláři knížecí, jako zbytek starších dob, kdy všechna rytířská půda byla ve svazku lenním. Tu pak potvrzena listina původní a spolu přepsána do matrik kanceláře knížecí, kterým se říkalo knihy zemské neb zámecké. Víme, že nesporně v XVI. století knihy ty již vedeny, avšak jen zlomky z nich se zachovaly. Souvislá řada počíná teprve rokem 1623, dnes u krajského soudu v Těšíně chovaná. Dvě nejstarší knihy 1549—1603 a 1603—1623, které znal ještě D'Elvert, později se ztratily. Z původně jednotných knih oddělila se v XVIII. století zástavní práva v protokol zvláštní.

Stavové na Těšínsku usilovali již v XVIII. století o zavedení desk po vzoru českém, avšak teprve 1806—7 k zřízení desk došlo. Základem byla hlavní kniha jako na Opavsku, a desky zřízeny zvláště pro Těšínsko a zvláště pro Bílsko.

5. Z Opolsko-Ratibořska, Osvětimsko-Zátorska a Sěveřska.

Recepce českého práva nebyla ovšem omezena jen na Těšínsko, nýbrž šla do celého Horního Slezska. Obraz poměrů našeho Slezska nebyl by úplný, kdybychom si stručně nepověděli i o poměrech v hornoslezském sousedství Těšínska, kde současně v XV. století saské právo tmnější zabarvené polskými zvláštnostmi nahrazeno recepcí českého práva zemského.

Pro Opolsko a Ratibořsko formálně rozhodujícím je svrchu již uvedené stavovské privilegium z roku 1531 (vyd.

Kapras, Sborník v. pr. a stát XII.), na jehož podkladě 1563 zvláštní komisí stavů vypracováno bylo a se sankcí královskou také vytištěno „Zřízení zemské knížetství Opolského a Ratibořského“, které v podstatě spočívá na českém zřízení 1549 a moravském 1535. Zřízení to bylo pak znovu vydáno tiskem česky 1671. Ze XVII. století, kdy beze vší změny i dále v době pobělohorské platilo, máme i několik soukromých německých překladů. Koncem českého panství 1731 zvláštní komise stavovská pořídila i úřední překlad jeho do němčiny. Soukromý překlad otištěn ve Weingartenových Fasciculi II. 228—258 a Brachvogelových Privilegia VI. (1730) 1641—1723, některé části úřed. v Suarez Provinzialgesetze I. (1771) 365. Zřízení Opolsko-Ratibořské působilo silně na soudní zřízení sèverské a osvětimsko-zátorské.

Jako na Těšínsku i na Opolsku a Ratibořsku se vznikem zemského soudu zavedeny jsou knihy, které vedeny tu v XVI. věku ve dvou seriích jako registra obvinění (nejst. 1597) a knihy nálezů (od 1558), zachované v troskách ve státním archivu v Bratislavě. Převody statků zapisovány také tu do matrik kanceláře knížecí, z níž se nám zachoval zlomek opolské 1523—8, a souvislá řada společná opolsko-ratibořská od 1532 až do ztráty země na Prusko. Také tyto knihy skoro celé české jsou v státním archivu v Bratislavě.

Starší ještě knihy soudní českým jazykem psané známe ze Sèveřska a Osvětimsko-Zátorska. Ze Sèveřska známe knihu z r. 1453—1543; kde je, Kutrzeba neuvádí. Z Osvětimska a Zátorska máme tři knihy v Krakově u soudu z let 1440 až 1562 vesměs česky psané, až do doby, kdy dohodou stavů s polským sněmem český jazyk i zřízení nahrazeno polským.

6. Sjednocování práva.

Doba XVII.—XVIII. byla dobou, kdy všude jednalo se o to, zvláštnosti drobných právních vývojů odstraniti a místo toho jednotné větší celky utvořiti. U nás valně napomáhala tomu recepce práva římského, v té době hojnou měrou prováděná, jak jejími nejvýznačnějšími stupni jsou Koldínův zákoník městský, Obnovené zřízení a Deklaratorie k němu vydané. Usnadnila tento vývoj nařízení královská, která v důsledku absolutismu vládnoucího v českém státě stala se hlavním zdrojem práva té doby. Jako houby po dešti rostla nařízení ta, vydávaná pro nejrozmanitější předměty a různé obvody. I bylo třeba sestavovat o nich přehledy. Práce té podjali se různí soukromníci. Vznikly tak velké sbírky slezské: Weingarten, Fasciculi diversorum jurium I-II 1690; Brachvogel, Das Erbherzogthum Schlesien concernierende Privilegia, Statuta etc. I-VI. 1713-30; Suarez, Sammlung alter u. neuer Schlesischer Provinzialgesetze I-II. 1771;

Böhme, Diplomatische Beiträge zur Untersuchung der Schlesischen Rechte u. Geschichte I-II. 1770, N. F. I-V. 1773-4. Avšak také sbírka nařízení pro Moravu, vydaná Wekerodem, Sammlung der seit d. J. 1600 bis z. J. 1740 ergangenen Ah. Gesetze in chromatischer Ordnung (1795) má pro naše Slezsko význam, zvláště pro enklávy.

První rok k vytvoření jednotného práva v českém státě bylo zavedení Koldínových městských práv i na Moravu a do Horního Slezska. Nedlouho na to vydán první větší zákoník společný: Josefa I. nové právo útrpné, vydané 1707 pro celý český stát a doplněný později „Normálem“ z roku 1765. Právo směnečné sjednotilo se u nás zavedením v Bratislavě směnečného řádu (1738). Soudní řízení jednotné upraveno Maria-Tereziánskou Pragmatikou z roku 1753. Konečně pak také některé obory práva soukromého v českém státě sjednoceny: řád poručenský pro stavy šlechtické a městský 1736—1755, řád dědické posloupnosti pro poddané 1700—83, řád deskový 1794, 1802, 1806—7.

Zatím však převahy nabyly tendence vytvořiti jednotné právo pro celý soubor habsburských států, tak zv. právo rakouské, jak na něm začala pracovati již Marie Terezie, a jak vedla k vytvoření práva „rakouského“ proti „uherskému“. Kroky rozhodnými bylo vydání zákoníka trestního 1768, civilního processu 1781 a zákoníka občanského 1811.

Konečně začala státní moc věnovati pozornost i souborným publikacím všech svých zákonů a nařízení a vzniká první pravidelný jich přehled, Vierteljähriger chronologischer Auszug, od 1784 také u moravského gubernia vydávaný, kam tehdy České Slezsko patřilo. Rokem 1819 mění se tato sbírka v Provinzialgesetzsammlung až do r. 1848 vydávanou. Teprve rokem 1850 v důsledku Stadionovy zvláštní slezské zemské ústavy vychází „Zemský zákoník a vládní věstník pro korunní zemi Horní a Dolní Slezsko“, česky a německy vydávaný. Od r. 1852 vydává se též pouze německy. Po připojení Slezska k Moravě 1860—2 vychází společná „Nařízení zemských úřadů na Moravě a ve Slezsku“ (něm., čes., pol.). Po osamostatnění Slezska obnovena 1863 „Nařízení úřadů zemských pro korunní zemi Horní a Dolní Slezsko“ (čes. a něm.), rok na to pak proměněn na „Zákony a nařízení pro vojvodství Horní a Dolní Slezsko“ (něm., čes., pol.; jen německý text byl autentický).

7. Zvláštní práva.

Tato jsou vesměs cizího původu a to mimo církevní podkladu saského.

Církevní právo má svůj základ v privilegích vydaných ve XII. století církví. Olomoucká diecese měla je

z roku 1234, opolská část diecese vratislavské z roku 1241. Na základě těchto privilegií užívalo se církevního práva především pro kleriky, vedle toho však v celé řadě světských sporů, které tehdy se u církevních soudů řešily. O sporech těch a také o jiných věcech církevních, jako zřízení beneficíí op. vedeny jsou u konsistoře knihy různého druhu, z nichž se nám jen nepatrná část zachovala.

Jako všeobecného pramene užívalo se obecného práva církevního, sneseného v Corpus juris canonici. Vedle toho jak diecese olomoucká, tak i vratislavská měla svoje zvláštnosti, spočívajících na privilegiích a statutech koncilů diecesálních a provinciálních.

Když luteránství silně se rozmohlo, došlo opory i v knížatech krnovských a těšínských. Tím se vysvětluje, že knížata ta vydala pro svá knížetství církevní řády luteránské po tehdejší způsobu; pro Těšínsko 1584 (vyd. Skalský v Jahrb. Protest. Oest. XXIII.) a pro Krnovsko v téměř století (Spatzier, Notizblatt 1871). K tomu se řadí podobný řád pro panství bruntálské (1584/92).

V době pobělohorské nastupuje i tu spousta nařízení, vydaných vrchností světskou, ať knížaty, ať králem.

Manské právo mělo největší význam v enklávách biskupských, které byly vůbec manský zorganizovány, menší na Těšínsku a nejmenší na Opavsku. Původem svým je v Českém Slezsku manské právo ze Saska. Biskup Bruno zaváděje zřízení to na svých statcích, výslovně to prohlásil (1251). To znamenalo, že jako pramene užívalo se napořád Saského zrcadla. Při tom však nezůstalo. Neznámo kdy (snad po válkách husitských) přešla všechna území ta k švábskému zrcadlu, které bylo mezi tím několikrát přeloženo do češtiny. Jeden z těchto překladů na Moravě vzniklý byl pak 1538 péčí biskupa olomouckého Stanislava vytištěn jako „Práva manská“ s dodatkem „Práva zemská, na kteráž se práva manská vztahují“, obsahujícím překlad zemského práva Švábského zrcadla. K překladu připojen pak otisk některých usnesení lenních sněmů kroměřížských ze XVI. století. Překlad není doslovný, nýbrž na mnohých místech doplňuje zvláštnosti manské organizace olomoucké.

Jednání před soudy manskými psalo se již ve XIV. věku do knih. U organizace manské olomoucké máme od r. 1316 knihy manské kostela olomouckého pro věci nesporné a od 1353 knihy púhonů a nálezů (nejstarší vydal Lechner 1902). V XVI. věku zřízeny tu ještě knihy roků, práva vedení a pamětní. Na Opavsku najdeme zápisy manského soudu v deskách zemských. Těšínských zápisů nemáme.

V XVII. věku doplňována stará manská ustanovení recepčí libri feudorum, z Italie přinesených. Takto doplněné právo sebráno pro kroměřížský soud v XVIII. věku jako

„Praxis olomouckého lenního soudu“ (tišt. D'Elvert, Hist. Schriften XVII.). Nedlouho na to k úřednímu vyzvání sestavil si své zvláštnosti ještě jednou a zvláštnosti ty výslovně potvrzené jako „Lenní consuetudinarium“ (1779) staly se zákonem (tišt. Haimerl, Quellen 1847; Pšross, Kronlehen 1860). Vyvázání konečné lén stalo se ovšem zákonem na říšské radě usneseným 1862 a slezským zákonem zemským 1869.

Nejdůležitějším zvláštním právem jest beze sporu městské právo. Bohužel z nejstarších jeho památek, privilegií městských zachovalo se nám poskrovnu a tak mnohé věci nejsou ani dosti jasny.

Jedno z nejstarších práv městských bylo hlubčické. Město dostalo již 1270 jako staré právo potvrzení řady právních zásad, které nikterak se nekryjí s právem magdeburským, nýbrž blíží se mnohými svými zvláštnostmi právům flámského původu. Avšak již 1276 začalo se v Hlubčicích užívatí subsidiárně práva magdeburského, a město přešlo konečně úplně k tomuto právu. Většina opavských městeček brala nejprve potřebná naučení právní v Hlubčicích, tak Benešov, Bílovec, Fulnek, Hlučín, Chřenovice, Klimkovice a Vítkov. Avšak tohoto velikého významu právního Hlubčice si neudržely.

Strhlaf později přední místo v knížetství na sebe Opava, která od počátku měla právo magdeburské a to ze dvou důvodů: Především jako knížecí sídlo zastínila Hlubčice hospodářsky, a potom dovedla si již 1301 získati z Vratislavi sdělení práva magdeburského a zůstala již s Vratislaví v bezprostředním styku. Jak vzrůstal právní vývoj Opavy, tak klesaly Hlubčice. Opava časem převzala všechna města, která brala naučení v Hlubčicích, až na Fulnek, který přešel k Olomouci. Od Olomouce zase k Opavě přešly Odry. Nově založené město Hradec řídilo se Opavou od začátku. K Olomouci hleděl také Bruntál, a někdy i z Krnova se otázali v Olomouci po naučení.

Krnov však pravidelně bral naučení přímo z Vratislavi; z venkovských míst hleděly k němu jedině Sudice.

Pro města enkláv, zvláště Keř a Osoblahu, vrchním právem byla Moravská Ostrava, pro nisská města (Cukmantl, Frývaldov, Javorník, Vidnava) právo nisské.

Na Těšínsku nejdůležitějším právem bylo právo města Těšína, kde 1374 dostali sdělení magdeburského práva a které bylo vrchním soudem pro všechna města knížetství (Bílsko, Frýdek, Fryštát, Skočov, Strumeň). Těšín sám bral naučení ve Vratislavi.

Z právních rukopisů městských zmínky zasluhuje v Hlubčicích chovaný „Codex juris Leobsitiensis“ z roku 1421, obsahující vedle práva hlubčického z r. 1270, také právo magdeburské. V Opavě „liber sententiarum“ jest až ze XVI. věku.

Z městských knih nejstarší jest pamětní kniha těšínská z roku 1468. Knihy opavské jsou až z druhé polovice XVI. věku (Grünes Gerichtsbuch 1570).

Při magdeburském právu však ve městech trvale nezůstalo. Toto musilo ustoupiti českému právu městskému, reprezentovanému Koldínovým zákoníkem. Nejprve stalo se tak v Těšíně samém roku 1598. Koncem XVII. věku převzat zákoník i na Moravě, a začátkem XVIII. většina měst hornoslezských vůbec ho přijala. Stalo se tak kolém této doby i ve všech městech těšínských a opavských. Není dokladů, že by se tak bylo stalo s městy nisskými. Koldín doplňován pak řadou dalších instrukcí zeměpanských. Trval až do zavádění jednotného práva t. zv. rakouského.

Doplňkem městských památek jsou artikule cechovní Jak ukázal Prasek, mnoho se nám jich ve Slezsku ze starší doby nezachovalo. Nejstarší jest zachovaný řád cechu pekařského v Opavě z r. 1439, udělený z Vratislavi.

V horním právu řídili se na Opavsku (na Těšínku se nedolovalo) vesměs právem jihlavským, které městu Cukmantlu 1271 a 1455 jest potvrzeno. Řada naučení pro hory ty v Jihlavě vydaných dokazuje živý styk s českým centrem horního práva. Když však právo horní jihlavsko-kutnohorské v XV. věku ustrnulo, předstiženo jest začátkem XVI. věku rozvinutějším právem jáchymovským, které převzato i do Slezska (Frývaldov 1529, Cukmantel 1533, Nissko vůbec 1541). Doplněkem byl zvláštní horní řád, vydaný 1528 pro Horní Slezsko. Slezsko přešlo tímto vývojem od Jihlavy úplně k Jáchymovu. Spory mezi králem a stavby o regál upraveny ve Slezsku rozhodnutím z roku 1577. (Prameny horního práva otiskuje Wutke v Cod-Sil, XX.—XXI. 1900—1).

Na těchto věcech ani doba pobělohorská nezměnila ničeho, až teprve v době Marie Terezie začalo se jednati o společný zákoník horní českého státu. K vydání jeho však nedošlo. Jednotné rakouské horní právo je až z r. 1854.

Ve vesnickém právu nejstarší památky jsou výsadní privilegia vsí kolonisačních. Z nich vidíme, že nejstarší právo bylo na Opavsku zase hlubčické, později však i tu nabylo vrchu právo magdeburské, stejně jako na Těšínku a Nissku. Věci uspořádaly se tak, že vsi a panství braly naučení v nejbližších městečkách a s těmi zase ve větších centrech městských. Některá panství obracela se však přímo do Olomouce.

Jedním z hlavních pramenů selského práva tehdejšího byla vrchnostenská zřízení a vrchnostenské urbáře. Známe takové urbáře pro panství hradecké (1574, vydal Zukał ve Věst. Mat. Opav. XIV.), viksteinské (1640, vyd. Zukał, Z. Oest. Schlesien IV.) a j. V sousedním Opolsku-Ratibořsku sestavili si první velké robotní řády pro poddané, upravující poměr

poddaného k vrchnosti a poskytující jistou ochranu poddanému. Jsou to řády z roku 1559 a 1562, (vyd. Kapras, ve Sborníku v pr. a stát. XVI.), které recipovány v krátké době v celém Horním Slezsku, tedy i na Těšínku a Opavsku.

Na poměrech těch začalo se měniti až za Marie Terezie. Tehdy komisí státní 1770 sestaveny úřední urbáře jednotlivých panství a na jich základě vydán patent z 6. června 1771 upravující selské poměry ve Slezsku. Pokus Josefův o novou úpravu katastrů jeho se nezdařil a byl 1790 výslovně odvolán. Teprve zákony z roku 1848—49 odstraněna byla obmezení selského stavu.

Důležitým pramenem selského práva jsou i knihy vesnické, kterých se však zachovalo ve Slezsku neobyčejně málo. Pro dosti hojnou třídu svobodníků na Těšínku vedeny v XVIII. věku knihy zvláštní. Prameny selského práva najdeme v Kalouskovi, Archiv Český XXII.—XXIV.

8. Listiny.

Doplňkem pramenů jak práva zemského tak i práv zvláštních jsou listiny, vydávané knížaty, stavby, městy, měšťany, vesnicemi. Psány jsou písaři knížecími, městskými i notáři veřejnými. Hlavní rozdíl mezi nimi jest mezi listinou knížecí a listinou soukromou. První charakterisována jest pečeti knížecí. Druhá má řadu svědků, kteří většinou všichni přivěšují pečeti. V staré době psány jsou listy na pergameně, později na papíře. Zachovala se listin celá řada. Vydávají se ve sbírkách buď celé nebo v regestech. Pro České Slezsko máme jednak sbírky slezské (Codex Silesiae), jednak moravsko-české (Codex Moraviae, Regesta Bohemiae et Moraviae, Codex regni Bohemiae). Opavské listy starší vydány jsou v regestech Kopetzky (Archiv oest. Gesch. XLV.). Podobně se vydávají i listiny městské. Z Českého Slezska stalo se tak s listinami Krnova (Rzehak, Z. G. u. K. G. oest. Schlesien I.), Bílska (George, t. III.), Strumeně i Oder (Popiolek, t. III.), Fryštátu a Jablunkova (Popiolek, t. II.).

Z literatury.

Přehled literatury podává při jednotlivých statích Kapras, Právní dějiny zemí koruny české I.—III. 1913—1920, jakož i Zibrť, Bibliographie české historie sv. II. 1902 (Opavsko-Krnovsko str. 835—7, Niscko 834, Těšínsko 839, Osvětimsko-Zátorsko 838).

O dějinách Slezska: Stenzel, Geschichte Schlesiens I. 1853. — Grünhagen, Geschichte Schlesiens I.—II. 1884—6. — Lepař, Přehled dějin rakouského Slezska, Krok 1865. — Popiolek, Dzieje Śląska austriackiego, 1913—5. — O spojení Slezska s českou korunou: Dušek: O připojení knížetství slezských ke koruně české, Čas. čes. mus. 1885.

O dějinách Moravy: Dudík, Maehrens allg. Geschichte I.—XII. 1860—88, Dějiny Moravy I.—VII. 1871—80. — Bretholz, Geschichte Maehrens I. 1893; Dějiny Moravy I.—II. 1896. — Dvořák, Dějiny Moravy I.—V. 1899.

Historické mapy: Kapras, Mapa historického vývoje českého státu I.—II., 2. vyd. 1919. — Hauer, Bývalé knížetství opavské, Věstník Matice Opavské 1918.

Populární přehled: Pospíšil-Hauer, Dějepisná čítanka pro lid slezský 1906.

O topografii Slezska informuje: Kneifl, Topographie des k. k. Anteils von Schlesien, 1804—6. — Ens, Das Oppaland, III.—IV. 1836—7. Peter, Heimatskunde des Herzg. Schlesiens, 1880; Burgen u. Schlösser im Hzg. Schlesien I. 1879. — Prasek, Historická topografie země Opavské I. A—K, 1889. — Drzadzynski, Die Slavischen Ortsnamen des Kreises Leobschütz u. Ratibor 1896—1902. — Sláma, Vlastenecké putování po Slezsku 1886; Oesterreichisch-Schlesien 1887. — Vašek-Vrchovecký, Mistopisný průvodce po mor. Ratibořsku 1920. — Slavík, Morava a její obvody ve Slezsku po třicetileté válce 1892. — Různé informace o Slezsku vůbec jsou shrnuty v Oest.-ung. Monarchie, svazek Maehren-Schlesien (1897), str. 653 a n.

O dějinách Opavska: Ens, Das Oppaland I. 1835. — Biermann, Geschichte der H. Troppau u. Jaegerndorf 1874. — Prasek, Dějiny kraje Holasovického čili Opavského 1891. — Kopetzky, Zur Genealogie der Przemyslidschen Herzoge von Troppau, Archiv. oest. Gesch. XLI. — Lepař, Za jakými příčinami bylo Opavsko a Krnovsko od Moravy odtrženo a do Slezsko vtěleno, Čas. čes. mus. XXXIV. — Dudík, Des Hrzg. Troppau ehemalige Stellung zur Mgf. Maehren 1857. — Vašek, K dějinám státoprávního zápasu obyvatelstva opavského o příslušnost k Moravě. Mor.Slez. Sborník I. (1918). — Braun, Die Urkunde über

die Verleihung des F. Troppau an Fürst Karl v. Liechtenstein 1614. Z. Oest. Schlesien IX. 1914. — Breyther, K. Sigismund von Polen in Schlesien 1907. — Neufert, Die schlesischen Erwerbungen des Mgf. Georg, 1883. — Neustadt, Die ältesten Ansprüche Hohenzollern auf Schlesien Jahresbericht der schles. Ges. für vaterländ. Kultur, LXXIII. 1895. — Schulz, Markgraf Johann Georg von Brandenburg u. der Streit um Jaegerndorf, Z. G. Schlesiens XXXII. — Schornbaum, Zur Politik des Mgf. Georg 1907. — Jegel, Die schlesischen Besitzungen der fränkischen Hohenzollern, Z. Oest. Schlesien 1906. — Kapras, O státoprávní poměrech Opavska, Věst. Mat. Op. 1908—9; Staatsrechtliche Verhältnisse des Troppauer Landes im Mittelalter, Z. Oest. Schlesien 1917; Testament knížete Přemka Opavského a jeho provedení, V. Mat. Op. 1907; Opavské právní dějiny doby knížecí, t. 1918, § 1—3. — Prasek, Mikuláš II., V. Mat. Op. XXIV. — Kürschner, Einlösung des Herzg. Troppau, Arch. oest. G. 1867.

O dějinách moravských enkláv: D'Elvert, Zur Geschichte des Erzbistums Olmütz, H. S. XXIX. — Bajakowski, Das Lehenfürstentum Olmütz, Notizblatt 1881—2. — Richter, Zur Geschichte der Dörfer in der Enclave Hotzenplotz, t. 1884—95. — Tesař, Nejstarší dějiny enklav moravských na Opavsku, V. Mat. Op. XXII.—XXV. — Branowitz, Die in königl. preussischen Anteile Schlesiens gelegenen Besitzungen der Olmützer Kirche. H. S. V.

O dějinách Těšínska: Heinrich, Gesch. des Hrz. Teschen 1818. — Biermann, Gesch. des Hrz. Teschen, 2. vyd. 1894. — Prasek, Dějiny kníž. Těšínského I. 1894. — Sláma, Dějiny Těšínska 1889. — Zukaal, Die Belehnung der Erz. Marie Christine mit Teschen, Z. Oest. Schlesien III. — Kasperlik, Geschichte der Stadt u. Herrschaft Friedek, Notizblatt 1872—4. — Sulkowski, Hist. Darstellung des Herz. Bielitz, 1814.

O dějinách Nisska: Peter, Die älteste Geschichte des Fürst. Neisse oest. Anteils, Notizblatt 1885. — Schulte, Das Neisser Land v Cod. Sil. XIV. (Úvod); Die Schenkung der Neisser Kirche, Kleine schriften I. — Kettner, Beiträge zur Gesch. des oest. Anteiles des Fürstentumes Neisse, Z. G. Maehrens XVII. — Prasek, K topografii a ethnografii Nisska, části Rakouské, Věst. Mat. Op. XXI. — Barta, Die Entstehung des Fürstentums Neisse u. seine Geschichte bis in die Zeiten Karls IV., Prog. R. Jaegerndorf 1907. — Schulte, Die staatsrechtliche Stellung des Breslauer Bistums zur Krone Böhmen, Z. G. Schlesiens LII.

O dějinách Osvětimska a Zátorska: Tomkowicz, Dzieje księstwa Oswiecimskiego i Zatorskiego 1848. — Die staatsrechtlichen Verhältnisse der Herzogtümer Auschwitz u. Zator 1848. — Temple, Stadt u. Herzogtum Oswiecim, H. S. XII. — Gałkowski, Rys dziejów ks. Oswiecimskiego i Zatorskiego, 186. — Biermann-Gottlieb, Zur Geschichte der H. Zator u. Auschwitz, S. B. Wiener Ak. XL. — Rychlík, Księstwa Oswiecimskie i Zatorskie, 1889. — Bostel, Sądownictwo zemskie oswiecimskie i zatorskie 1440—1565, Przewodnik naukowy 1888. — Kutrzba, Prawa, przywileje, statuty i lauda, ks. osw. i zat., 1913. — Koneczny, Oswiecimskie niemieckie czy też cieszyńskie polskie 1917.

O dělení Slezska: Trampler, Ueber die Ansprüche Friedrich II. auf das Hrz. Jaegerndorf, Notizblatt 1877. — Preuss, Das Erbe der schlesischen Piasten und der grosse Kurfürst, Z. G. Schlesiens XI, IX. — Grünhagen, Schlesien unter Friedrich dem Grossen I.—II. 1890—2.

O politických dějinách Slezska: Vyhřídál, Naše Slezsko 1908; Čechové v Pruském Slezsku 1900; Pruský sněm a Moravci na Ratibořsku 1908; Pod perutěmi pruského orla 1910. — [Otáhal], Z bouřlivého roku 1848, Opavský Týdenník 1908 d. l. — Plešovský, Z národně politických zápasů ve Slezsku, I. Volby do sněmu (Neuk.). Otisk z Opavského

Týdenníku 1906. — Prasek, Půstoletí kulturních našich snah ve Slezsku, Op. Týd. 1910—11. — Vašek, Národní obrození našich Moravců v býv. Pruském Slezsku 1920. — Hauer, Richard hrabě Belcredi, V. M. Op. XI. — Otáhal, Národní garda 1848, t. XVII.

O otázce slezské na kongresu pařížském. Hejret, Čechové a Poláci na Těšínsku (Otisk z Národa 1917, franc. a angl. 1919); Těšínsko 1919. — Stěhule, Český nárok na Těšínsko po právu sebeurčení, Naše doba 1919. — Mikoláš, Z minulosti a přítomnosti Těšínska 1917; Těšínsko historické a jazykové 1917. — Vašek, O Ratibořsku 1920. — Kapras, Těšínsko součástí českého státu, Mor.-Slez. Sborník 1918 (otisk 2. vyd. 1918, též angl. 1919); Pruské Horní Slezsko a český stát, t. 1918 (samost. 1918, angl. a franc. 1919); Český stát v historickém vývoji a dnešní podobě, 3. vyd. 1920 (s literaturou o zahraniční akci i kongresu); Z Hlučínska, Československá hranice v H. Slezsku, Národ IV. — Odcizení části českého státu (s příspěvy různých autorů red. Kapras) 1919. — Přehled literatury plebiscitu: Kapras, Z literatury těš. plebiscitu a Z polské literatury těš. pleb., Národ IV. — Zvláště třeba uvést: Liscová, The problem of Silesia 1920. — Le Pays de Teschen (také ital.) 1920. — Z polsk. budíž uvedeno: Koneczny, Czeskie i Polskie prawa historyczne do Cies. 1919. — Popiolek-Golachowski, Rozsiedlenie ludności polskiej w ks. Cies. 1919; Polskie kresy zachodnio południowe 1919 (obě mapy). — O agitaci proti české na Hlučínsku: Die Not des Maehrischen Anteils, Ratibor 1919. — Kozički, Sprawa granic Polski na konferencii pokojowej w Paryżu, 1921 (Horní Slezsko str. 61; Těšínsko str. 98). — Stěhule, Problém Lužice a Slezska, Naše doba 1919.

O vývoji sociálním: Meitzen, Ueber die Culturzustände der Slaven in Schlesien vor der Deutschen Colonisation, Abh. Schles. Ges. Wiss. 1864. — Prasek, Nález sedlákuom odpuštění braní v Opavě 1478, Prog. g. Opava 1885; Valaši na Frýdecku, V. Mat. Op. V. — Lepař, O stavu duchovním jako stavu zemském na Opavsku, Světozor Vídeň. 1860. — Modelhart, Die im Landesarchiv zu Troppau befindl. Standeserhebungen 1642—1760, Z. Oest. Schlesien XII. — Zuka, Die Liechtensteinsche Inquisition, I. c. VII.; Slezské konfiskace 1916. — Blažek, Der Adel v. Oest. Schlesien 1855 (Siebmachers Wappenbuch.) — Popiolek, Ein Propinationsstreit im Hrgz. Teschen, Z. Oest. Schles. IV. — D'Elvert, Das Institut der Freisassen in Maehren u. Schlesien, Wagners Z. 1840. III. — Kapras, Srovnání sporů stavů opavských 1534, V. Mat. Op. 1910; Opavské právní dějiny § 4; Práv. děj. II. § 19, 43, III. § 3. — Pospíšil, Selské nepokoje ve Slezsku, V. M. Op. XV.—XVI. — Zuka, O svobodných dvorech kylešovských, t. XX. — Prasek, Církevní pokora v Opavě vykonaná, t. II.

O vývoji hospodářském: Prasek, K dějinám řemesel ve Slezsku, Prog. g. Opava 1893. — Hauer, Výnos panství klimkovského r. 1618, V. Mat. Op. XX. — Popiolek, Zur Wirtschaftsgeschichte der alten Stadt Teschen, Z. Oest. Schlesien IV. — Peter, Die Goldbergwerke bei Zuckmantel, Z. G. Schlesiens XIX. — Zuka, O panství bruntálském a o dolování v horách jesenských v XVI. stol., V. Mat. Op. XI. — Kapras, Opav. pr. děj. § 5.; Práv. děj. II. § 21—23, § 46—47, III. § 6—7. — Landfeld, Masáři v Těšíně a Skočově, V. M. Op. IV. — Hauer, Čechové ševcovství v kn. Těšínském, t. IX.

O zřízení lenním: D'Elvert, Ueber das Lehenwesen in Maehren u. Schlesien, Wagners Z. 1831. II. — Weizsäcker, Olmützer Lehenwesen, Z. G. Maehrens XX. — Kapras, Opav. pr. děj. § 6; Práv. děj. II. § 24, 48, III. § 8.

O národnostních poměrech: Prasek, Čeština v Opavsku 1877; Boj o češtinu, Osvěta 1882; Národopisné poměry na Těšínsku, t. 1886; Počátky národního probuzení ve Slezsku, Op. Týd. 1880. — Vyhlídal,

Čechové v Pruském Slezsku 1900; Naše Slezsko 1900. — Slavík, Změny národnostní v rak. Slezsku 1771—1890, Čas. Mat. Mor. XXI. — Kabelík, Rozvoj literatury české na Moravě a ve Slezsku, Čas. lit. XIX. stol. III. 1, 2 (1905—7). — Adamus, Vývoj národ. života na Těšínsku, Mor.-Slez. Sborník II. — Bystroň, O vlivu češtiny na polský jazyk v knížetství Těšínském, Sborník Slov. V.; K jazykové a národnostní otázce ve Slezsku, t. III. — J. Lepař, Příspěvek k posouzení různoročí a poněkud národnosti krajiny slov. okolo Opavy, Prog. G. Troppau 1859. — Stypa, Boj českého lidu ve Slezsku 1909. — Sláma, Čeština ve školství slezském, Čas. revue I. — Memorandum o rovném právu jaz. čes. u soudů slezských 1909. — Lukeš, Obraz Slezska v číslech 1913. — Vydra, Hranice česko-polská a jazykové poměry na Hlučínsku a Hlubčicku, Čas. Mod. Fil. VII.; Naši Moravci v bývalém Pruském Slezsku 1920. — Weinhöld, Die Verbreitung u. Herkunft der Deutschen in Schlesien 1887. — Tomanek, Ueber den Einfluss des Cehischen auf die deutsche Umgangssprache in Oest. Schlesien, Prog. G. Troppau 1891. — D'Elvert, Das Deutsche Sprachgebiet von Maehren u. Schlesien im J. 1890, 1896. — Fischel, Oest. Sprachenrecht 1901, 2. v. 1910; Materialien zur Sprachfrage in Oest., 1902. — Hanzlik, Kulturgrenze u. Kulturzyklus in den polnischen Westbeskiden, Petermanns Mitteilungen 1907. — Kapras, Český úřední jazyk ve Slezsku 1909; Historický vývoj jazykové otázky slezské v „O Slezsku a Ostravsku“ 1912; Vláda úřední češtiny na Těšínsku, Slav. list. sokol. Mor. Ostr. 1913; Opav. pr. děj. § 4; Práv. děj. II. § 20 44, III. § 4; Mapa poněmčování české koruny 2. vyd. 1919. — Nitsch, Polsko-česka hranice jazykova, Swiat sloviański III. — Wacholik, Życie narodowe w křištwie Cieszyńskiem w l. 1848—1908, t. 1908. — Buzek, Ludnošč křištwie Cieszyńskiego podlug narodowości, Miesięcz. Pedagogiczny 1900—1. — Farnik, O poezii ludowej na Slezsku czieszyńskiem, Prog. g. pol. Těšín 1902—3. — Lodzin, Stan szkol ludowych w ks. Czieszyńskiem na poczetku XIX. stol., t. 1902.; Zaprowadzenie języka polskiego w szkolach ludowych w ks. Cziesz., t. 1901; Bibliografii druhou polských w ks. C., t. 1903—4. — Piastun, Spor czesko-polski na Slezku cziesz. 1901. — Jarosz, Śląsk cziesz. 1909. — Piątkowski, Stosunki narodowościowe w ks. Cziesz. 1918.

Zuka, Český kostel a česká škola v staré Opavě, V. M. O. XV. — Prasek, Rodáci z Opavska a Frýdecka 1885; Cyprian Lelek, V. M. O. XIX. — Frinta, K. B. Skrbenský, slezský spisovatel, t. XXV. — Stypa, Slezští rodáci v čes. písemnictví, t. XII.—XIV. — Hauer, Jan Zaopal a Opavský týdeník, t. XXIII. — Martinek, František Sláma 1920.

O národnostních poměrech dobře informují také přehledy: Hořica, Pamatuje se Slezsko 1895. — O Slezsku, Cyklus přednášek 1901. — Adámek, Ze Slezska 1903. — Kudela, O Slezsku 1909. — O Slezsku a Ostravsku 1912. — Slezské číslo Národa 1917. — Slav. list. Slez. Mat. Osv. Lidové pro kníž. Těš. 1898—1918. — Šlonzáci, Ve Frýdku 1921.

O dějinách zřízení opavského a těšínského: D'Elvert, Die Verfassung und Verwaltung von Oest. Schlesien. 1854. — J. Lepař, Zřízení zemské v kníž. Opavském a Krnovském v XV.—XVIII. stol., Čas. čes. mus. XXXIX; Beiträge zur aelteren Geschichte des Hrgz. Schlesien 1863. — B. Lepař, Historické hovory o našem Slezsku 1881. — D'Elvert, Der Verwaltungsorganismus in Oest. Schlesien vor der Vereinigung mit Maehren 1782, Notizblatt 1874. — Bertold, Schlesiens Landesvertretung und Landshaushalt von ihrem Anfange bis zur neuesten Zeit, I.—III. 1909. — Zuka, Paměti Opavské 1913. — Kapras, Opav. právní dějiny doby knížecí (V. Mat. Op. 1918) § 7—11; Práv. děj. § 26—40, § 51—68, III., § 9—27.

Menčík, Poslední holdování v Opavě, Kronika Slezská 1907. — König, Die Bergregalitätsrechte des Breslauer Fürstbischofs über das Goldbergwerk bei Zuckmantel, Z. Oest. Schlesien IV. — Kapras, Srov-

nání sporů stavů opavských 1534, V. Mat. Op. XVIII. — Hampf, Stížnosti a žádosti stavů slezských 1790—1, Prog. r. Rakovník 1894. — Prasek, Nejvyšší úředníci zemští na Krnovsku a Opavsku, Prog. g. Opava 1895; Opavské právo hejtmanovo, t. 1884. — Zuka, Rozepře mezi stavem panským a rytířským o zemské úřady kníž. Opavského, V. Mat. Op. XXI. — J. Lepař, O soudech zemských knížetství Opavského, Rozpravy z oboru hist., fil. a lit. I. — Tiller, Zur Geschichte der Landrechte der Fürst. Jaegerndorf u. Leobschütz, H. S. IX. — Kapras, Zemský soud a zemské knihy těšínské, Čas. Čes. mus. 1909. — Kürschner, Die fürstlich Liechtensteinsche Statthaltereie im Hrzg. Troppau-Jaegerndorf 1659—61, Z. Oest. Schlesien IX. — Přehled úředníků v XVIII. věku do 1782 v Troppauer Titular-Kalender, po 1782 v Schematismus für Maehren und Schlesien.

Scholz, Die Verfassung u. Vermögensverwaltung der Municipal- und Schutzstädte in Maehren und im k. k. Anteil Schlesien 1846. — Ems, Geschichte der Stadt Troppau 1835 (Oppaland II.). — Biermann, Verfassungsgeschichte der Stadt Troppau, Prog. ev. G. Teschen 1872. — Rzehak, Der Wappen der Städte Troppau u. Jaegerndorf, Z. Oest. Schlesien III. — Zuka, Das Stadtgebiet von Troppau am Ende des XVII. Jahrh., t. I. — Minsberg, Geschichte der Stadt Leobschütz 1864. — Troška, Geschichte der Stadt Leobschütz 1892. — Rzehak, Geschichte der Stadt Grätz, Z. Oest. Schlesien III. — Peter, Teschen 1878; Geschichte der Stadt Teschen 1888. — Popiolek, Dzieje Czieszyzna 1916. — Zawisza, Dzieje Strumienia 1909. — Findínský, Dějiny města Frýdku 1876.

Lankoči, Obec a panství Šenov 1914. — Mikoláš, Památník Raškovic 1912. — Popiolek, Orlowa a Ostrawa Polska 1915. — Hauer, Hledání práva v XVII.—XVIII. stol. na Paskovsku, V. M. O. VIII.

J. Lepař, O berních opavských v II. pol. XVI. stol., Pam. arch. IV. — Kettner, Steuern der Stadt Freiwaldau 1755—65, Z. Oest. Schlesien XII. — Rzehak, Jaegerndorf als Münzstätte der Markg. von Brandenburg, t. IV.; Beiträge zum schlesischen Münzwesen a Zur Geschichte der Troppauer Heller, t. III. — Friedensberg, Der Jaegerndorfer Groschen, Oberschlesien IX. — Karger, Beiträge zur Geschichte des Teschner Münzwesens, Z. Oest. Schlesien IX.—XIII. — Biermann, Das Münzregale der Herzoge von Teschen, Notizblatt 1863.

Prasek, Křížovníci zákona Matky Boží na Opavsku, Prog. g. Opava 1887; Křížovníci sv. Jana na Opavsku, t. 1891; Klášter sv. Kláry v Opavě, t. 1892; Prudnicko, kdy odpadlo od diec. olomoucké, Čas. Mat. Mor. XVIII. — Zuka, Osudy bosácké řehole sv. Františka v Opavě, V. Mat. Op. XII.; Besitztungen maehrischer Klöster im Oppalande, Prog. g. Troppau 1873. — Knaflitsch, Die Besitztungen des Johanniterordens in Troppau am Ende des XVII. Jahr., Z. Oest. Schlesien I. Biermann, Das chem. Benediktinerstift Orlau, Prog. evan. G. Teschen 1862. — Morr, Der oest. Anteil der Dioecese Breslau nach den Visitationsberichten des XVI. u. XVII. Jahrh., Z. Oest. Schlesien X.—XI. — D'Elvert, Die Errichtung des Generalvicariats im oest. Anteil des Breslauer Bistums, Notizblatt 1888. —

Sladký, Opavsko za válek husitských, Prog. g. Opava 1909—10. — Biermann, Geschichte der evang. Kirche Oest. Schlesiens, 1859; Geschichte des Protestantismus in Oest. Schlesien, 1897. — Zuka, Die Einführung der Reformation in Troppau, Z. Oest. Schlesien II. — Schullig, Geschichte des Protest. im Hrzg. Jaegerndorf, Jahrb. Protest. Oest. XIII. — Radda, Urkundliche Beiträge z. Gesch. des Protest. im Hrzg. Teschen, Materialien zur Gesch. des Protest. im Hrzg. Teschen, Prog. R. Teschen 1882 a 1885. — Michejda, Dzieje kościoła evang. na kg. Cziesz.

1909. — Schmidt, Reformation und Gegenreformation in Bielitz, Jahrb. Protest. Oest. XXVIII. — Loesche, Zur Gegenreformation in Schlesien (Troppau, Jaegerndorf, Leobschütz) I.—II. 1915—16.

O dějinách pramenů: Kapras, Opav. pr. děj. § 12; Práv. děj. I. d. I. — Lepař, Zřízení zemské v kníž. Opavském a Krnovském, Čas. Čes. musea XXXIX. — Kapras, Privilegia těšínská z r. 1498 a 1572, V. Mat. Op. XX.; Srovnání sporů stavů opavských, t. XVIII; Privilegium opolsko-ratibořské, Sborník v. pr. a stát. XII. — D'Elvert, Der Entwurf der Jaegerndorfer u. Troppauer Landesordnung 1868.

Šembera, Staré desky zemské i manské v Moravě a Opavsku, Čas. Čes. mus. XX. — Lepař J., O nejstarších předních knihách kníž. Opav., Rozpravy I.; Landesbücher v Beiträge 1863. — Čelakovský, Opavské desky, Těšínské knihy v Práv. děj., 2. vyd. 1900, str. 260. — Zuka, Knihy zemského práva krnovského, V. Mat. Op. XVI.; Nejstarší registr zem. pr. krnov., t. XVIII. — Kapras, Pozůstatky zemsk. práva opavského a krnovského, Sborník v. pr. a st. VI.; Zemský soud a zemské knihy těšínské, Čas. Čes. musea 1909; Pozůstatky knih zemsk. práva kníž. Opavského I. knihy přední 1413—84, II. Desky 1431—1536, 1906 a 1908; Zemské knihy opolsko-ratibořské, Čas. Čes. musea 1907. — Kopetzky, Das Troppauer Landesarchiv, Z. G. Schlesiens VIII. — Kubíček, Sbírnka právních formulářů moravských v Opavě chovaných, V. Mat. Op. XI. — Kapras, Oberschlesische Landesbücher, Z. G. Schlesiens XLII. — Zuka, U zemského práva Těšínského, V. Mat. Op. IX.

Zuka, Zápisky opav. dominikánů 1877; Aktenstücke zur katholischen Gegenreformation im Fürst. Jaegerndorf, Z. Oest. Schlesien V. — Kubíček, Starý breviář něm. řádu 1902. — Evangelische Kirchenordnungen der Herrschaften Freudenthal u. Goldenstein, H. S. IX. — Spatzier, Kirchenordnung im Fürst. Jaegerndorf, Notizblatt 1871. — Skalický, Die evangelische Kirchenordnung für Teschen 1584, Jahrb. Protest. Oesterr. XXII.

Prasek, Organisece práv magdeb. na severní Moravě a v rak. Slezsku 1900; Gruntovní a sirotčí registra na Těšínsku, Arch. Sel. VI. — König, Bergordnungen und Freiheiten der Breslauer Fürstbischöfe für Zuckmantel, Z. Oest. Schlesien VI. — Wilpert, Oberschlesische Gemeinde Siegel, Oberschlesische Heimat I., V.—VI. — Zuka, Das Kriminalregister des Stadtgerichtes zu Troppau 1643—70, Z. G. Schles. XIV.

Listiny Opavska, Těšínska a Nisska v Grünhagen-Markgraf, Lehen- und Besitzurkunden Schlesiens II. — Kürschner, Regesten zur Geschichte Jaegerndorfs unter den Herrcn aus dem Hause Brandenburg, Prog. G. Troppau 1892. — Zuka, Urkunden zur Geschichte des Fürstentums Neisse oest. Anteils, Notizbl. 1884. — Frinta, Stará Bohemica v Těšíně, Čas. Čes. mus. 1919. — Kopetzky, Regesten zur Geschichte des Herz. Troppau (1061—1464), Arch. oest. G. XLIV., 1871. — Prasek, Několik listin z frýdecké kanceláře kn. Kazimira II., V. Mat. Op. XIX. — Landsfield, Archiv musea Šeršňkova, t. V. — Zuka, Aus Troppauer Museumsbibliothek, Prog. R. Troppau 1880—1.

O B S A H:

I. Vznik a dějiny Českého Slezska.

	Strana
1. Úvod	5
2. Dějiny Opavska a Krnovska do 1740:	5
a) Opavsko součástí Moravy	5
b) Vznik samostatného knížetství Opavského	7
c) Jednotné knížetství Opavské (1318—1377)	8
d) Opavsko rozdělené na trojí území (1377—1490)	9
e) Opavsko a Krnovsko před nastoupením Liechtensteinů	12
f) Vláda Liechtensteinů	16
3. Moravské enklávy	18
4. Dějiny Těšínska do 1740	20
5. Nissko do 1740	24
6. Utvoření Českého Slezska proti Pruskému	25
7. Otázka Osvětimska a Zátorska	29
8. Politické dějiny Českého Slezska od roku 1848 do světové války	30
9. Slezská otázka a republika Československá na kongressu pařížském	35

II. Sociální a národnostní poměry Českého Slezska.

1. Vývoj sociálního rozvrstvení	46
2. Hospodářství	52
3. Řemeslo	54
4. Hornictví	55
5. Obchod	55
6. Náboženská svoboda	56
7. Národnostní a jazykové poměry	58
a) Vláda češtiny	58
b) Germanisace	62
c) Boj o rovnoprávnost	64

III. Ústavní dějiny Českého Slezska.

	Strana
Úvod: Periodisace	70
1. Ústavní dějiny opavsko-krnovské doby knížecí	71
2. Ústavní dějiny opavsko-krnovské v době státu stavovského	81
3. Čím se liší ústavní vývoj těšínský od opavského v době knížecí	85
4. Doba pobělohorská v ústavě Českého Slezska	88
5. Organizace stavovských panství, enkláv a Nisska	91
6. Zřízení Českého Slezska od r. 1742 do r. 1848	92
7. Zřízení Českého Slezska po roce 1848	97

IV. Právní prameny opavské a těšínské.

1. Právní vývoj opavský a krnovský	98
2. Knihy zemského soudu opavského a krnovského	101
3. Právní vývoj na Těšínsku	104
4. Zemské knihy těšínské	105
5. Z Opoľsko-Ratibořska, Osvětimsko-Zátorska a Sěvěřska	105
6. Sjednocování práva	106
7. Zvláštní práva:	107
Církevní právo	107
Manské právo	108
Městské právo	109
Horní právo	110
Vesnické právo	110
8. Listiny	111

Z literatury.